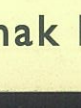

Görüş:

Başlamak her şeydir...

İlham kaynağımız ağaç...

Ağaç sığınaktır. Korur.

Ağaç meyve verir, besler, büyütür.

Güçlüdür, köklüdür...

Ağacın büyük, gösterişli olmak gibi

bir iddiası yoktur.

Ne yaparsa doğası gereği yapar.

Biz ağaçtan ilham aldık.

Bu nedenle hiçbir zaman

Türkiye'nin en büyük,

en kârlı bankası olmayı hedeflemedik.

Bizim tek hedefimiz var:

Müşterilerimizin gözünde

Türkiye'nin en iyi bankası olmak.

Doğamız gereği bu, 137 yıldır böyle.

Çünkü biz Osmanlı Bankası'yız.

OSMANLI BANKASI

Genel Yayın Yönetmeni'nin notu:

Başlamak her şeydir...

Görüş Dergisi, neredeyse on yıldır iki ayda bir yayınlanıyor. Derginin yayına hazırlanışı her defasında, geride kalan iki ayın yaşanan ve gelen dönemin de beklenen olaylarına bir göz atma fırsatı yaratıyor. Geriye dönük sayılar şöyle bir tarandığında her sayıda aynı gözlemleri yapmış olmak rahatsızlık verici. Zaman zaman iyimserliği gerekli kılan birkaç olay yok değil, ama genel çizgisinde ekonomik istikrarın tekrar tekrar altını çizdiğimiz ve bunun gerçekleşmesini siyasi istikrara bağladığımız görülüyor. Bu eleştiriler ya da önerilerin aylar ve yıllar içinde istikrarlı biçimde tekrarlanması bugün tartıştığımız en temel sorunların bile temelinde yatan bir ana nedeni işaret ediyor. Siyasetin toplumsal güçlerle ve siyasi partilerin finansmanı ile olan ilişkilerinin nasıl tanımlanacağına ilişkin düzenlemelerimiz yetersiz..

Siyasetin finansmanını düzenleyen bir yasanın bulunmaması, siyasi partilerin kabul edebileceği başlı rakamlarının günün koşullarından uzakta kalması, ister istemez siyasetçileri farklı yollar aramaya itiyor. Avrupa'nın bazı demokrasilerinde siyasi partiler yasası yok. Bazılarında var. Ama hepsinde siyasetin finansmanını düzenleyen kurallar mevcut. Türkiye'de de en kısa sürede bu soruna bir çözüm getirmesek, bir on yılı daha siyasetin kirlendiği eleştirileriyle geçirmemiz kaçınılmaz.

Son yıllarda yaşadığımız olaylar, bir başka önemli ihtiyacı daha gösteriyor; yasamanın ve yürütmenin temel ilkelerinin yeniden belirlenmesi. Milletvekillerinin secmenleri ve bürokrasiyle ilişkilerinin, bakanların siyasetçiler ve bürokratlarıyla ilişkilerinin, memurların da hem üstleriyle, hem siyasetçilerle ilişkilerinin temel kurallarını düzenlemek gerekiyor. Bu üç grupta ilgili davranış kurallarının (code of conducts'ın) hızla belirlenmesi ve Türkçeye "kurumsal yönetim" diye tercüme edilen şeffaflık, hesapverebilirlik ve denetlenebilirlik ilkelerini içeren bir anlayışın kamu kurumlarında benimsenmesi Türkiye'nin önünü açacaktır.

Görüş'ün bu sayısında, yaşamın en temel alanlarında eskiyen, ya da yeni anlayışlar çerçevesinde yeniden yorumlanması gereken temel ilkelerin neler olabileceğini tartıştık. Bunu yaparken de, eğitim, iş alemi, çalışma yaşamı, hukuk, sağlık ve siyasetin sorunlarından hareketle ihtiyaçları ortaya koymaya çalıştık. Böyle olunca da 46'ncı sayımız, hemen hemen bir özel sayı niteliğinde gelişti. Tan Oral'ın enfes çizgileriyle renklenmiş gerçekten çok değerli yazıların ilginizi çekeceğini düşünüyoruz.

Gelecek sayıda buluşmak dileğiyle...

Saygılarımla
Dr. Haluk Tükel

O C A K - Ş U B A T 2 0 0 1

İÇİNDEKİLER

GÖRÜŞ AÇISI 1

Yayın Yönetmeninin Notu: Dr. Haluk Tükel

GÖSTERGE 4-5

Bütçede faiz dışı fazlanın yükselmesi beklenirken, özelleştirmenin, planlananın ötesinde önemli bir gelir sağlayamayacağı, hükümetin dolaylı vergilere başvurmasının ekonomiyi soğutacağı öngörülmüyor.

GÖRÜŞ 6-7

Tuncay Özilhan, son yıllarda fazlasıyla gündemde olan yolsuzluk ekonomisine dikkat çekiyor. Özilhan'a göre, ahlaki değerlerin korunması ve yükseltilmesi, bugün olduğu gibi sorunların su yüzüne çıkmaya başladığı ve toplumun geniş bir kesiminin tepkisini çektiği bir aşamanın değil, genel hayatımızın bir parçası olmalı.

DÜNYA 8-11

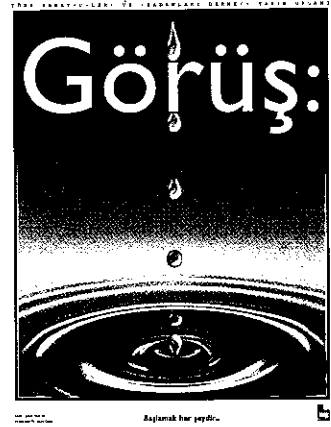
Zafer Yörük "rouge devletleri", başkanlarını ve Avrupa'yı epeyce terleten "deli dana savaşları"nı anlatıyor.

TÜSİAD İŞ AHLAKI İLKELERİ/SÖYLEŞİ 14-16

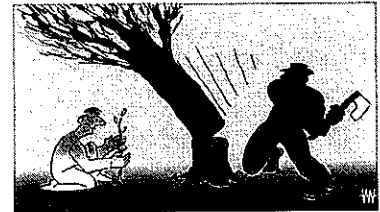
19 Ocak'ta yapılan Genel Kurul'da TÜSİAD, yeni dönem başkanını seçti ve yeni iş ahlakı ilkelerini belirledi. TÜSİAD'ın yeni başkanı Tuncay Özilhan, son günlerde farklı biçimlerde karşımıza çıkan devlet-bürokrasi-iş dünyası ilişkisini değerlendirirken, bir kez daha devletin küçülmesi gerektiğini hatırlatıyor.

ÖZEL SAYI/İŞ AHLAKI 18-97

Türkiye son derece kritik, bıçak sırtı bir dönemden geçiyor. Bir tarafta iş ahlakının ve ilkelerinin uygulanmasını talep edenler; diğer tarafta çıkarları için kayıtdışı ekonomiden, hatta yeraltı ekonomisinden medet umanlar, hukukun sınırlarının dışında yaşayanlar... Hukuk, ahlaki normları ve iş dünyasının etik kurallarını belirleyemiyor. Oysa, Türkiye yeniden bir etik duruşu, yeniden "namus" kavramını, yeniden toplumsal yararı öncülemler zorunda. Türkiye'nin bütün yapısal sektörleri, meslek örgütleri, Türkiye'nin iş ahlakını, toplumsal, ekonomik ve sosyal öncülüğünü ilke edinen Görüş'te tartışıyor.

Görüş: Ocak - Şubat 2001
İllüstrasyon: Erol Güneş

Yönetim:

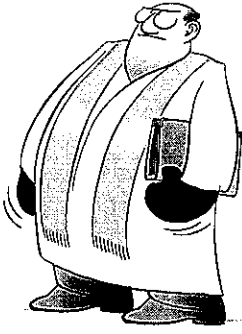
TÜSİAD: Meşrutiyet Caddesi 74, Tepebaşı 80050, İSTANBUL Tel: (0212) 249 54 48-249 07 23

• TÜSİAD Adına Sahibi: Tuncay Özilhan

• Genel Yayın Yönetmeni ve Sorumlu Müdür: Haluk Tükel • Genel Yayın Yönetmeni Yardımcısı: Ümit İzmen

• Yayın Kurulu: Tuncay Özilhan, Sinan Tara, Ümit İzmen, Necla Zarakol

Görüş, TÜSİAD'ın iki ayda bir çıkan yayın organıdır. Görüş'te yayınlanan tüm yazılar, açıkça yazı metninde belirtilmedikçe kuruluşun resmi görüşünü belirtmez. İmzalı yazılarda belirtilen görüşler sadece sözkonusu yazarların fikirlerini ifade eder.

- Ahlak Felsefesi** Boğaziçi Üniversitesi öğretim üyesi Prof. Dr. Gürol Irzık, ahlak, yasa ve toplum ilişkisini ele alıyor.
- İş dünyası** Yine aynı üniversiteden Prof. Dr. Ayşe Buğra, orman kanunuyla hukuk devleti arasındaki ahlaki seçimin akılcı niteliği üzerine bir değerlendirme yapıyor.
- Siyaset** Siyasetteki kirlenmeyi Başkent Üniversitesi'nden Yard.Doç.Dr. Menderes Çınar ele alıyor ve güncel olaylara da atıfta bulunuyor.
- Toplumbilim** Toplumsal gidişatı ise ODTÜ'den Dr. Adnan Akçay irdelerken, tek tek bireylerin sanıldığı kadar da temiz toplum istemediğini Boğaziçi Üniversitesi öğretim üyesi Prof. Dr. Yılmaz Esmer ortaya koyuyor.
- Eğitim** İş ahlakı bağlamında eğitimi, Bilgi Üniversitesi'nden Prof. Dr. Burhan Şenatalar
- Medya** medyayı, gazeteci Zeynep Atıkkın Gültekin
- Sağlık** sağlığı, TTB'den Prof. Dr. Berna Arda
- Adalet** adalet mekanizmasını, İstanbul Barosu'ndan Avukat Haluk İnanıcı değerlendiriyor.
- Kamu** Kamu kesiminin beklentilerini ise KESK Başkanı Siyami Erdem ve Hak-iş Başkanı Salim Uslu dile getiriyor.
- Tarih/Ahilik** Türklerin Anadolu'da karşılaşukları sosyal ve ekonomik sıkıntılarına çözüm getirmek amacıyla kurdukları ve çok olumlu bir örnek oluşturdukları Ahilik, günümüzde yokluğunu hissettiğimiz bir çok değeri içinde taşıyor. Ahi Kültürünü Araştırma ve Eğitim Vakfı Başkanı Galip Demir, Ahiliğin gelişimini ve ilkelerini anlatıyor.
- Ahlak felsefesi** Toplam ahlak felsefesi kavramını Dokuz Eylül Üniversitesi'nden Coşkun Can Aktan açıklıyor.

98-99 K İ T A P

Norbert Elias'ın Ayrıntı yayınlarından çıkan "Zaman Üzerine" adlı kitabını Cem Çobanlı tanıtıyor.

100-101 M E T R O P O L

Meksika... Ortadoğu'da İsa Peygamber'in dünyaya geldiği yıllarda, dünyanın öteki ucundaki bir coğrafyada, odağında kentlerin yer aldığı toplumsal ve siyasal/dinsel örgütlenmelerin yanı sıra, mimari, el sanatları, yazı ve takvim gibi alanlarda oldukça önemli ilerlemelerin yaşandığı bir coğrafya. Bir diğer yanıyla da ayaklanmalar diyor.

103-104 S A R I S A Y F A

Pamukbank ve Tarih Vakfı işbirliği ile gerçekleştirilen "merhaba Atina, here İstanbul" fotoğraf sergisi, 27 Kasım-9 Aralık tarihleri arasında TÜSİAD Brüksel Temsilciliği'nde sanatseverlerle buluştu. Sergi, 5 Türk fotoğraf sanatçısının Atina'ya, 5 Yunanlı fotoğraf sanatçısının da İstanbul'a yaptığı yolculuklarında objektiflerine takılanları yansıtıyor.

Y a y ı n :

- **Yazı Kurulu:** Necile Zarakol, Soli Özel, Hülya Demir **Görsel Yönetmen:** Kayahan Karaoğlu
- **Prodüksiyon:** Zarakol İletişim Hizmetleri Tel: (0212) 284 30 84 (Pbx) Faks: (0212) 284 31 35
- **Basım:** Yeni Genç Matbaacılık Ltd. Şti. Çobançeşme Cad. No.14 Kağıthane İSTANBUL Tel: (0212) 294 23 31
- **Reklam ve Halkla İlişkiler:** Medya C Reklamcılık ve Yayıncılık A.Ş., Türkocağı Cad. 39/41 34334 Cağaloğlu-İSTANBUL Tel: (0212) 513 84 60-61/Faks: (0212) 513 84 63
- **Abone başvuruları:** ABONET Tel: (0212) 222 72 06 Faks: (0212) 222 27 10 email: abonetw@abonet.net, www.abonet.net **Abone Dağıtım:** Aktif Dağıtım

Mali sektörde yaşanan sarsıntı dikkat çekiyor

9 Aralık 1999 tarihinde IMF ile imzalanarak uygulanmaya başlanan üç yıllık Makroekonomik Uyum Programı'nın geride kalan bir yılında tüm hedeflere ulaşılmasında önemli bir yol katedilmiştir. Beklenenden hızlı düşen faiz oranı ile artan ve tüketici kredileri ile beslenen iç talep, ithalatı artırmış, GSMH büyümesini hızlandırmış ve cari işlemler açığının bozulmasına neden olmuştur. Enflasyon oranı ise son yirmi yılın en düşük seviyesini yakalamıştır. Üçüncü dönemin sonuna kadar büyüme ve enflasyon oranının düşürülmesinde başarı sağlansa da, gerçekleştirilmesi gereken yapısal reformların yaz dönemi itibariyle yavaşlaması ve ertelenmesinin de etkisiyle 22 Kasım'da patlak veren finansal kriz, mali sistemin kaygan bir zemine oturmasına neden olmuştur.

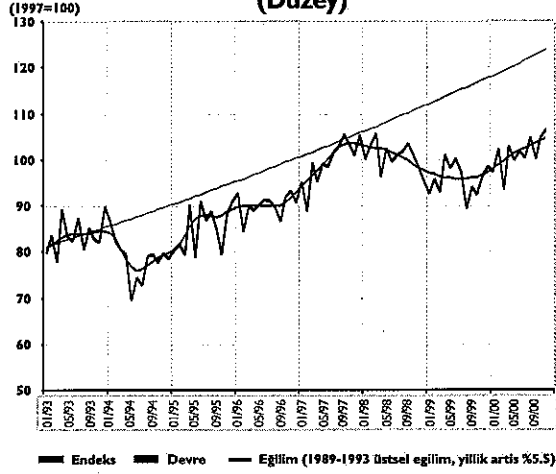
Piyasalarda yaşanan likidite sıkışıklığından olumsuz etkilenen ekonomi, bankalar arası piyasalarda gecelik faiz oranlarının %1700'lere kadar tırmanmasına tanık olmuştur. Oluşan likidite sıkışıklığını aşmak için Merkez Bankası IMF ile görüşerek performans kriterlerinden birisi olan Net İç Varlıklar (NİV) koridor limitlerinin dışına çıkarak gerekli likiditeyi sisteme geç de olsa sağlamıştır. Piyasaya verilen likidite hızla döviz talebine dönüşmüş ve bir hafta içerisinde Uluslararası Rezervler 6 milyar dolar erimiştir. Bu aşamada Merkez Bankası NİV ile ilgili politika değişikliğini piyasaya açıklayarak NİV'ı 30 Kasım tarihindeki değerde tutacağını bildirmiş, fakat açıkladığı bu hedefi aşarak belirlenen hedefe uymamıştır. Kamuoyuna bu konuda herhangi bir açıklama yapmayan Merkez Bankası belirsizliğin artmasına katkıda bulunmuş ve krizden önemli bir güven kaybı ile çıkmıştır. 18 Aralık 2000'de imzalanan Üçüncü Ek Niyet Mektubu ile para politikasını değiştiren Merkez Bankası, NİV için alt limiti kaldırmış ve kademeli olarak düşürülecek tavan limiti getireceğini açıklamıştır. Böylelikle kriz sırasında yaratılan NİV'ın azaltılabilmesi ve para politikasının daha esnek hale getirilerek faiz aracının öne çıkarılması hedeflenmektedir. Ek rezerv olanağı çerçevesinde sağlanan 2.2 milyar dolar ile üçüncü ve dördüncü gözden geçirme çerçevesinde sağlanan 577 milyon dolar 28 Aralık 2000 günü Hazine hesaplarına girerek sistemi rahatlatmıştır. Ayrıca IMF'den 7.5 milyar dolar ek rezerv kaynağının tamamı bir yıl içerisinde sağlanacaktır.

Finansal piyasalarda yaşanan son gelişmeler, programın yumuşak karnının mali sektör olduğunu göstermiştir. İstikrar programında, hükümetin icraatlarıyla yurtiçi ve yurtdışı piyasalara vereceği olumlu sinyallerle tesis edeceği güvenin programın başarısı için ne kadar hayati olduğu ve bu güvenin kalıcı olmasının da sağlanmasından daha zor olduğu anlaşılmıştır. Devletin doğrudan içersinde yer aldığı ve önemli bir oyuncusu olduğu piyasalarda, denetleme ve düzenleme imkanından oldukça uzak olduğu ve bu piyasalarda yetkin düzenleyici kurullara olan ihtiyaç da bu kriz esnasında tekrar ortaya çıkmıştır. Ayrıca bu kurumların sektörlerinde yapmaları gereken düzenleme ve denetlemenin, piyasa mekanizmalarına bırakıldığında ne kadar maliyetli olabileceği de son günlerde anlaşılmıştır.

Yılsonu mali piyasalarda yaşanan çalkantıya rağmen, makroekonomik dengelerin tekrar kurulması açısından 2000 yılı gerçekleştirmeleri umut vericidir. Programın enflasyonu düşürme amacı, geçicimeli de olsa gerçekleştirilecektir. 2000 yıl sonunda TEFİ geçen yılın aynı ayına göre %32.7, TÜFE ise %39'luk bir artış göstermiştir. Sırasıyla %20 ve %25 olan program hedefine ulaşamamış olsa da, dünyada yaşanan konjonktür sonucu gerek petrol fiyatlarının artması gerek euronun dolar karşısında değer kaybetmesi bu süreçte önemli rol oynamıştır.

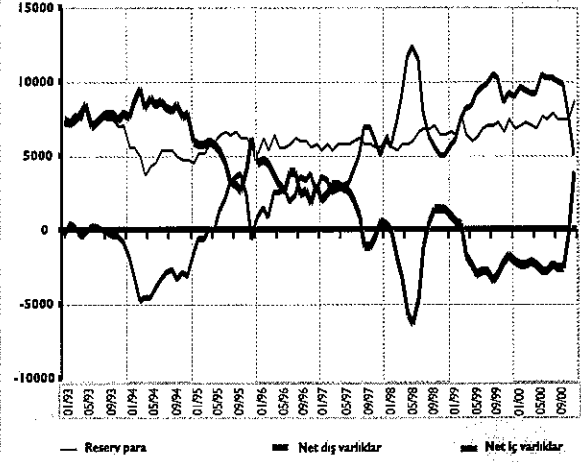
Krizin reel sektör ve kamu maliyesi üzerindeki etkisi, önümüzdeki aylarda da genişleyerek sürecektir. Yaşanılan likidite krizi sürecinde finansal kesim çok büyük yaralar almıştır ve önümüzdeki seneye daralarak girecektir. Bankacılık kesiminin en büyük müşterisi olan ve 2001 başında yüksek borçlanma ihtiyacı içinde bulunacak olan Hazine, bu durumdan olumsuz etkilenecektir. Bu durumda, yükselen faiz oranları da göz önünde bulundurulursa, mevcut kamu açıkları artmasa da finansmanı hem iç hem de dış piyasalarda zorlaşacaktır. Yüksek faiz oranları sonucunda 2001 yılında sanayi üretimindeki büyümenin yavaşlaması beklenmektedir. Bunun ilk sinyali Kasım ayı verilerinde kendini göstermektedir. Bütçede de faiz dışı fazlanın yükselmesi beklenirken, özelleştirmenin planlanan ötesinde önemli bir gelir takviyesi yapmayacağı varsayımı ssaltında, hükümetin dolaylı vergilere başvurmaması ise ekonomiyi soğutacaktır.

MEVSİMSELLİKTEN ARINDIRILMIŞ SANAYİ ÜRETİM İNDEKSİ (Düzey)

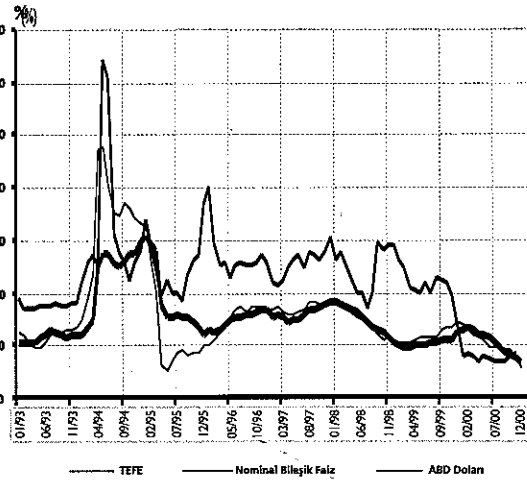

ANALİTİK BİLANÇO

(Milyon \$)

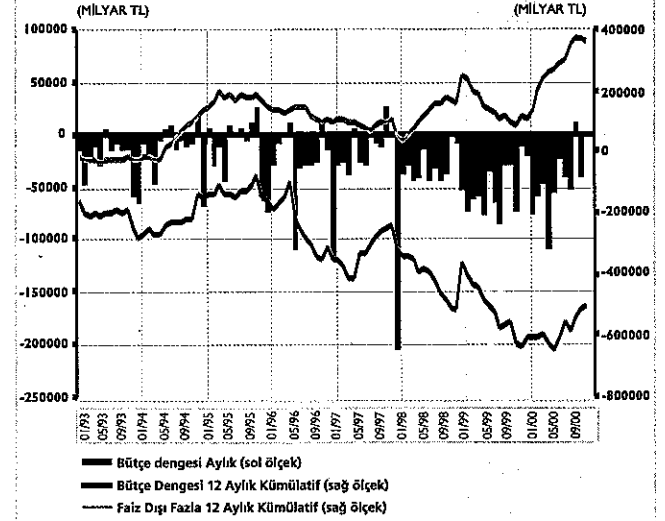

ENFLASYON, NOMİNAL FAİZ ORANLARI VE ABD DOLAR KURU*

* TEFE ve ABD Doları Kuru bir Ekteki yılın aynı ayına göre yüzde değişim.
Nominal bileşik Faiz ise ay içinde yapılan faizlerin aylık ortalamasını göstermektedir.

AYLAR İTİBARIYLA KONSOLİDE BÜTÇE (1994 Fiyatlarıyla)

Yolsuzluk ekonomisi ve iş ahlakı

Tuncay Özilhan

Son yıllarda ülkemizin gündem maddelerine baktığımızda, zaman zaman birinci sıradan inse bile tekrar birinci sıraya yükselerek sürekli önemini koruyan ve toplumumuzu derinden sarsan konunun, yolsuzluklar olduğunu görüyoruz. Her gün yeni bir yolsuzluk dosyası ve artık isimlerini karıştırmaya başladığımız operasyonlarla sarsılıyoruz. Yıllar boyunca devletin ve toplumun akıllara durgunluk veren boyutlarda soyulduğunu görüyoruz. Ortaya çıkartılanların, toplamın, ancak küçük bir bölümü olmasından korkuyoruz. Bu yolsuzluk ekonomisi, yol açtığı kaynak israfı ve toplumsal refah kaybının yanı sıra, toplumsal değerlerimizin aşınmasına da neden oluyor. İnsan olarak başlıca sorumluluğumuz, çocuklarımıza daha iyi, daha yaşanabilir bir dünya bırakmaksa, buna öncelikle, toplumda çok ciddi bir yara açan yolsuzlukların üzerine giderek başlamamız gerekiyor.

İş ahlakını yaygınlaştırmak, işadamları olarak üzerimize düşen temel sorumluluklardan bir tanesi. Bu hem ekonomik rasyonelitenin hem de insani sorumluluğumuzun bir gereği. Yolsuzlukların önlenmesi ve toplumumuzun ahlaki değerlerinin güçlendirilmesi, ekonomimizin de en önemli gündem maddelerinden biri. Yolsuzluklar sadece toplumsal kirlenmeye yol açmıyor, ekonomiyi de olumsuz etkiliyor. Yolsuzlukların yaygınlaşması, yatırımları düşürüyor, maliyetleri artırıyor, yabancı sermayeyi kaçırıyor ve sonuç olarak büyümeyi yavaşlatıyor. Yolsuzluklar, ekonominin toplam üretkenliğini azaltmanın yanı sıra, bu tür mekânizmaları kullanan ve kullanmayan işadamları arasında haksız rekabete de yol açıyor. Bu nedenle yolsuzluklarla mücadele etmek yurttaş olarak sorumluluğumuzun yanı sıra, işadamı olarak da başlıca sorumluluklarımız arasında.

Bugün Türkiye’de yaşanan yolsuzluk olaylarının kök-

lerine indiğimizde, bir dönemler uygulanmış olan ekonomi politikalarının izlerini buluyoruz. Kalkınma sürecindeki ülkelerde, kalkınmanın lokomotif kamusal sektörü olmuş ve toplum yararı gözetilen birçok ürün ve hizmet, kamu tarafından sağlanmıştır. Özel sektörün yeteri kadar güçlü olmadığı ülkelerde, hızlı kalkınma sağlamak için iyi niyetli olarak uygulanan bu politikalar, uzun vadede, toplumsal yapı üzerinde istenmeyen sonuçlara yol açmıştır. Türkiye’nin de aralarında olduğu birçok ülkede, kamunun ekonomideki ağırlığı, sadece üretim süreçlerini etkilemekle kalmamış, işadamları-politikacı-bürokrat ilişkilerinin, piyasa ekonomisi mantığı ve kurallarının dışında biçimlenmesinde de etkili olmuştur. Bugün de, yaşadığımız bir dizi olayın arka planında, bir dönemlerin müdahaleci, korumacı ekonomi politikalarının izlerini görmek mümkündür. Piyasa ekonomisini, tüm kurumları ve kuralları ile tesis etmek, sadece ekonominin daha verimli çalışması değil, toplumsal hayatta da etik değerlerin korunması açısından gerekli.

Burada, birinci sorumluluk, piyasa ekonomisi kurallarına uygun hareket eden işadamlarına düşüyor. Bazı özel tanışıklık ilişkilerini kullanmadan, sadece ekonomik etkinlik prensiplerini iyi uygulayarak piyasada belli bir yer tutan şirketler, piyasa ekonomisinin dışında kalan mekanizmalardan beslenen şirketlere oranla ciddi ölçüde bir haksız rekabetle karşı karşıyalar. Piyasa ekonomisinin, tüm firmalar için tek mekanizma olması, oyunun kurallarının sadece piyasada belirlenmesi, öncelikli olarak tüm oyunculara eşit koşullar sağlayacak. Bu nedenle, uzun yıllardan beri ısrarla takipçiliğini yaptığımız yapısal reformların tamamlanması, Türkiye’de piyasa ekonomisinin yerleşmesini sağlayarak, toplumumuzda ahlaki değerlerin korunması için bir ön koşulun gerçekleşmesini sağlayacak.

Yolsuzluk ekonomisini besleyen bir başka kaynak da siyasi sistem ve yasal çerçeve. Mevcut siyasi ve hukuki sistem, yolsuzluklara zemin oluşturan ekonomik mantığın gerçekleşebileceği bir ortam sunmaktadır. Siyasi yapıdaki demokratikleşme (insan hakları, siyasi özgürlükler, seçim sistemleri, siyasi partiler yasası vb.) merkezi yönetim, yargı bağımsızlığı ve hukuk devleti gibi alanlarda yoğunlaşan sorunlar ve bu sorunların yol açtığı siyasi kirlenme ve istikrarsızlık, son yıllarda daha sık karşımıza çıkan yolsuzlukları mümkün kılan bir ortam sağlamıştır. Toplum adına karar alma yetkilerinin seçilmişlere devredildiği demokrasilerde, seçilmişlerin bu yetkilerini kamu çıkarları doğrultusunda kullanmalarının sağlanması için denetleme, teşvik ve yaptırım mekanizmalarının sağlıklı bir şekilde yerleştirilmesi gerekmektedir. Temiz siyaset-temiz yönetim için yıllardan beri savunduğumuz ilkelerin hayata geçirilmesi, siyasi ve yasal reformların tamamlanması, yolsuzluk ekonomisinin önüne geçilmesi için ikinci ön koşuldur.

Ancak, piyasa ekonomisinin düzgün işlemesini sağlayacak kurum ve kuralların tesis edilmiş olması, siyasi ve hukuki sistemin reforme edilmiş olması, ahlaki değerlerin korunması için bir önkoşul olmakla beraber tek başına yeterli değil. Piyasa normlarına göre hareket eden ve tüm hukuk kurallarına uygun davranan şirketler açısından da ahlaki değerlerin korunması ve yükseltilmesi, üzerinde ayrıca durulması gereken bir husus. Maliyetleri indirmek için piyasa koşullarının zorladığı, yasal çerçevenin de izin verdiği bazı uygulamalar, yolsuzluklarla ilgili olmamasına rağmen, eğer insan sağlığı ve çevre kirliliği açısından sorun yaratabiliyorsa, hiç de ahlaki bir davranış olarak kabul edilmeyebilir. Bu durumda, şirketleri ahlaklı davranmaya zorlayacak koşulların piyasa ve hukuk dışında bir alanda yaratılması gerekiyor.

Bugün dünyaya baktığımızda, ekonomik mantık ve yasal çerçeve dışında kalan bir alanın da şirketleri ahlaklı davranmaya zorladığını görüyoruz. Sadece ekonomik karlılık düzeyini ön plana çıkaran ve ait oldukları topluma ve çevreye sorumluluklarını gözardı eden şirketler, yerlerini giderek bütün bir toplum yararına faaliyet gösteren şirketlere bırakıyorlar. Geleceğin şirketleri, iş ahlakının ve ait oldukları toplumun çevre ve toplumsal de-

ğerlerinin bilincinde olmanın, şirketlerin imajı ve uzun vadeli performansları üzerindeki etkisinin farkındalar. Geçmişin sadece hissedarlarını düşünen şirket yapısı, tüm ilgili taraflara karşı sorumlu şirket yapısına dönüşüyor. Bu tür şirketler henüz çoğunlukta olmasa da hızla yaygınlaşıyor ve standartları yükseltiyor. Bu eğilim güçlendikçe, açıklık ve şeffaflık yaygınlaşacak, çevre ve etik değerler konusunda şirket politikaları gelişecek, insan hakları, kadın-erkek eşitliği çocuk emeğinin kullanılmasının engellenmesi konusundaki duyarlılıklar standart hale gelecek. Bu tür ahlaki kodlara uygun hareket eden şirketler, diğer şirketler karşısında bir rekabet avantajı elde etmeye başlayacaklar.

Bu eğilimi Türkiye'de de güçlendirmek amacıyla, TÜSİAD olarak üyelerimizden tüzüğümüzde yer alan İş Ahlakı ilkelerine uymasını istiyoruz.

Üyelerimizin uymasını istediğimiz İş Ahlakı ilkeleri, TÜSİAD tüzüğüne 1996 yılında kondu. 1999 yılında bu ilkeleri günün değişen koşullarına göre revize etmek ve güçlendirmek üzere çalışmaya başladık. Üyelerimizin görüşlerini alarak hazırladığımız değişiklikler, 19 Ocak 2001 tarihinde yaptığımız Genel Kurul'da üyelerimizin oylarına sunuldu ve oy birliği ile kabul edildi. Tüzüğümüzde yer alan İş Ahlakı ilkelerinin TÜSİAD üyelerinin yanı sıra iş dünyamızın tüm üyeleri arasında yaygınlaşması, toplumumuzda ahlaki değerlerin yükseltilmesine katkı yapacaktır.

Türkiye'de yolsuzluk ekonomisinin önüne geçmek ve refah düzeyini artırmak için ekonomik, siyasi ve hukuki alanlardaki yapısal reformları bir an önce tamamlamalıyız. Ancak, bununla yetinemeyiz. Ahlaki değerlerin korunması ve yükseltilmesi, bugün olduğu gibi sorunların su yüzüne çıkmaya başladığı ve toplumun geniş bir kesiminin tepkisini çektiği bir aşamanın değil, genel olarak ahlaki değerlerin korunması ve yükseltilmesi, bugün olduğu gibi sorunların su yüzüne çıkmaya başladığı ve toplumun geniş bir kesiminin tepkisini çektiği bir aşamanın değil, genel hayatımızın bir parçası olmalı. Hayatımızın bir parçası olmalı. Çocuklarımıza daha iyi bir Türkiye bırakmak için, bir adım daha atarak, ahlaklı davranış beklentisini yaşamın her alanında standart hale getirmeliyiz.

"Rouge devletler" ve başkanlar

Zafer Yörük

Seçim fiyaskosu

Oylama tarihi üzerinden geçen beş uzun haftanın sonunda George W. Bush, Amerika Birleşik Devletleri'nin 43'üncü başkanı ilan edildi. Demokratik aday Al Gore, ülke genelindeki oyların çoğunluğunu az farkla kazanmış olmasına rağmen, seçim sisteminin azizliğine uğradı. Sonuçta, kazanan tarafı belirleyen, Florida'daki sayımın sonuçları oldu. Burada Bush, yalnızca 500 oy farkla öndeydi. Öte yandan Kongre'nin her iki Meclisi'nde de – Senato ve Temsilciler Meclisi – Cumhuriyetçiler çoğunluk konumlarını az farkla muhafaza ettiler. Hillary Clinton'un New York'tan senatör seçilişi, Demokratlar için bir kutlama nedeni oldu.

Yeni başkan Bush, kabinesinde siyah ve Hispanik üyeler kadar Demokratlara da yer verme niyetini ilan etti ve ilk adım olarak 1990 Körfez Savaşı sırasındaki Genel Kurmay Başkanı olan emekli general Colin Powell ilk siyah ABD Dışişleri Bakanı ve Condoleezza Rice da ilk siyah ve kadın Ulusal Güvenlik Danışmanı olarak atandı. Bu arada ABD'de ekonomik resesyon beklentisi ciddi boyutlar kazandı; Bush, ilk toplantılarından birini ülkenin önde gelen işadamlarıyla yaptı ve 1,3 trilyon dolarlık vergi indirimiyle resesyonu önleme umudunu açıkladı.

"Rouge devletler" ve başkanlar

Başkanlık seçimlerinin yankıları ABD'de bu çalkantılarla sürerken, Başkan Clinton'un Kasım ayında yaptığı Vietnam ziyareti, bir ABD ordusu "başkomutanı"nın ülke tarihinin en ağır mağlubiyetini tattığı topraklara ilk kez ayak basışı anlamına geliyordu. Clinton sıcak bir karşılama gördü ve "uluslar arasındaki geçmiş asla unutulamaz" diye başladığı konuşmasını demokrasi ve kapitalizm hakkında bir konferansa dönüştürdü. Vietnam komünist partisi önderleri ise ilk kez bir ABD başkanına sosyalizm propagandası yapma fırsatını bulmuş oldular.

ABD ile ilişkileri gergin bir başka "rouge" ülke de Küba. Aralık ayında, Vladimir Putin, komünizm-sonrası Rusya'dan bu ülkeyi ziyaret eden ilk devlet başkanı oldu. Sovyetler Bir-

liği'nin yıkılışından bu yana ABD'nin ekonomik ambargosundan çok derin etkilenen Küba, yeni arayışları sürdürüyor. Fidel Castro, Putin ziyareti öncesinde Venezuela'yı ziyaret ederek başkan Hugo Chavez'le yaptığı görüşmeler sonucunda bu ülkeden ucuz fiyatla petrol satın alma konusunda anlaşmaya vardı.

Geçtiğimiz yıl, ABD'nin rouge listesindeki başka devletlerin de Batı'yla arasındaki buzları eritme sürecine başlangıç oldu. Bunlardan Kuzey Kore, ilk kez bir ABD Dışişleri Bakanı tarafından ziyaret edildi. Madeline Albright'ın ziyaretinin ardından Kuzey ve Güney Kore Başkanları ilk kez biraraya geldiler. Bölünmüş ailelerin birleşmesi ve iki ülkenin başkentleri Seul ve Pyongyang arasında demiryolu bağlantılarını yeniden kurma konularında anlaşmaya varıldı.

Rouge devletlerde yaşanan bu gelişmeler, başka bir açıdan önem taşıyor. ABD, Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra askıya aldığı "Yıldız Savaşları" diye bilinen uzaydan savunma sistemini inşaya başlayacağını geçen yıl duyurmuş, ama özellikle Avrupa ülkelerinden ve Rusya'dan yükselen tepki üzerine proje ertelenmişti. Başkanlık seçimleri sırasında uzaydan savunma sistemi yeniden gündeme geldi ve şimdi Bush'un bu konuda hızlı adımlar atıp atmayacağı merak konusu. ABD'nin bu proje için başlıca gerekçesi "rouge" tabir ettiği, Vietnam, Küba, Kuzey Kore, İran, Afganistan gibi Batı'ya ve özellikle ABD'ye karşı şeffaf olmayan ülkelerden kendi ülkesine yönelmesi muhtemel askeri tehdit. İşte bu çerçevede içinde, bu ülkelerin Batı'yla ve ABD'yle girdiği yumuşama süreci anlamlı. Nitekim Rus Savunma Bakanı Igor Sergeev, Aralık ayı içinde Kuzey Kore yetkilileriyle görüşerek, Kore yarımadasında gerginliğin azaldığını hatırlatarak 1.2 milyonluk askeri gücünde indirimle gitmesi önerisinde bulundu. Bu öneri, Rusya'nın Kuzey Kore'ye karşı kendi konumu kadar "yıldız savaşları" projesinin gerekçelerinden birini ortadan kaldırma çabası olarak da okunmaya değer.

Barış süreçleri

Mizah öykülerinin bilge yazarı Jerome K. Jerome, otobi-

yografisinde şunları hatırlıyor: "Kendimi bir parlak sandalyede otururken babam, annem ve iri, gülyüzlü bir centilmenin, barış hakkında konuşmalarını dinlerken hatırlıyorum. Artık savaş olmayacaktı. Herşey, Paree adlı bir barışla çözüme bağlanmıştı." Çocuklukla özdeşleşen, 1860'lı yıllardaki savaşların dünyanın son çatışmaları olduğu yönündeki bu umutlu bakış, Jerome'un da Fransız ordusunda savaştığı Birinci Dünya Savaşı'nın patlayışıyla ortadan kalkıyordu. Bugün barış her yerde; öyle ki, "barış süreci" terimi kullanıldığında, dinleyicinin dünya üzerindeki onlarca süreçten hangisinden söz edildiğini anlaması için ulusal ya da coğrafi referanslara ihtiyacı var. Çoğunlukla bu "süreçler" bir hastanede yatan hastaları andırıyor: bazıları iyileşiyor, bazıları ilerliyor, bazıının durumu ağır, bazıları hızla kötüye gidiyor.

ABD başkanlığı boyunca Bill Clinton, dünyanın çeşitli bölgelerinde "barış süreçleri"yle şahsen ilgilendi. Bu süreçlerden herhalde en iyileşme yolunda olanı Kuzey İrlanda. Nitekim Clinton giderayak İrlanda'ya bir Noel ziyareti daha gerçekleştirdi ve Sinn Fein başkanı Gerry Adams'la ilk kez halk önünde tokalaştı. Halkın büyük ilgi gösterdiği Clinton ziyareti için İrlanda gazetesi Irish Independent şöyle yazdı: "Siyasetçilere ve halka, bundan böyle Kuzey İrlanda'ya bu kadar ilgi gösteren bir Amerikan başkanı daha olmayacağını hatırlatmamıza gerek bile yok."

Bu duygusal ziyaretler bir yana, başkanlığının son aylarında Clinton'ın en fazla üzerinde durduğu sorun kuşkusuz ki Filistin barışı. 1993 yılında, İzak Rabin'le Yasser Arafat arasındaki tarihsel tokalaşmayla başlayan barış süreci, geçtiğimiz yıl 11-25 Temmuz günleri arasında ve Clinton'ın inisiyatifıyla gerçekleşen Camp David görüşmelerinin, özellikle Kudüs'ün geleceği konusunda İsrail başbakanı Ehud Barak ile Filistin yönetimi başkanı Yasser Arafat'ın anlaşmaya varamamaları sonucu, kopma noktasına gelmişti. Yeni yılın ilk günlerinde Clinton'ın sunduğu bir çerçeve anlaşma metni, Yasser Arafat tarafından önemli çekincelerle, "görüşmelere başlangıç noktası" olarak kabul edildi. Bu arada, Aralık ayında Ehud Barak'ın İsrail başbakanlığından istifasını takiben Şubat ayında yeni bir başbakan seçilmesi bekleniyor. Barak, bu süre içinde barış görüşmelerini hızlandırarak Filistin sorununu çözme aşamasına gelmeyi ve böylelikle yitirdiği çoğunluğu yeniden kazanmayı umuyor. Ama ABD'nin İsrail desteğiyle önerdiği ve Arafat'ın şartlı kabul ettiği çerçeve, anlaşmanın içeriğine bakıldığında – Doğu

Kudüs'ün Al Aksar Camii de dahil olmak üzere İsrail egemenliğine verilmesi, Filistinli mültecilerin kendi topraklarına dönüş hakkından vazgeçilmesi ve Batı Şeria ve Gazze'de Kudüs hariç olmak üzere bir Filistin devletinin kurularak tanınması – bu umudun, kısa sürede hayat bulması zor bir hayalden ibaret olduğu görülüyor.

Ashında barışın her yerde olması, savaş ve çatışmanın her yerde olduğu anlamına geliyor. Nitekim Jerome'un Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra vardığı sonuç, "çocukça" umutlarının tamamıyla ortadan kalktığı anlamına geliyor: "İnsan ilişkilerine egemen olan temel güç nefrettir: Bir milletin diğerinden duyduğu nefret, dinsel nefret, ırk temelli nefret, siyasal nefret ... ve sonrasında bu listeye cinsler arası nefret de katıldı." İsrail ve Filistin arasında Eylül'den bu yana yaşamakta olanlar, şimdiye kadarki haliyle Jerome'un olgunluk dönemi pesimizmini onaylasa da, tedbirli iyimserler, bütün barış kartlarının oynanmamış olduğu umutlarını koruyorlar.

Lima'dan Manila'ya yeni yıl temizliği

Peru'da Mayıs ayında yapılan seçimlerde üçüncü kez başkan seçildiği ilan edilen Alberto Fujimori oldukça dramatik bir düşüş yaşadı. Önce kitlesel protestolar, ardından Ekim sonunda bir genç subay önderliğinde 50 askerden oluşan bir birliğin güney Peru'da bir şehri ele geçirerek Fujimori'yi

Clinton, "uluslar arasındaki geçmiş asla unutulamaz" diye başladığı konuşmasını, demokrasi ve kapitalizm hakkında bir konferansa dönüştürdü. Vietnam Komünist Partisi önderleri ise, ilk kez bir ABD başkanına sosyalizm propagandası yapma fırsatını bulmuş oldular.

gayrimeşru ilan edişi ve eski gizli servis şefi Valdimiro Montesinos'un tutuklanmasını talep etmesi, karışıklığı tırmandırdı. Daha sonra Fujimori'ye yakınlığıyla bilinen Montesinos'u bir kongre üyesine rüşvet verirken gösteren video kaydı, ülke televizyonlarında yayınlandı ve Fujimori yeniden seçimlere gidileceğini ve kendisinin de aday olma-yacağını açıklamak zorunda kaldı. Fakat muhalefet, Fujimo-

Aralık ayında, Vladimir Putin, komünizm sonrası Rusya'dan, Küba'yı ziyaret eden ilk devlet başkanı oldu. ABD'nin ambargo-sundan çok derin etkilenen Küba ise, yeni arayışlarını sürdürüyor.

ri'nin hemen çekilmesi ve Montesinos'un yargılanması taleplerinde ısrarlıydı.

Bu gelişmeler üzerine Montesinos, Peru'dan uzaklaştı. Peru'da hemen başlayan adli süreçte hakimler, Montesinos'un insan hakları ihlalleri ve yolsuzluk suçlamalarıyla yargılanmak üzere tutuklanması kararını verdiler. Fujimori, suçu firari gizli servis şefine atarak boynunu kurtarmayı denedi ve Montesinos'un İsviçre bankalarına gizli ödenekten 50 milyon dolar aktarmış olduğunu açıkladı. Fakat sonunda beklenen oldu ve Fujimori önce vatandaşı olduğu Japonya'ya bir seyahate çıktı. Hemen ardından istifasını Peru'ya faxla gönderdi. Böylelikle, yolsuzluk ve insan hakları ihlalleriyle malul on yıllık Fujimori iktidarı sona ermiş oldu. Peru Kongresi hemen sabık başkanı "ahlaken mahul" ilan etti ve Kongre başkanı Valentin Paniagua'yı geçici başkan seçti. Fujimori ve Montesinos temizliği önce ordudan başladı ve 13 general, erken emekliliğe ayrıldı.

İlginçtir ki, Fujimori'nin binbir soruna boğazına kadar

batmış halde sığındığı Tokyo'da da Japon Başbakanı Yoshiro Mori'nin hali de hiç iç açıcı değildi. Ekonomik durgunluk içindeki Japon ekonomisi ve Başbakan'ın yapmakta olduğu gafflar, onu, Japonya tarihinin popülerliği en düşük lideri haline getirmişti. Mori, muhalefetin birbiri ardına devirme girişimlerine canını dişine takmış direnmekteyken, yılın son ayında bir de skandal patlak verdi: Başbakanı mafyatik organize suçlarla bağları olan bir "işadamı"yla birlikte gösteren bir fotoğraf bir Japon dergisinde yayımlandı. Japon kamuoyu, Mori'nin Fujimori'ye benzemesi kaçınılmaz görünen akıbetinin hayata geçmesi için gün saymakta.

Asya'da mafyatik "işadamları"yla ilişkisi olan tek siyasetçi Mori değil. Filipinler Cumhurbaşkanı Joseph Estrada'nın, ülkenin illegal kumar mafyasından ve tütün vergisi kaçakçılarından yüklü miktarda rüşvet aldığı iddiaları bir başka kirli iktidarı daha sarsmakta. Estrada'nın ticaret bakanı ve beş ekonomik danışmanından dördü, Ekim ayında patlak veren tütün vergisi skandalı çerçevesinde istifa ettiler. Kongre, Estrada'nın dokunulmazlığını kaldırarak Yüce Divan'da yargılanması kararını aldı. Bunun üzerine 100 bin gösterici başkent Manila sokaklarına çıkarak başkanın istifası için yürüdüler. Geçen zaman Estrada'nın aleyhine işliyor. Çünkü Senato'daki iki Estrada taraftarı daha başkanın rüşvet aldığı yolunda yeni deliller bulunduğunu açıklayarak karşı saflara geçtiler.

Nice Zirvesi ve Avrupa Acil Müdahale Gücü

Aralık ayında Nice'de toplanan Avrupa Birliği Zirvesi, birliğin geleceğini etkileyen önemli kararlarla sonuçlandı. Onbeş AB ülkesinin liderleri, birlik içinde oylama yöntemlerini değiştirerek, oybirliği yerine çoğunluk yöntemiyle karar alınabilecek alanları çoğalttılar. Ayrıca nüfusu büyük olan devletlerin oy ağırlığı artırılırken çoğunluk sağlanması için gereken baraj da yükseltildi. AB'nin yönetim kurulu işlevini yürüten Avrupa Komisyonu'nun da üye sayısının 2005 yılında azaltılması kararı alındı. Böylelikle AB'nin karar alma mekanizmasında, Fransa ve Almanya'nın istediği ölçüde olmasa da belli bir hızlanma gerçekleşmiş oldu. Nice zirvesinde ayrıca, Türkiye'nin dahil olmadığı bazı aday ülkelerle 2004 yılı itibarıyla entegrasyonun tamamlanması yolunda daha yakın işbirliği kararı alındı.

Avrupa'nın kurmayı planladığı "Acil Müdahale Gücü" İngiltere'de uzun tartışmalara yol açmış ve bunun "Avrupa Süper Devleti"nin kuruluşu yolunda bir adım olduğu özellikle

Muhafazakarlar tarafından dile getirilmişti. Ama sonuçta İngiltere hükümeti, bir Avrupa ordusu kuruluşu yolundaki bu ilk adımı onaylama kararı aldı. Acil Müdahale Gücü projesi şimdi de Türkiye engeliyle karşı karşıya. Ankara, kendisi karar mekanizmasının dışında kaldığı sürece böyle bir askeri güce Nato'nun vermeyi düşündüğü desteği, veto etmeye kararlı. Türkiye-AB ilişkileri, son aylarda Katılım Ortaklığı Belgesi'nde öne sürülen koşullar ve Kıbrıs'ın AB üyeliği sorunları çerçevesinde bir tıkanma yaşamaktaydı.

"Deli dana savaşları" ve Avrupa'nın korkuları

Kaynağı İngiltere olarak bilinegelen ve geçtiğimiz yıllarda Fransa ile İngiltere arasında diplomatik krize yol açacak kadar derin sonuçlar doğuran BSE (deli dana hastalığı) paniği, son aylarda Fransa'dan başlayarak Avrupa içlerine doğru yayılmaya başladı. Ekim ayı ortalarında süpermarket zinciri Carrefour, bütün müşterilerinden 7 Ekim'den itibaren satın almış oldukları dana eti ürünlerini hangi biçimde olursa olsun iade etmelerini istedi. Fransız halkı arasında başlayan panik, Cumhurbaşkanı Jacques Chirac'ın yaptığı hayvan beslenmesinde yüksek standartlar uygulanması çağrısıyla daha da alevlendi. Bu açıklamanın ardından okul yemeklerinden dana eti kaldırıldı. Başbakan Lionel Jospin ise krizin İngiltere'den kaynaklandığı konusunda ısrarlı. Günlük gazete France-Soir'a göre ise suçlular içeride aranmalı: "Büyük dağıtımçıların sürekli daha ucuz üretim talebiyle sürüklenen tarım lobisi bu katastrofu yarattı." Fransa'nın halini en güzel Libération'da çıkan şu yorum özetliyor: Fransız halkı, "deli dana hastalığı hakkında enformasyon hazımsızlığı çekiyor".

Fransa'daki çalkalanmanın ardından İspanya'da ilk BSE vak'aları görülmeye başladı. Ardından Almanya'da da et ürünlerinde BSE'nin ortaya çıkışı, bu ülkede et satışlarında büyük bir düşüşe yol açtı. Avusturya, Hollanda, Yunanistan ve İtalya birbiri ardına Fransa'dan dana eti alımını yasakladılar. Kasım ayı sona ererken BSE bir Avrupa sorunu haline gelmişti bile. Avrupa Birliği'ne üye ülkelerin tarım bakanları bir araya gelerek hayvanlarda BSE testi için yeni kurallar üzerinde anlaşarak uygulamaya koydular.

Öte yandan AIDS üzerine Birleşmiş Milletler tarafından hazırlanan bir rapor, 2000 yılı içinde bu hastalıktan dolayı 3 milyon kişinin öldüğünü açıkladı. Ölümlerin yüzde 80'i Afrika'da olmakla birlikte, Orta ve Doğu Avrupa'da uyuşturucu kullanıcıları arasında HIV enfeksiyon oranında keskin

bir artış gözlemlendi. Bu raporun yayını, 1985 yılında Fransız hastanelerinde HIV bulaşmış kan nakli skandalıyla ilgili yeni bir davanın başlangıcına denk düştü. Le Monde Diplomatique, Avrupa genelinde hastalık korkularıyla zedelenmiş genel ruh halini bir "kolektif psikoz" durumu olarak adlandırdı.

Doğu Avrupa'da üç seçim

Kosova'da Kasım ayı başında Birleşmiş Milletler gözetiminde yapılan seçimleri İbrahim Rugova kazandı. Rugova, en ilımlı aday olarak bilinmesine rağmen o da diğer Arnavut adaylar gibi Yugoslavya'dan tam bağımsızlık talebini yükseltiyor. Bu arada Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, Yugoslavya'yı sekiz yıl aradan sonra yeniden Birleşmiş Milletler üyesi olarak kabul etme kararı aldı. Sırbistan'da geçen yılın son haftasında yapılan genel seçimleri ise Zoran Djindjic başkanlığındaki reformcular %64 oyla kazandılar. Slobodan Milosevic'in eski-komünistleri ise, oyların sadece %14'ünü alabildiler.

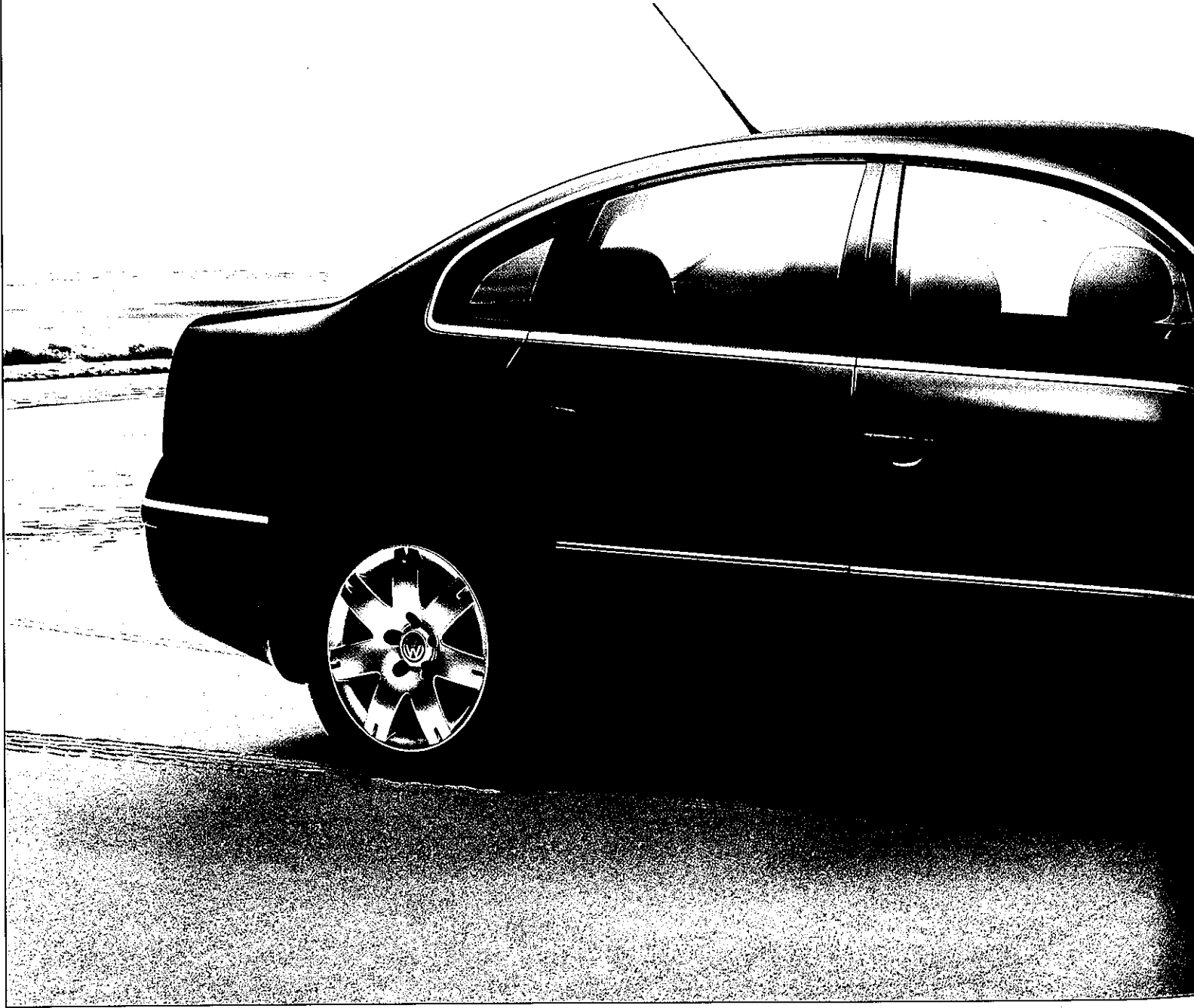

Kosova'da Kasım ayı başında Birleşmiş Milletler gözetiminde yapılan seçimleri, İbrahim Rugova kazandı. Rugova, diğer Arnavut adaylar gibi Yugoslavya'dan tam bağımsızlık talebini yükseltiyor.

Geçen yılın sonlarında yaşanan en önemli Doğu Avrupa seçimi ise Romanya'daydı. Eski komünist Ion Iliescu'nun rakibi aşırı sağ milliyetçi Corneliu Vadim Tudor'un seçilmesi, Avrupa'daki dengeleri olumsuz yönde etkileme tehlikesi taşıyordu. Iliescu seçimleri kolaylıkla kazandı ve yaptığı konuşmada; bu seçim zaferini Romanya halkının "yabancı düşmanlığı ve totalitarizmi kategorik olarak reddi" anlamına geldiğini ilan etti.

Ne dersiniz? Lüks otomobil anlayışımız fazla mı lüks?

● Yeni tasarımı, donanım özellikleri, güvenlik teknolojisi ve motor seçenekleriyle Passat, lüks otomobilden ne anladığımızı açık seçik anlatıyor: Mesela EDL (Elektronik Diferansiyel Kilidi), EBD (Elektronik Fren Güç Dağılımı), piroteknik emniyet kemerleri, ABS ve 6 hava yastığı. Dünyada ilk kez Volkswagen'de kullanılan Bi-Xenon farlar (yani %35 daha az enerji harcayarak %250 daha fazla aydınlatma sağlayan yeni Xenon teknolojisi). Direksiyon üzerinde hız sabitleyici, 8 hoparlörlü müzik sistemi... 150 HP, 1,8 lt. Turbo; 130 HP, 1,9 lt. TDI ve yakında 4 Motion (4 tekerlekten çekiş özelliği) 193 HP, 2,8 lt. V6 motor alternatifleri... Hepsi Yeni Passat'ta. 2315 parçası yenilenen Passat, Volkswagen yetkili satıcılarında.

Yeni Passat

TİCARET A.Ş.'DİR. DOĞUŞ OTOMOTİV SERVİS VE TİCARET A.Ş. BİR DOHAŞ DOĞUŞ OTOMOTİV HOLDİNG A.Ş. KURULUŞUDUR.

TÜSİAD İŞ AHLAKI İLKELERİ

Bu belge, günümüz iş dünyasında benimsenmiş bulunan, serbest rekabet düzeninin işletilmesi bakımından yol gösterici nitelikte olan kişisel ve kurumsal davranış, kural ve standartlarını tanımlar. İyi iş ilişkisi tesis etmek ve en iyi uygulamaları mümkün kılmak için uyulması gereken genel ilkeleri özetler.

Bu belge gücünü, gönüllü katılıma bağlı olmasından alır. Bu belgede yer alan ilke ve kuralların yüceliği inancı, her türlü denetim ve yaptırımın üzerindedir.

Üye ve kuruluşları, yurt içinde ve dışında, iş yaptığı kişi ve kuruluşlara, içinde bulunduğu topluma, müşterilerine, tedarikçilerine ve ortaklarına, çalışanlarına karşı tüm eylem ve işlemlerinde İş Ahlakı genel ilkelerine uygun tutum ve davranış içinde olur ve bu ilkelerin yaygınlaşarak benimsenmesinde görev üstlenirler.

AMAÇLAR

1. Serbest rekabetin işlemlerini sağlayan ve evrensel kabul gören iş ahlakı ilkelerini tanımlamak,
2. İş yaşamında karşılıklı güven ilkesinin yerleşip gelişmesine katkıda bulunmak,
3. İş ahlakına uymayan tutum ve davranışları önlemek,
4. İş aleminde ve kendi sektöründe iş ahlakını savunarak bu ilkenin yerleşmesine ve iyileşmesine çaba göstermek,
5. İş ahlakına uymanın ülke kaynaklarının etkin ve verimli bir şekilde kullanılmasına katkı sağlayacağı bilincini yaymak ve yaygınlaştırmaktır.

GENEL İLKELER

A. DÜRÜSTLÜK

İş yaşamında, üyeler ve kuruluşları, onurlu ve dürüst davranış kurallarına bağlı kalırlar. Bu çerçevede:

1. Ticari faaliyetleri ve sundukları hizmet ve ürünleri ile, başkalarına bilerek zarar vermezler,
2. Saklı tutulması gereken hiçbir bilgiyi, çıkarları için kullanmazlar,
3. Şirketleri, yan kuruluşları, iştirakleri ile bağlı oldukları veya yönetiminde bulundukları şirket veya kuruluşlarının faaliyetleriyle ilgili olarak, başka kişi ve kuruluşlara, bağımsız karar verme yeteneğini etkileyebilecek çıkarlar sağlamazlar,
4. Kendilerinin ve başkalarının ticari ve mali durumları hakkında yanıltıcı açıklama ve tanıtım yaparak, aldatıcı davranışlarda bulunmazlar,
5. Ürettikleri ürün ve hizmetlerin sorumluluğunu taşırlar bu ürün ve hizmetlerin kullanılmasından kaynaklanan zararlar-

rının giderilmesi için gereğini yapmaktan kaçınmazlar.

B. HUKUKA SAYGI

Üyeler ve kuruluşları tüm faaliyetlerinde, ulusal ve evrensel hukuk normlarına saygılı olmak zorundadırlar. Bu kapsamda:

1. Yasaların öngördüğü yönetsel ve denetimsel tüm yükümlülüklerini yerine getirirler,
2. Doğru olmayan, sahte ya da yanlış kayıt tutmaz, yetkili mercilere yanıltıcı bilgi vermezler,
3. Yasadışı ya da suç oluşturacak faaliyetlere girmezler. İş yaşamında, iş ve toplum ahlakının onaylamayacağı yol ve yöntemlere başvuramazlar,
4. Yasaları ve uluslararası benimsenmiş dürüstlük ilkelerini sapıtarak haksız rekabet doğuracak çalışmalar içine girmezler.

C. ÇALIŞMA ORTAMI VE ÇALIŞANLAR

1. Çalışanlarıyla olan ilişkilerinde, dürüstlük, eşitlik, güvenli ve sağlıklı bir çalışma ortamı sağlama, kişiliklerine saygı duyma, yasalara aykırı işlem yapmaya zorlamama, kişisel gelişimlerine katkıda bulunma temel ilkelerine uyarlar.

2. Kişi ve kuruluşlar, çalışanların haklarıyla ilgili olarak ırk, renk, din, siyasi düşünce, felsefi inanç, mezhep, yaş ve bedensel engeller ve cinsiyete dayanan bir ayrıcalık yapmazlar, fırsat eşitliği sağlayan tüm yasa ve yasal düzenlemelere bağlı kalırlar. Bu özellikleri nedeniyle çalışanlar taciz edilemez. İş yerinde ırksal, dinsel ya da cinsel taciz sayılabilecek davranış ya da eylemlere izin verilmez,

3. Çalışanlarla ilgili bütün kişisel bilgilerin güvenlik içinde korunmasını ve gizli kalmasını sağlarlar,

4. Çalışanları mesleki gelişmelerine katkı sağlayacak bilgi ve becerileri edinmeleri için teşvik ederler,

5. Yasaların ve rekabetin getirdiği kısıtlamalara uymak kaydıyla, şirketin geleceğine ilişkin karar ve bilgileri paylaşırlar,

6. Çalışanların tavsiye, görüş ve şikayetlerinin dinlendiği ve değerlendirildiği kurumsal çalışmalar yaparlar,

7. Meslek geleneklerinin gelişmesine, uygulanmasına ve yaygınlaşmasına gayret ederler. Yazılı olmayan geleneksel iş ve ahlak kurallarının da yurt dışında yayılması ve anlaşılması için yardımcı olurlar.

D. SİYASİ PARTİLERLE İLİŞKİLER

Üyeler, şirketleri, yan kuruluşları, iştirakleri ile bağlı oldukları veya yönetiminde bulundukları şirket veya kuruluşla-

rında, aktif görevde olan milletvekillerini ve kamu görevlilerini istihdam etmezler; yönetim, denetim ve diğer hiç bir organında görev vermezler. Kamu ortaklığı bulunan üye şirketlerinin bünyesinde çalışan kamu görevlileri bu kurala istisna teşkil eder.

Çalışanlarının siyasi partilerle olan ilişkilerini ticari çıkarları doğrultusunda yönlendirmez ve bu ilişkilerden bireysel ve kurumsal çıkar elde etmeye çalışmazlar.

E. BİLGİ ELDE ETME, KULLANMA VE SAKLAMA

Üyeler ve kuruluşları, iş ilişkileri ve görevleri çerçevesinde bilgi elde etme, kullanma ve saklama konusunda şeffaflık ve dürüstlük ilkelerine özen gösterirler.

Bu çerçevede, yasalara ve rekabet güçlerini tehlikeye sokmama koşuluna uygun olarak:

1. Üyesi oldukları diğer kurum ve örgütler hakkında doğru ve tam bilgi verirler,
2. Kamuoyunu, şirket politikaları ve performansı, çevre ve etik değerleri açılarından işletmelerin yapıları ve faaliyetleri ilgili konularda bilgilendirirler,
3. Hissedarlara ve yatırımcılara, doğru bilgiye dayalı karar alabilmeleri için düzenli şekilde güvenilir ve ayrıntılı bilgi verirler,
4. Müşteri ya da iş ortaklarının iznini ve onayını almadıkça, ya da yasal bir zorunluluk bulunmadıkça, saklı tutulması gereken bilgileri korumak zorundadırlar. Bu tür bilgilerin amaç dışı ve haksız kullanılmasından sorumludurlar,
5. İş ve toplum ahlakının onaylamayacağı yol ve yöntemlere başvurarak işle ilgili sır ya da gizli bilgi elde etmeye yeltenmezler.

F. ÇEVRE

Üye ve kuruluşları, faaliyetlerinden dolayı doğanın ve kültürel ve tarihi dokunun zarar görmemesine özen gösterirler. Çevreyle ilgili bütün yasal düzenlemelere uyarlar.

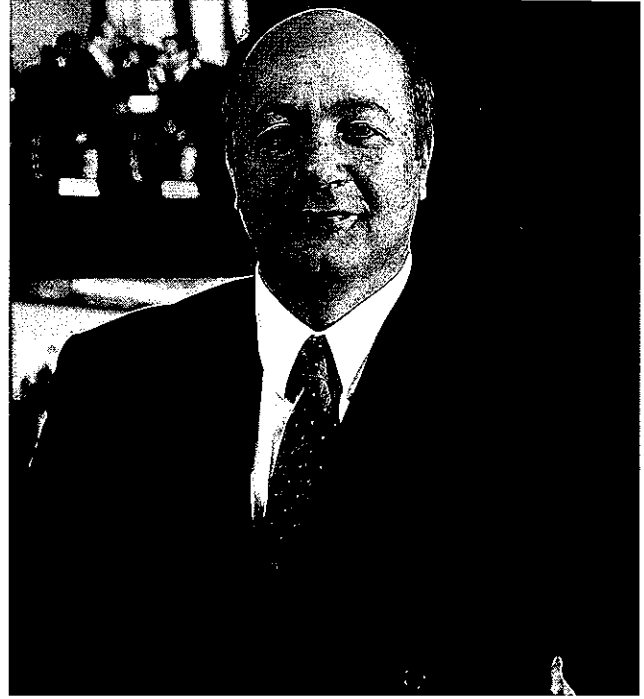
UYGULAMA

Derneğin Üyeleri Yönetim Kurulu'nca saptanmış olan ve yukarıda belirtilen "İş Ahlakı İlkeleri"ne uymayı taahhüt ederler. (Tüzük Madde 5: Asil Üyelik)

Bu ilke ve kurallara aykırı davranan üyeler hakkında, üyeler doğrudan Yönetim Kurulu'na başvurur. Yönetim Kurulu, bu başvuruları uygun gördüğü takdirde, Haysiyet Divanı'na sevk eder.

Haysiyet Divanı, sevk edilen üye ile ilgili bütün inceleme çalışmalarını yürütür ve kesin kararını verir. (Tüzük Madde 7: Üyelğin Sona Ermesi veya Üyelğin Askıya Alınması)

Tuncay Özilhan :

"Devletin şeffaflaşmasının takipçisi olacağız"

- Sayın Özilhan, son yıllarda gündemi çoğunlukla oluşturan ve ardı arkası kesilmeyen yolsuzluk olaylarının sizce kaynağı nedir?

- Bu yolsuzluk olaylarının kaynağı, toplumumuzun çeşitli kesimlerinde giderek yoğunlaştığını gözlemlediğimiz yozlaşmadır. En kısa yoldan, ne pahasına olursa olsun köşeyi dönmek hırsıyla gözü dönmüş bazı kişiler ne serbest rekabet, ne iş ahlakı, ne hukuk ne de sosyal sorumluluk tanıyor. Ülkemizdeki yasal düzenlemelerin yetersizliği, sistemdeki rahatlıkla kötüye kullanılacak boşluklar ve çarpıklıklar da maalesef bu kişilerin iştahını kabartıyor, işlerini kolaylaştırıyor. Ve sonuçta fatura, devlete kesiliyor ve esasen vergi gelirleri yetersiz olan Türkiye'de kaynaklar çarçur edilmiş oluyor. Bu da, toplumun moralini olumsuz etkiliyor.

- İş dünyası bu ilişkilerin neresinde duruyor?

- İş dünyası, -burada elbette sorumluluğunun bilincinde olan, serbest rekabete inanan, hukuka saygılı, iş ahlakı olan iş

dünyasından söz ediyorum- bu tür ilişkilerin tamamen dışında duruyor, durmalıdır. Günümüzde bir ülke ekonomisinin böylesine çarpık ilişki ve yaklaşımlar üzerinde yükselmesi söz konusu olamaz. Böylesine bir yapıyla ne toplumunuza karşı inandırıcı olabilirsiniz ne de dünyaya karşı. Güven, ülke ekonomilerinin temeli ve en önemli itici güçlerinden biridir. Toplumun ülke ekonomisine şöyle ya da böyle güvenmediği bir ortamda sağlıklı bir ülke ekonomisinden, gelişme ve büyümeden bahsetmek söz konusu bile olamaz.

- Siyaset/bürokrasi/iş dünyası üçgeninde fatura sizce neden daima iş dünyasına kesiliyor?

- İş dünyası açısından bu yolsuzluklar, fevkalade üzüntü verici... Biraz da kolaycılıktan kaynaklanan bir biçimde faturanın iş dünyasına kesilmesi çabaları daha da üzüntü verici. Ancak son dönemlerde yolsuzluklarla ilgili olarak sözü geçen kişilere işadamları denilmesinin, gerçek işadamlarına haksızlık olduğunu düşünüyorum. Gerçek işadamlarının kariyerinde çok çalışmak vardır, başarılı olmak vardır, kazandığını hak etmek vardır. Ülkesine ve toplumuna karşı sorumluluklarını yerine getirmek vardır. Gerçek işadamları bugünden yarına köşeyi hızla dönmek isteyen, bunun için de her türlü yasa ve ahlak dışı işi yapabilecek karakterde olan bir kişi değildir, olamaz, olmamalıdır.

- Sizce bu üçgenin kırılması hangi etkenlere bağlı?

- Öncelikle devleti küçültmeliyiz. "Devlet malı deniz yemeyen domuz" anlayışını kaldırmalıyız. Devletin şeffaf ve açık olmasını, sistemin şeffaf ve açık olmasını sağlamalıyız. Siyaset, bürokrasi ve iş dünyası elele vermeli, devlet imkanlarının devlet imkanlarının kötüye kullanılmasını önlemeliyiz. Bu konuların takipçisi olacağız.

kararlılıkla yolsuzlukların üzerine gidenlere destek olmalıyız. Kısa yoldan köşe dönmek amacıyla yolsuzluk yapanları sistemin dışına çıkarıp etkisiz bırakmanın yollarını bulmalıyız.

- Bu çerçevede devlet ve özel sektör ilişkisinin tekrar yapılandırılması gerekli mi? Bu gerekliyse, nelerin eksiltilmesinde ya da korunmasında yarar var?

- Devlet, kendi işini, özel sektör de kendi işini yapmalı. Devlet yol gösterici, yönlendirici olabilir, ancak özel sektöre serbest rekabet ortamı içinde rahatlıkla yapılabilecek işleri yapmaya soyunmamalıdır. Devlet asli görevlerini; eğitim, savunma, güvenlik ve sağlık gibi temel işlerini yapmalıdır. Devlet sanayicilik, bankacılık, çiftçilik yapmamalıdır. Kötüye kullanılabilen her türlü araç sistemden çıkarılmalıdır. Örneğin, teşviklerin kötüye kullanılması ancak ve ancak her türlü teşvikin kaldırılmasıyla mümkündür.

- TÜSİAD'm devletin küçülmesi talebinin arkasındaki beklentiler neler olabilir?

- Devletin küçülmesi talebimiz temelde ülkemizin çağın gereklerine uygun, sağlıklı bir ekonomik ve toplumsal yapıya kavuşmasıyla ilgili. Daha önce de belirttiğim gibi, devletin küçülmesi temiz topluma kavuşmamızda da önemli bir katkı sağlayacak. Bundan kuşku-muz yok.

- TÜSİAD, kendisine yönelik bir eleştiri sürecinden geçmeyi düşünüyor mu?

- TÜSİAD, bu alanda üzerine düşeni yaptı, yapmaya da devam edecek. İş Ahlakı İlkeleri'ni 1996 yılında tüzüğümüze aldık. Zaman içinde gözden geçirdik, günün şartlarına göre yeniden düzenlemenin yararlı olduğunu gördük. Yönetim Kurulu teklifi olarak, Genel Kurul'un onayına sundu. Bu ilke ve kurallara aykırı davranan üyelerin üyelikleri sona ereceği gibi askıya da alınabilecek. Ayrıca TÜSİAD olarak devletin açık ve şeffaf olması için çalışmalar yapmayı, projeler ortaya çıkarmayı düşünüyo-

ruz. Bu konuların takipçisi olacağız.

- TÜSİAD, "temizlik" isteyen tüm kesimlerin katılacağı, ahlak tartışmalarının yapılacağı noktada, harekete geçiren bir misyonu üstlenir mi?

- Bir sivil toplum örgütü olarak TÜSİAD, elbette bu konuda her türlü katkıyı yapmaya hazırdır. Özellikle toplumumuzda, iş ahlakının yerleşmesi ve etik davranışların benimsenip yaygınlaştırılması için çaba sarfedeceğiz.

- Çok teşekkür ederiz.

Öncelikle devleti

küçültmeliyiz.

"Devlet malı deniz

yemeyen domuz"

anlayışını kaldırmalıyız.

Devletin şeffaf

ve açık olmasını,

sistemin şeffaf ve açık

olmasını sağlamalıyız.

Siyaset, bürokrasi ve

iş dünyası elele vermeli,

devlet imkanlarının

kötüye kullanılmasını

önlemeliyiz.

"...kapakları açtık!"

Kontrol sizde olduğunda...

Mesleğiniz ya da sorumluluklarınız gereği sürekli risk alıyorsanız, sizin, hayata bağlantınızın sürekli canlı kalmasını sağlayacak Globalstar Uydu Haberleşme Servisi'ne ihtiyacınız var.* Globalstar, kaliteli ses ve mesaj servisiyle gereksinim duyduğunuz her konuda kolay, güvenilir, hesaplı iletişim sağlıyor. Sınırlarınızı zorladığınız anlarda, Globalstar sınırsız iletişim gücüyle yanınızda.

Ayrıntılı bilgi için TE.SA.M. T.U.R.K. 444 0592 ya da www.tesam.com.tr

Globalstar Sınırsız dünya, sınırsız iletişim.

444 0592

"Ahlaki tartışmak ve yaşamak"

Gürol Irzik

Ülkemizde son yıllarda iş dünyasından siyaset dünyasına toplumun birçok kesiminde ahlak tartışmaları yaşanıyor. Bu hem sevindirici hem de üzücü bir durum. Sevindirici çünkü, toplumsal hayatın çimentosu olan ahlak alanının önemini kavramış olduğumuzu gösteriyor; üzücü çünkü geniş çaplı bir ahlaki yozlaşma ve çöküntünün varlığına işaret ediyor. Bu yozlaşma ve çöküntünün tarihsel arkaplanını, sebep ve sonuçlarını sosyal bilimcilere bırakarak, ben bu yazıda "Ahlak nedir? Nasıl ve hangi temeller üzerinde yükselen bir ahlak? Ahlak-yasa ilişkisi nedir" gibi sorular üzerinde durmak ve sürmekte olan tartışmalara ışık tutacağımı umduğum genel bir çerçeve çizmek istiyorum.

Ahlak felsefesinin ilk ve büyük filozoflarından Sokrat, yaklaşık 2400 yıl önce "Hiç de önemsiz olmayan bir meseleyi, nasıl yaşamamız gerektiğini tartışıyoruz" diyerek ahlak felsefesinin konusunu belirlemiş oluyordu. Ahlak felsefesi, hayatımıza yön veren tercih ve davranışlarımızı doğruluk-yanlışlık, iyilik-kötülük, adalet, hak, görev ve sorumluluk açısından değerlendiren, nasıl bir hayatın yaşamaya değer, iyi bir hayat olduğunu ilkeleriyle saptama amacını güden normatif bir disiplindir. Davranışlarımızın bir kısmı yasalarla sınırlandırılmıştır, bir kısmı da bütünüyle kişisel tercihlerimiz tarafından belirlenir. Çay yerine kahve içmem, doğum gününde eşime hediye almam veya almamam, yasaları ilgilendirmmez, sadece benim kişisel tercihime bağlıdır; iyi ya da kötü, haklı ya da haksız değildir. Ama hırsızlık yasaya aykırı, suç teşkil eden bir davranıştır. Yasal çerçeveye sınırlanan alanın bir ucu, kişisel tercih alanının da karşıt ucu oluşturduğunu düşünürsek, ahlak bu iki uç arasında kalan geniş bir seçim ve davranış alanını kapsar. Örneğin, bir işverenin iki

çalışanından hakedeni değil de haketmeyeni ödüllendirmesi yasal olsa da kişisel tercih alanını aşan, ahlaki açıdan adil olmadığı gerekçesiyle eleştirilebilecek bir davranıştır.

Bu hipotetik örnek bize yasal alanla ahlaki alanın her zaman bire bir örtüşmeyebileceğini gösteriyor. Kimi zaman yasaya uygun bir davranış ahlaki açıdan yanlış olabiliyor, kimi zaman da mevcut yasalara aykırı bir eylem ahlaken pekala meşru olabiliyor. 1960'larda Amerika'daki siyahlara karşı ırk ayrımcılığına izin veren yasaları protesto eden Martin Luther King'in yürüttüğü sivil itaatsizlik eylemleri bunun en tipik örneklerindendir. Bundan şu sonuç çıkıyor: yasalar ahlaki açıdan sağlam bir ahlaki zemine oturmalı, adil olmalı. Bir toplumda yasal olanla ahlaki olan arasında ne kadar örtüşme varsa, o toplum kadar istikrarlı ve huzurlu olur.

Yerinden oynayan ilişki: Yasalar ve ahlak

Türkiye'de bugün yaşananlara yasa-ahlak ilişkisi açısından baktığımızda son derece kaygı verici bir durum görüyoruz. Yasa ile ahlaki zemin arasındaki ilişki, iki yönlü bir kaymaya uğramış durumda. Bir yandan, bizzat yasa koyucu konumundaki siyasetçilerin toplumun vicdanını ve adalet duygusunu hiçe sayarak yasa çıkarma gayretlerine tanık oluyoruz. Anayasa Mahkemesi'nce defalarca iptal edilen "kıyak emeklilik" olarak bilinen yasa tasarısı, Cumhurbaşkanı tarafından veto edilen 4610 sayılı şartlı tahliye yasası bunun en çarpıcı örnekleri. Bu bağlamda Cumhurbaşkanı Sayın Sezer'in veto gerekçesi bir hukuk dersi olduğu kadar, dört dörtlük bir ahlak dersi de içeriyor:

"Yukarıda yapılan açıklamalar ışığında yasa, anayasanın eşitlik ilkesine, hukuka, adalete, toplum huzurunu sağlama-

ya yönelik değildir ve toplum vicdanını incetecek içeriktedir. (...) Böyle bir yasanın yayımlanması 'Devletin temeli adalettir' inancını yokedecek, toplum düzenini bozacak ve yurttaşların adalete olan güvenini sarsacaktır" (16 Aralık 2000, Cumhuriyet).

Diğer yandan da, mevcut yasalara göre apaçık suç teşkil eden fiilleri olumlayan ahlak anlayışlarının mantar gibi türeyip kendilerine azımsanamayacak bir toplumsal taban buldüklerini görüyoruz. Namusunu, tecavüze uğrayan kızlarını öldürmekle temizlediğine inanan ailelerin, adaleti "Kana kan intikam" anlayışla özdeşleştirenlerin töresel ahlakı... Faizi haram sayıp saf inanandan, karşılıksız, kayıtsız-kuyutsuz para toplayarak, inancı, ekonomik çıkar için kullananların dinsel ahlakı... Köşe dönmeyi hayatın biricik anlamı haline getiren ve bunun için her yolu mübah sayanların iş bitirici ahlakı... "Devlet vatandaş için vardır" anlayışını ters-yüz edip "Vatandaş devlet için vardır" anlayışıyla temel hak ve özgürlükleri hiçe sayan, insanı düşünen, sorgulayan, kendi kararını kendi verebilen, otonom bir birey, bir vatandaş olarak görmek yerine itaatkar bir kul olarak gören buyurgan ahlak... Şu anda Türkiye'de bu anlayışların hepsi yanyana mevcut.

Sorun, tüm sistemi kuşatan yapısal bir sorundur

Eğer bir ülkede yasa ile ahlak arasındaki ilişki bu kadar yerrinden oynamışsa, ortada, sadece ahlak tartışmalarıyla, okullara ahlak dersi koymakla çözülemeyecek kadar derin ve vahim bir sorun var demektir. Bu sorunun temelinde, Türkiye'nin son yirmi yılda geçirdiği siyasi, ekonomik ve toplumsal dönüşümlerin yattığı, aklı başında her insanın malumudur. Dolayısıyla, sorun bir ahlak sorunu olduğu kadar tüm sistemi kuşatan yapısal bir sorundur. Çözüm de buna uygun bir çözüm olmalıdır: toplumsal barış ve adaleti gözetken, ciddi, kapsamlı, sosyo-ekonomik ve demokratik bir reform, bir yeniden yapılanma. Bu yazı bağlamında önemli olan, böyle bir reformun içeriğinden çok, onu isteyip istemediğimiz, bu konudaki tavrımızın ne olacağıdır. Zira buradaki tercihin kendisi ahlaki bir seçimi oluşturuyor; ne yasaları ilgilendiriyor, ne de salt kişisel alanla sınırlı.

Böyle bir seçimi neye dayanarak savunabiliriz, hangi ahlak anlayışıyla temellendirebiliriz? Elbette yukarıda sözünü ettiğim ahlak anlayışlarıyla değil. Töresel ahlak anlayışını alalım. Bu anlayışı benimsemiş olanlar şunu savunuyorlar: toplumsal törelere uygun davranışlar ahlaklı, uymayanlar ahlaksızdır. Bu anlayışın biraz daha makul biçimi de şu: Toplumun yerleşik norm ve inançlarına uyan

davranışlar ahlaklı, diğerleri ahlaksızdır. Çok farklı bir yaklaşımı dile getiren iş bitirici ahlak anlayışı da şunu vazediyor: Sadece kişisel çıkarlara uygun davranış ahlaklıdır. Her üç anlayış da rölativisttir, yani bir davranışın ahlaklı olup olmaması törelere, toplumun normlarına ya da kişinin çıkarlarına bağlıdır; bunlar değiştikçe neyin ahlaklı neyin ahlaksız sayılacağı da değişir. Aynı davranış bazen iyi, doğru, haklı, adil, bazen de tersi olabilmektedir. Herkes ya da her toplum kendine göre ahlaklıdır. Bu durumda birinin diğerini, bir toplumun başka bir toplumu eleştirme imkanı ortadan kalkar. Naziler de uygulamalarında haklıydılar, Afrika ya da Amerika'daki ırk ayrımcıları da! İşte rölativizmin bizi getirdiği nokta. Türkiye'de bazı kesimlerin bu türden ahlak anlayışlarına neden bu kadar sarıldıklarına şaşmamak gerek. Bildiklerini okumalarına ahlaken ancak böyle kılıf bulabiliyorlar.

Dinsel ahlakı benimseyenler de şunu demiş oluyorlar: Ahlaklı davranış dine uygun davranıştır. Tabi, bu durumda farklı dinden insanlarla hiçbir dini benimsememiş olanlar otomatikman ahlaksız ilan edilmiş oluyorlar, ama ne gam! Ve en nihayet buyurgan ahlakı benimsemiş olanlar, devlet otoritesine uygun olan davranışları ahlaklı buluyor, uymayanları ahlaksız sayıyor. Bu anlayış, güçlü olmakla haklı olmayı özdeşleştiriyor. Sormak gerek: Bir vatandaş devlet otoritesine uyduğu için mi ahlaklıdır, yoksa devlet gerçekten ahlaklı olduğu için mi otoritesine uyar? Güçsüzlerin de hakkı olabileceği açık değil mi?

İnsanca yaşamak nedir?

O halde, bambaşka bir ahlak anlayışını benimsemekten başka çaremiz yok. Aklın yolu bunu gösteriyor. Sorumuzu yineleyelim: yapısal bir reform isteğinin ahlaki gerekçesi nedir? Bu sorunun en kestirme yanıtı, insanca yaşamaktır. Dolayısıyla, ahlak anlayışımızın temelini insanı koymamız gerek. İnsan derken türüne özgü kapasiteleri (yetileri) ve ihtiyaçları olan varlığı kastediyorum. İnsanın bir çok kapasitesi var: düşünme, konuşma, akıl yürütme, hisset-

*"Hayatta
göreceğiniz iş
ne olursa olsun,
erdem
olmayınca,
elde edeceğiniz
herşeyin,
yapacağınız her
işin sonunda,
utanç ve
kötülük vardır."*

PLATON

**“Genel
bir yasa
olmasını
isteyebileceğin
bir ilkeye
göre eyle.”**

KANT

me, algılama, üretme gibi. Ve çeşitli ihtiyaçları var: beslenme, barınma, sağlık, eğitim, sevgi, saygı bunlardan bazıları. Bu ikisi karşılıklı, dinamik bir ilişki içinde. İnsan kapasitelerini harekete geçirerek ihtiyaçlarını karşılıyor, karşıladıkça da kapasitelerini daha iyi kullanıyor. Bu, böyle sürüp gidiyor. Bunun için de mutlaka kendi türünden insanlarla dayanışması, bir toplum içinde varolması gerek; aksi halde ne konuşmayı öğrenebilir ne de akıl yürütmeyi; ne üretim yapabilir, ne de sağlık, eğitim gibi ihtiyaçlarını giderebilir. Bu anlamda insan, doğası gereği sosyal, diyalojik bir yaratıktır. İnsan, insan olabilmek için hep başkasına muhtaç. O yüzden bir insan için bir başkası hiçbir zaman kullanılabilecek bir araç değil, kendi içinde bir amaçtır. Yine aynı nedenle insan, seçim ve davranışlarında sadece kendini değil, aynı zamanda başkalarını da gözetmek zorundadır. Bu yaklaşım bize en temel ahlak ilkelerini de veriyor:

Davranışlarında kendi çıkarlarını olduğu kadar başkalarınınkini de gözet.

Başkalarını kendi amaçlarını gerçekleştirmek için bir araç olarak görme. (Kant)

Kendine nasıl davranılmasını istiyorsan başkalarına da öyle davran, v.b.

İnsanı, kapasiteleri ve ihtiyaçları cinsinden tanımlamak onu olanaklar ve eksiklikler cinsinden tanımlamak, adeta tamamlanmamış bir proje olarak görmek demek. Başka bir deyişle, hiçbir kapasitesini harekete geçiremeyen, hiçbir ihtiyacını gideremeyen bir insan, biyolojik olarak elbette insandır ama

gelişmemiş bir insandır; sadece insan olma potansiyeline sahiptir. Demek ki insan, potansiyellerini gerçekleştirdiği ve ihtiyaçlarını karşıladığı ölçüde insan olabiliyor. O halde şunu rahatlıkla söyleyebiliriz: insanın nihai amacı daha tam bir insan olmaktır.

İhtiyaçlar isteklerle aynı şey değildir

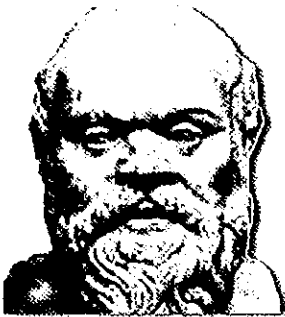
İhtiyaçlar isteklerle aynı şey değildir. Bu nokta son derece önemli. İnsan bir şeyi ihtiyacı olmadan da isteyebilir, yahut gerçekten ihtiyacı olan bir şeyi farkında olmadığı için isteyebilir. Şeker hastası olduğunu bilmeyen birinin ihtiyacı ensülindir ama canı tatlı ister. İhtiyaçlar nesneldir, istekler öznel. İhtiyaçlardan kaynaklanmayan isteklerin yerine getirilmemesi bir insanı üzebilir ama ona ciddi bir zarar vermez. Oysa, ihtiyaçları giderilmeyen bir insan zihinsel ya da fiziksel ciddi zarar görür. Dahası, bir şeye gerçekten ihtiyacı varsa o şeyi istemekte haklıdır. Ama bunun tersi doğru değildir. Dolayısıyla, ihtiyaçların normatif bir boyutu vardır. İstek ve taleplerimiz, ihtiyaçlarımızdan kaynaklandığı ölçüde haklıdır, meşrudur. İşte beslenme, sağlık, barınma, eğitim, ulaşım gibi temel hak ve özgürlüklerin felsefi-ahlaki temeli budur. İnsan ancak bu ve benzeri hak ve özgürlüklerini kullanarak toplumsal hayata katılabilir, kendini geliştirerek daha tam bir insan olabilir.

İyi bir hayat insanların kendilerini geliştirebildikleri bir hayattır. Bu, çalışanlar için de böyledir, işveren için de. İyi bir toplum, insanların kendilerini geliştirmelerine fırsat tanıyan toplumdur. Böyle bir toplumun oluşmasına katkıda bulunmak ahlak anlayışımızın gereğidir.

Ben, burada anahatlarını çizmeye çalıştığım ahlak anlayışının, başta iş dünyası olmak üzere kirlenmemiş, yozlaşmamış tüm kesimlerce benimseneceğini umuyor, bu anlayışın işverenin karlılık amacıyla uzun vadede çelişmeyeceğine; bu ahlak anlayış ve ilkelerini benimsemiş bir iş dünyasının daha itibarlı, daha uyumlu, daha verimli ve daha üretken olacağına inanıyorum. Benzer iş ahlakı ilkelerinin uluslararası şirketlerce de dikkate alınmaya başladığı gerçeğinden yola çıkarak, küreselleşen dünyada başka türlü rekabet imkanının giderek ortadan kalkacağını tahmin ediyorum. Ve en nihayet bunun sağlıklı bir toplumsal ortamın oluşmasına önemli bir katkı yapacağına inanıyor, böyle bir ortam olmadan dürüst rekabete dayalı ekonomik faaliyetin güvence altına alınmasının zor olduğunu düşünüyorum.

Prof. Dr. Gürol İrzik

Boğaziçi Üniversitesi Felsefe Bölümü Başkanı

**“Erdeme,
dolayısıyla
mutluluğa
bilgi ile
varılır.**

SOKRATES

Yeni hayatlara merhaba demek...

Düşündüğünüzden çok yakın!

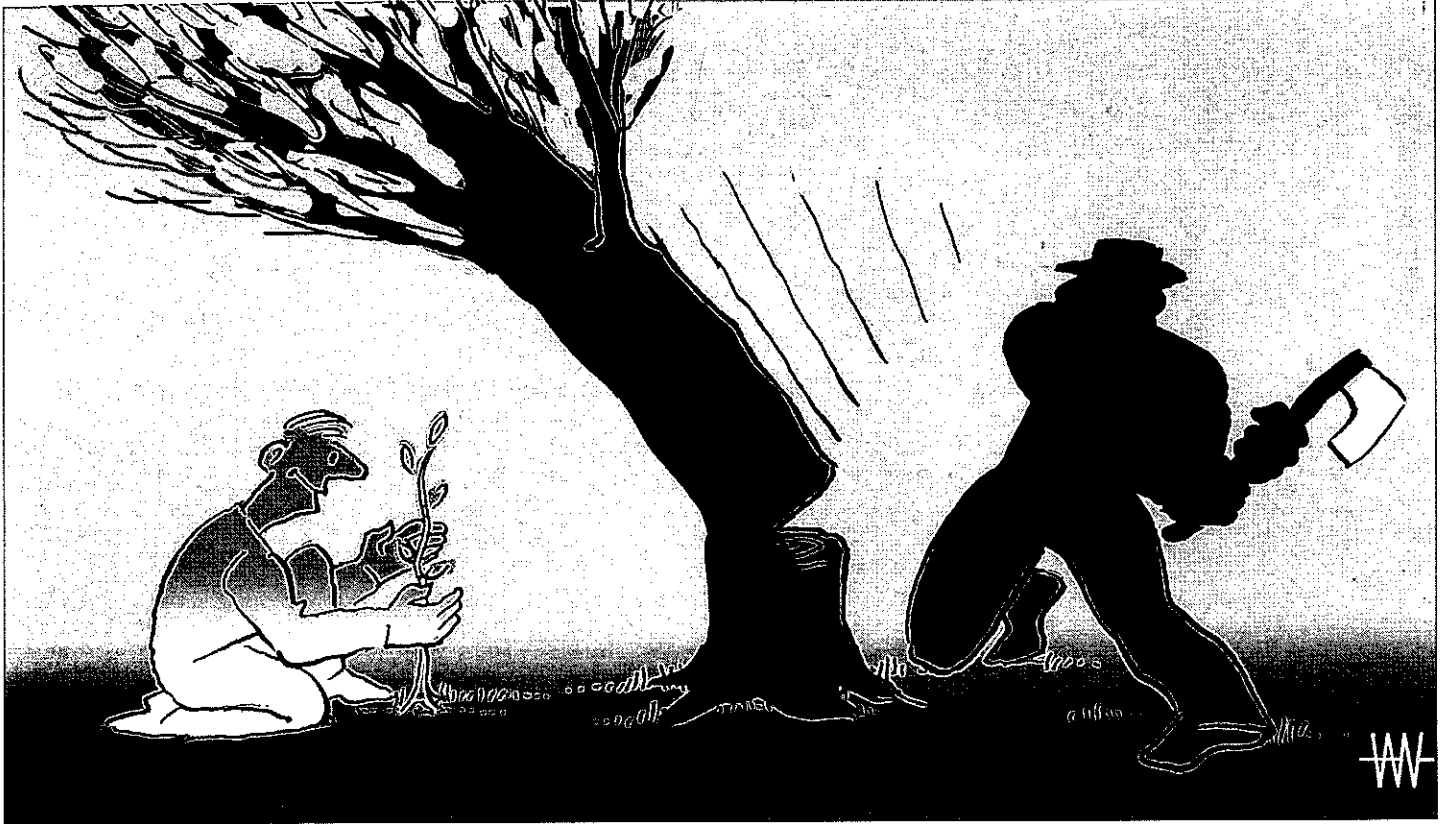
Yeni yılla birlikte düşlediğiniz, özlediğiniz o seçkin hayata merhaba demenin şimdi tam zamanı. Yeni otoyol ile Levent'e sadece 10 dakika uzaklıkta, orman içinde özel bir yaşam kültürü sunan Beykoz Konakları sizleri bekliyor. Çam ağaçlarının eşsiz kokusu, konakların sıcak ortamına eşlik ediyor ve yeni yıl Beykoz Konakları'nda bir başka yaşıyor. Yakın zamanda görmediyseniz, gelin konuğumuz olun. Size özel ödeme koşullarıyla, kendinize ve ailenize yeni bir "hayat" armağan edin.

Tepe Grubu Beykoz Konakları Paşabahçe-İstanbul Tel: (0216) 539 00 39 (pbx) Faks: (0216) 539 00 48

Orman kanunu mu?

Hukuk devleti mi?

Ayşe Buğra

Türkiye'de giderek yoğunlaşan ahlak tartışmaları, nedense aklıma hep "zengin malı züğürtün çenesini yorar" lafını getiriyor. Ahlak da para gibi bir şey herhalde, olmadığı zaman insanı daha çok kendisiyle meşgul ediyor. Ama ahlak, para gibi homojen ve ne olduğu belli bir şey değil. Yani ahlaktan ve ahlaksızlıktan söz ederken neden söz ettiğimiz her zaman çok açık olmayabiliyor. Oysa bu konuda açıklık sağlanması bir çok açıdan çok önemli. Özellikle de içinde sürekli ahlaktan sözettiğimiz ahlak yoksunu ortamı oluşturan unsurların anlaşılabilmesi ve ortadan kaldırabilmesi

açısından çok önemli. Aksi halde, ahlakla ilgili tartışmalardaki her muğlaklık, bu tartışmalara neden olan ortamda serpilen çıkarları ve çıkar sahiplerini daha da güçlendirecek nitelikte olabilir.

Ahlaktan söz ederken, konu ettiğimiz bazı davranışlar, öncelikli olarak ahlakla ilgili değil. Kendi şirketlerine kredi açarak sahip olduğu bankanın içini boşaltan banka sahibinin, SİT alanında ya da orman arazisinde inşaat ruhsatı almak için rüşvet veren müteahhitte bu rüşveti alan belediye memurunun, iş yaptığı sektör itibarıyla devlet ihalesine katılmaması gerektiği halde

katılan işadamlarıyla buna göz yuman politikacının, alışıp mobilya ihraç ediyorum diye beyanda bulunup sunta ihraç ederek teşviklerden yararlanan işadamlarının davranışlarının, ahlak ve ahlaksızlık bağlamında tartışılmaları çok anlamlı değil. Bunlar, ceza gerektiren suçlar. Bu tür suçları işleyenlerin ahlaksız insanlar olduklarını düşünebiliriz, ama enerjimizi yönelttiğimiz nokta herhalde bunlara ahlak dersi vermek değil, işledikleri suçun gerektirdiği cezaya çarptırılmalarını sağlamaktır. Dolayısıyla meseleyi, "neden ahlaksızlık bu kadar aldı yürüdü?" biçiminde olarak değil, "bu tür suçlar bugün neden bu kadar çok işleniyor ve cezasız kalıyor?" biçiminde koymak gerekir.

1980 sonrası: İktisatçılar susuyor, mühendis kökenli ekonomistler konuşuyor

Sözünü ettiğim türden ekonomik suçlardaki baş döndürücü artışın, 1980 sonrasında başlayan ve artan bir ivmeyle belirginleşen bir sürecin sonucu olduğunu gözlemleyebiliyoruz. Bunun da gayet somut sebepleri var. 1980 sonrasında Türkiye'yi yönetenler, serbest piyasa ilişkilerine dayalı bir ekonomik sistemi benimseyerek dünya ekonomisine entegre olma yolunda bir stratejik tercih yaptılar. Bu, o dönemde bütün dünyaya hakim olan ideolojik eğilimlerle uyumlu bir tercihti. Bu ideolojik eğilimler de, serbest piyasa ekonomisinin niteliği ve gerektirdiği kurumsal çerçeve üzerine anlamlı tartışmaların yapılmasına elvermeyecek ölçüde güçlü eğilimlerdi. Yani ortam, tartışmaya ve kuramsal tahayyül geliştirmeye müsait bir ortam değildi. Ortam, akli başında iktisatçıların sustuğu, uluslararası bürokratların ve mühendis kökenli ekonomi uzmanlarının pek çok konuştuğu bir ortamdı. Bu ikinci gruptakiler arz talep kanunlarını biliyor, başka bir şey bilinmesine de pek gerek olmadığını düşünüyorlardı. Mülkiyet ve sözleşme haklarının piyasa ekonomisinin olmazsa olmaz koşullarını oluşturduklarını kabul ederlerdi herhalde, ama bu hakların bağımsız bir yargı ve rasyonel bir bürokrasi olmadan korunamayacakları konusunda derinlemesine düşünce vakitleri yoktu. Zaten sözünü ettiğim ortam içinde bürokrasi, müstehcen laf muamelesi görüyor, yasalar ise bir ölçüde katlanmamız gereken,

ama etraflarından akıllıca dolanıp ticareti fazla engellemelerine mani olabileceğimiz sıkıntı unsurları olarak değerlendiriliyorlardı. Sosyal haklar ve eşitsizliği azaltmak için alınması gereken önlemlerle ilgili taleplerin ise hiç ciddiye alındıkları yoktu. Bunlara, çoktan modası geçmiş devletçi bir anlayışın uzantıları olarak kulak tıkanıyordu.

Kısacası devlet, hem mülkiyet ve sözleşme haklarını, hem de toplumsal barışı ve toplumun bütünlüğünü sağlamak üzere toplumsal ilişkileri düzenleyen bir kurum olarak görülmüyordu. Devletin her yaptığı şeyin zaten kötü olacağı varsayılıyor ve piyasanın ilerlemesinin devletin gerilemesine bağlı olduğu düşünülüyordu. Devletin gerilemesi, gerçekten de, hem Türkiye'de hem de genel olarak dünyada önemli bir dinamizme yol açtı. Alışveriş, özellikle uluslararası düzeyde, gerçekten arttı. Ama gelişen sahiden piyasa ekonomisi miydi? Bu, piyasa ekonomisine geçiş süreci içindeki eski komünist toplumlar ve Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler bağlamında, son derece kışkulu. Bu ülkelerde gözlemlenen, özel mülkiyet ve serbest sözleşme haklarının ekonomik ilişkilerin temelini oluşturdukları bir süreç olmaktan çok, özel çıkarların denetimsiz bir biçimde ve kişisel ilişki ağları çevresinde savunulduğu, bu ilişki ağlarının devletin içine sızarak devletin kendisini bir çıkarlar yumağı haline getirdiği bir süreçti. Sosyoekonomik ilişkiler, vatandaşlık temelinde belirlenmekten çıkmış, her düzeyde "dayı-yeğen" ilişkisinin mantığına indirgenmişti. "Her düzeyde" diyorum, çünkü insanların yalnız milyarlar vurmak için değil, sadece hayatlarını idame ettirmek, mesela iş bulmak, hastahaneye gitmek veya çocuklarını okula göndermek için de birinin yeğeni olmaları gerekiyordu.

Kişisel ilişki ağları ve ekonomi

Bu, bir bakıma, Türkiye için çok yeni bir şey değildi. Türkiye'de kişisel ilişki ağları her dönemde ekonominin işleyişini çok önemli biçimlerde etkilemişlerdi. Yeni olan, "serbestleşme"yle birlikte hem vurgun alanının ve vurulacak miktarların artması, hem de devlet müdahalesinin azalmasıyla iyice korunmasız kalan kesimlerin kişisel ilişkilere sığınma eğilimlerinin

güçlenmesiydi. Ayrıca, bürokratik ve yasal süreçler yeni bir ideolojik yaklaşımla değerlendiriliyor ve bu ideolojik yaklaşım hiçbir biçimde yeni ekonomik ortama uygun düzenleme ve denetleme mekanizmalarının ortaya çıkmasına olanak tanımıyordu. Piyasa ekonomisinin bir piyasa toplumu içinde işleyebileceği, dolayısıyla ancak toplumsal ilişkilerin ve kurumların niteliğindeki köklü değişimlerle birlikte gelişip yerleşiklik kazanabileceği yolundaki fikirlere, bu ideolojik ortam içinde yer yoktu. Bunun anlamı da, ideolojik ortamın gerçek bir reform hareketinin ortaya çıkmasına uygun olmamasıydı.

Gerçek bir piyasa reformunun yapılamaması ise, iş hayatının niteliğini önemli ölçüde etkiliyordu. Devletin düzenleyici ve koruyucu işlevlerini yerine getiremediği bir ortamda, bu işlevler kişisel ilişki ağları tarafından üstleniliyor ve mafya tipi oluşumlar bu ilişki ağları arasında giderek

önemli bir yer almaya başlıyorlardı. Ortada mahalle kabadayılarının üst düzey politikacılara kadar uzanan bir çizgi içinde pek çok "dayı" dolaşıyor ve bunların "yeğenleriyle" birlikte siyasette ve iş dünyasında oynadıkları rol giderek olağanlaşıyordu. Bu olağanlaşmanın en önemli sonucu, hem siyasette hem de iş dünyasında oyunu kuralına göre oynamanın fevkalade güçleşmesiydi. Kitabına göre iş yapmaya çalışanlar, hem fevkalade zorlanıyor, hem de "kitapsız" bir ortamın tozu dumanı içinde töhmet altında kalmaktan kurtulamıyorlardı. "Siyaset veya ticaret böyle bir şeydir, başka türlü yapılamaz" fikri, kamuoyuna hakim olmaya başlıyor ve bu fikrin kamuoyuna hakim olması için dayılarla yeğenler ellerinden geleni yapıyorlardı. Şaibeli servetlerin meşruiyet kazanmasının yolunun tam da buradan, şaibeli servetle meşru yollardan kazanılmış servetin arasında ayırımın ortadan kalkma-

sından geçtiğinin farkındaydılar. Bu ayırım ortadan kalktığı noktada, haydutların sınıf değiştirme süreci tamamlanmış olacak, dayılıktan ve yeğenlikten burjuvaziye geçiş gerçekleşecekti.

"Şimdi ne yapacağız?"

Buraya kadar sözünü ettiğim sürecin merkezindeki kavram, ahlak kavramı değil. Sözünü ettiğim süreç, piyasa toplumuna geçişin gerektirdiği köklü yasal ve kurumsal reformların yapılmamasından kaynaklanan bir toplumsal yozlaşma süreci. Bu sürecin belirgin özelliği, suçların cezalandırılmaması ve meşru olanla olmayanın birbirinden ayrılmaz hale gelişi.

Ahlak ve ahlaki seçimler, "şimdi ne yapacağız", "bu süreçten nasıl çıkacağız?" sorularıyla birlikte gündeme geliyor. Bu süreçten çıkmak için gerçekten bir dizi ahlaki seçim yapılması gerekiyor. Bu seçimlerin her-

halde en önemlileri de, servetini meşru yollardan kazandığına inanan ve aynı yollardan iş yapmaya devam etmek isteyen işadamlarının seçimleri olacak. Sözünü ettiğim "haydut olmayan" işadamlarının bu noktada fazla seçenekleri olmadığını dü-

şünüyorum. Ya araziye uymayı seçecekler ve kendi kişisel ilişki ağlarını seferber ederek kendilerinden daha pervasız dayılar ve yeğenlerle aynı zeminde rekabet etmeye çalışacaklar, ya da araziye kurallı bir hale getirmek üzere siyasi süreci etkileyerek gerçek bir piyasa reformu yapılması için çaba gösterecekler. Burada gerçekten ahlaksız bir yolla ahlaklı bir yol arasında yapılacak seçimden söz ediyoruz. İkinci yol, biraz değil, sonuna kadar ahlaklı olmayı gerektiriyor. Hiç bir yasal muğlaklıktan, hiç bir mevzuat boşluğundan yararlanmadan, zaman zaman bu konuda gereksiz görünebilecek bir çaba göstermeyi ve maddi kayıplara uğramayı dahi göze alarak, düpedüz ilerle-

meyi gerektiriyor. Bunu gerektiriyor, çünkü ahlaklı yolu seçenlerin başarısı, her şeyden önce, kendileriyle bu yolu seçemeyecek olanlar arasına kesin çizgiler çekebilmelerine, bu kesin çizgilerle haydutları iş dünyasının dışında bırakabilmelerine, dayılarla yeğenleri burjuvalardan ayırabilmelerine bağlı.

Ahlaklı seçim=piyasa reformu

Ahlaklı yolu seçenlerin başarısıyla, piyasa reformunun başarısı aynı anlama geliyor. Piyasa reformu ise, ancak gerekliliği toplumun bütün kesimleri arasında yaygın kabul gördüğü ölçüde başarılı olabilecek bir şey. Bunun için de, reforma yönelik çabaların ahlaki zeminlerinin, biraz değil, çok sağlam olması gerekiyor. Dolayısıyla reform çabalarının toplumsal destek görmesi için bu çabaların başını çekmesi gereken kesimlerin, özellikle işadamlarının, yalnız yasallığı değil ahlaki niteliği de şaibesiz davranışlar içinde olmaları gerekiyor. Yasallıkla ahlaklılık arasındaki ayı-

ğı engellerin, tipik örneklerinden biri. Yerel halkın yoğun tepkisine rağmen tamamlanmasında diretilen çevre kirletici yatırımlar, aynı tür örneklerden. Aynı şekilde, başka ülkelerde kalitesiz veya tüketici sağlığına zararlı oldukları için piyasadan çekilmiş olan ürünlerin Türkiye'deki mevzuat buna meydan verdiği için pazarlanmaya devam edilmesi de, yasal olan ama ahlaklı olmayan davranışlardan.

Bu tür davranışların ahlaklı olmadıkları, ancak demokratik bir ortamda, en azından demokrasi bilincinin gelişmeye başladığı bir ortamda tartışılabilir. İnsanların kendilerini demokratik hakların pasif tüketicileri olarak değil, bu hakların kazanılması ve savunulmasında aktif rol alan aktörler olarak görmeğe başladıkları bir ortamda, ahlak tartışmaları da iş dünyasında önem kazanmaya başlıyor. Bu açıdan ahlak tartışmalarıyla demokratik süreçler arasında yakın bir ilişki olduğu söylenilebilir. Türkiye'de ise, hem kumsal yozlaşmanın boyutları, hem de sivil toplum

Herkesin geçmişinde "olmasaydı iyi olurdu" denilebilecek gri alanlar olabilir. Bu noktada önemli olan, bu tür gri alanları apaçık dolandırıcılık durumlarından ayıran çizgiyi çekmek ve bundan sonra gri alanların oluşmasına meydan vermeyecek şekilde davranmaktır.

rım özellikle bu noktada netlik kazanıyor ve birçok somut örnekle ifade edilebilecek hale geliyor. Bu tür örneklerle, işçi-işveren ilişkileri, tüketici hakları, doğal çevrenin korunması gibi alanlarda sık sık rastlıyoruz. Mesela, bir işveren, sigortasız işçi veya çocuk işçi çalıştırılmaması konusundaki yasal mevzuata harfiyen uymakla birlikte, taşeronluk ilişkisi içinde olduğu daha küçük firmaların sigortasız ve/veya küçük yaşta işçi çalıştırmasına göz yumabiliyor. Sendikaların bu konudaki tepkileri de, yasallık zemininde rahatça savuşturulabiliyor. Bu, pek sağlam olmayan bir ahlak zemininin ve bu kaygan zeminin piyasa reformu yönündeki çabaların önünde oluşturabilece-

kuruluşları ve demokratik kitle hareketlerinin az gelişmişliği, tartışmanın bu gerçekten ahlakla ilgili noktalara gelmesini zorlaştırıyor. Gene de, Bergama köylülerinin siyanürlü altın çıkarma projesine karşı direnişleri, üçüncü Boğaz Köprüsü projesine karşı çıkan Arnavutköy Semt Girişimi, cep telefonları için kurulan baz istasyonlarına karşı gösterilen tepkiler tarzında eylemler, kamu çıkarına aykırı veya kamu duyarlılığını rencide eden ekonomik faaliyetlerin ne ölçüde ahlaklı addedilebilecekleri sorusunu gündeme getirebildiler. Bu tür demokratik tepkiler sayesinde, iş davranışlarının ahlaklılığı, çalıp çırpmanın ötesinde, o davranışlardan etkilenen kesimlerin çıkar ve tercih-

lerine ne derece uygun olduklarına göre değerlendirilebilir hale geldi.

Ormandan çıkış yolları

Bu örneklerin işaret ettiği doğrultuda ahlaklı olmanın ciddi bir maliyeti olduğu ve kısa vadeli kar maksimizasyonu amacıyla çelişebileceği açık. Peki bu ilişki karşısında, "bu şekilde ahlaklı davranmaya çalışmak aptallıktır, kimse bu şekilde davranarak iş yapamaz" mı demek gerekir? Ben bu tür bir aptallıktan kaçınma tarzının, çok akıllıca olmayacağı kanaatindeyim. Özellikle bugün içinde bulunduğumuz toplumsal yozlaşmışlık ortamında, bu ortamın değişmesinden uzun vadeli çıkar sağlayacak konumda olanlar için, çok akıllıca olmayacağı düşünüyorum. Bu kanaatin gerisinde de, kimin nerede daha çok rekabet gücüne sahip olabileceği yolunda gayet somut gözlemler yatıyor. Orman kanunlarının geçerli olduğu yerde, gayri meşru yoldan kazanılmış servet sahiplerinin, servetlerini meşru yoldan kazanmış olanlardan daha iyi becerilere ve daha sağlam bir rekabet gücüne sahip olabilecekleri öngörülebilir. Orman onların alanıdır ve bu alanda onlarla girilen rekabetin vereceği sonuç az çok bellidir. Buna karşılık normal bir piyasa ekonomisini düzenleyen, normal bir piyasa toplumunda sosyal barışı koruyan yasalar ve rasyonel bürokratik süreçlerinin iş hayatına hakim olması, ormandan çıkışı belirler. Ormanda iş yapmaya alışık olanlarla ancak böyle bir ortamda başarı şansı olan bir rekabete girilebilir. Ve ancak böyle bir ortamda özel mülkiyet ve serbest sözleşme ilişkilerinin toplumsal meşruiyet kazanması mümkündür.

Bugün içinde bulunduğumuz ortam, ne yazık ki böyle bir ortam değil. Dolayısıyla, yalnız özel mülkiyetin ve serbest sözleşme ilişkilerinin toplumsal meşruiyeti değil, meşru yoldan edinilmiş servetlerin ne ölçüde korunabileceği de epeyce kuşkuludur. Ben bu kuşkuların giderilmesinin, yani köklü bir reform süreci sonunda normal bir piyasa toplumuna geçilmesinin, şaibeli ilişki ağlarını kullanmakta tecrübeli olmayan veya bunları kullanmayı içlerine sindiremeyen işadamlarının uzun vadeli çıkarlarına uygun olduğunu düşünüyorum. Bu tür uzun vadeli çıkarların

korunabilmesi için verilecek çaba, öncelikle onların çabası olmak durumundadır ve bu çabanın başarısı, yukarıda belirttiğim gibi, toplumun diğer kesimlerinden gelecek desteğe bağlıdır. Bu desteği ise, ancak "ahlaklı mücessem" bir iş dünyası, ahlakının mücessem olduğunu kısa vadeli çıkarlarından taviz vermeyi göze alarak kanıtlamaya hazır bir iş dünyası elde edebilir ve koruyabilir.

Hukuk devleti ve demokrasi

Bu bizi, tekrar, ahlaksız yolla ahlaklı yol arasındaki seçim dönemecine getiriyor. Bu dönemde artık biraz ahlaklı/biraz ahlaksız olmak gibi bir seçim olduğunu sanmıyorum. Böyle bir ara seçim, zaten tehlikeli bir biçimde yaygınlaşmış olan "kimse namuslu değil ki" söylemini, öncelikle haydut taifesinin ekmeğine yağ süren bu söylemi güçlendirmeye yol açacaktır. Herkesin geçmişinde "olmasaydı iyi olurdu" denilebilecek gri alanlar olabilir. Bu noktada önemli olan, bu tür gri alanları apaçık dolandırıcılık durumlarından ayıran çizgiyi çekmek ve bundan sonra gri alanların oluşmasına meydan vermeyecek şekilde davranmaktır. Türkiye'de devlet-işadamları ilişkileri üzerine araştırma yapmış biri olarak, bunun ne kadar zor bir iş olduğunun gayet iyi farkındayım. Ama gene bu alanda araştırma yapmış biri olarak, saygın bir burjuva sınıfının oluşması için bunun ne kadar önemli olduğunun da farkındayım.

Hukuk devletinin ve demokrasinin kapitalizmin olmazsa olmaz koşullarını oluşturduklarını düşünmüyorum. Kapitalizm, hukuk devleti ve demokrasi olmadan da varlığını sürdürebilir. Ama Türkiye'nin içinde bulunduğu konjonktürde, toplumsal süreçleri etkileyebilecek güce sahip saygın bir burjuva sınıfının varlığını sürdürebilmesi için galiba hukuk devleti ve demokrasi sahiden gerekli. Bu yüzden de, böyle bir sınıf oluşturmaya aday işadamlarının uzun vadeli çıkarlarıyla toplumun çıkarlarının örtüştüğü bir ortamda bulunduğumuz söylenilebilir. Bunun işadamlarına önemli ahlaki sorumluluklar yükleyen bir ortam olduğu açık.

Prof. Dr. Ayşe Buğra
Boğaziçi Üniversitesi Ekonomi Bölümü Öğretim Üyesi

GELİŞMENİN IŞIĞINI DÜNYAYA YANSITIYORUZ.

“Anadolu’yu Dünya’ya

Dünyayı Anadolu’ya

Bağlayan Yıldız”

Anadolu Grubu, bu vizyon doğrultusunda sağladığı gelişmenin ışığını dünyaya yansıtmaktan gurur duyuyor. Rusya’dan Kırgızistan’a, Romanya’dan Azerbaycan’a birçok ülkede büyük dünya markalarıyla el ele önemli yatırımlar gerçekleştiren Anadolu Grubu, bugün 11.000 çalışanı, 2 milyar dolara yaklaşan satış hacmiyle finanstan otomotive, içecekten kırtasiyeye Türkiye’de ve bölgemizde saygın bir güç.

ANADOLU GRUBU’NUN YURTIÇİNDE VE YURTDIŞINDA ORTAKLIK KURDUĞU KURULUŞLAR:

- COCA-COLA ATLANTA (ABD)
- INTERBREW (BELÇİKA)
- ISUZU (JAPONYA)
- HONDA OTOMOBİL (JAPONYA)
- HONDA MOTOSİKLET (JAPONYA)
- FABER-CASTELL (ALMANYA)
- CETELEM (FRANSA)
- FINDOMESTIC (İTALYA)
- I.F.C.
- ULUSLARARASI KURUMSAL YATIRIMCILAR

A Lease
ALTERNATİF FİNANSA KİRALAMA A.Ş.

A Bank
ALTERNATİF BANK A.Ş.

Invest A
ALTERNATİF MENKUL KIYMETLER A.Ş.

Toplumsal siyaset ve siyasal etik

Siyasal yozlaşmanın normalleşmesi

Menderes Çınar

Falih Rıfki Atay, Cumhuriyet'in ilk yıllarını anlatan Çankaya adlı kitabında, Meclis'te devrim düşüncesi ile ilgisi olmayan milletvekillerinden, Gazi'nin etrafını çevirmiş nüfuz tüccarlarından ve Ankara'dan ancak nüfuzlu bir milletvekili sayesinde iş çıkarılabileceğinden yakınarak bahseder. Dolayısıyla, bugün karşı karşıya kaldığımız –ve benim bu yazıda etiksizlikle eşanlamlı kullanacağım- siyasal yozlaşma sorununun yeni bir durum olmadığını söyleyebiliriz. Falih Rıfki, bu sorunun zaman içinde, Türkiye'nin kapitalistleşmesi ve Batı'daki örneklerin düzeyine yaklaştıkça çözüleceğini umar.

Ancak, geçen zaman içinde değişen; siyasal yozlaşmanın cüretinin ve yaygınlığının artması, giderek kurumsallaşması, normalleşmesi ve gelişen medya sayesinde daha çok bilinir hale gelmesidir. Bugün, Türkiye'de siyasal etik denilince akla ilk gelenler; rüşvet, yolsuzluk, adam kayırmacılık ve banka batırmacılık gibi giderek yaygınlaşan ve kanıksanan siyasal yozlaşma pratiklerdir. Nitekim, son yıllarda Türkiye toplumunun uzlaştığı neredeyse tek nokta, siyasetçilerin aslında hiç bir toplumsal kaygısı olmayan "yiyciler/sömürücüler" sınıfını oluşturduğudur. Siyasal düzen ve siyasal faaliyetin kendisi, birçoklarının nezdinde, artık toplumun sırtında kambur oluşturan bir soygun düzenini ve faaliyetini ifade etmektedir. Türkiye'de siyasal faaliyet ve siyasetçiler itibarını sürekli yitirmekte, yüz yüze kaldığımız sorunların çözümünü olarak

değil, nedeni olarak algılanmaktadır. Siyaset(çi) ve etik, artık bir arada düşünemeyeceğimiz, birbirine taban tabana zıt iki kavram haline gelmiştir.

Bununla bağlantılı olarak, Falih Rıfkı'nın temsil ettiği umudun erimesi ve kirlenmenin/yozlaşmanın boyutlarının siyasal düzlemlerden aşağılara, topluma yayılmış olması da endişe vericidir. Siyasetçi, "verdimse ben verdim" diyerek, devletin kesesinden etrafına ağalık yapıyorsa, örneğin, bir kooperatif başkanı da kooperatifin kesesinden arkadaşlarına ağalık yapması da artık normal karşılanmaktadır. Gene siyasetçi, devletin imkanlarını, toplumdan alıkoyarak sadece kendi etrafı için kullanıyorsa, bir gazete bayii de satıldığı gazetenin yaptığı (bardak-çanak) promosyonun imkanlarını gazete okuyucusuna vermeyerek, kendi eşi-dostuna dağıtabilmekte veya ayrıca satmaktadır. Tersinden, bir başka örnek vermek gerekirse, vergilendirilemeyen kayıtdışı bir ekonomi varsa bunun devlet katındaki paraleli, hesaplarda görülmeyen, kontrol edilemeyen ve hacim açısından bilinen bütçe ile yarışan gizli bir bütçedir.⁽¹⁾ Son olarak, "bütün siyasetçiler yozlaşmıştır" anlayışının kendisi en az "bana milliyetçiler adam öldürüyor dedirtemezsiniz," "işçiyiz haklıyız" veya "Müslümanlar, içindeki insanlarla beraber otel yakmaz" anlayışları kadar özcü ve indirgemeci bir yaklaşımdır. Bu durumda sadece siyasal değil, toplumsal bir yozlaşmadan da bahsedebiliriz.

Bugün içinde bulunduğumuz durum, Türkiye'nin resmi ideolojisini oluşturan seçkinli anlayışı, yani toplumun uygar olması için siyaset seçkinlerinin (daha) uygar olması gerektiği düşüncesini de yok etti. Öte yandan, son on yılda hem siyasal hem de toplumsal düzlemde gördüğümüz dindarlaşma da bu kirlenme sürecini yavaşlatamamıştır. Aksine, kirlenme süreci son derece ilgi çekici bir biçimde dindarlaşanları da, saadet zincirinin dindar versiyonlarında görüldüğü gibi içine alarak devam etmektedir. Hem dindarlaşmanın hem de yozlaşmanın paralel bir biçimde gitmesi ister istemez kirlenmemizin karşılığında günah mı çıkarıyoruz sorusunu sordurtuyor.

Kol kola giden dindarlaşma ve yozlaşma, dindarlığın tek başına etik varoluş için yeterli olmadığının bir kanıtı. Daha belirleyici olan, dindar veya değil, herhangi bir etik varoluşun üzerinde duracağı toplumsallık, ortak hayat ve toplumsal sorumluluk zeminin ayaklarımızın altından kayması olsa gerek. Son yıllarda karşı karşıya olduğumuz global neo-liberalizm süreci, ekonomi, siyaset ve toplum arasındaki ba-

ğı kopartıp, toplumu piyasa değişimlerinin kesiştiği yer olarak tanımlayarak ve ahlaki yargıları kişisel tercihlere dönüştürerek, etik varoluşun temellerini dinamitlemektedir.⁽²⁾

Öte yandan, toplumsallığı baskıcı ve tektipçi bir biçimde oluşturan kamu felsefelerinin gidişi, özgürleştirici bir gelişme olabilir. Fakat, bazı postmodernizmcilerin yaptığı gibi, herhangi bir kamu felsefesinin yokluğunu özgürleştirici bir pratik sanarak "kötü" bir kamu felsefesi yerine tercih etmek, özellikle siyasal etik açısından, yağmurdan kaçarken doluya tutulmak anlamına gelebilir. Çünkü, bireysel özgürlükler ancak kolektif bir vizyon doğrultusunda gösterilecek bir çaba ile korunabilir.⁽³⁾ Dolayısıyla, sorun toplumsallığı ve toplumsal sorumluluğu tanımlayan bir kamu felsefesinin varlığı ile değil, (demokratik) niteliği ile ilgilidir.

Siyasal yozlaşmanın hizmet kayırmacılığı gibi unsurlardan ibaret olmadığının ve "dürüst"lüğün etik bir siyasal varoluş için yeterli olmadığının farkına varmamız gerekmektedir. Dahası, temiz siyaset adına adım atabilmemiz için farkına varmamız gereken; statükoya karşı çıkıyor gibi görünerek statükoyu devam ettirmenin, toplumsal dinamiklerin önünü açmamanın veya onlara öncülük etmemenin ve gönüllü iktidarsızlaşmanın birer yoz siyasal davranış olduğudur. Bu açılardan bakıldığında siyasetçilerin, koşulların da katkısıyla, mevcut düzeni devam ettirdiğini görüyoruz. Bu durumda karşımıza, değişimin nasıl olacağı sorusu çıkmaktadır.

Siyasal etiğin kapsamı, doğrultusu ve konusu

Siyasal etik tartışmalarında baskın olan siyasal yozlaşma kavramı, bir görüşe göre, devlet yönetiminde uyulması gereken "ahlaki" norm ve kurallara ve olması gereken davranış ve eylemlere uyulmamasını ifade etmektedir.⁽⁴⁾ Rüşvet, irtikap, zimmet ve ihtilas, adam kayırmacılık, patronaj, hizmet kayırmacılığı, oy ticareti, lobicilik, rant kollama, vur-

muş ve dışsal çözümler önermiş oluruz. Örneğin, eğer patronaj veya hizmet kayırmacılığı gibi sorunların eğitimle çözüleceği düşünülüyorsa, sorun, bir eğitim sorunudur; devletin küçültülmesi ile çözüleceği düşünülüyorsa, sorun, yoz siyasal davranışlara yol açan kaynakların kurutulması sorunudur. Fakat öğretilecek, yasallaştırılacak belli bir etik kodu olduğunu varsayan bu çözümler, siyasal davranışın kendisi hakkında değil onun dışsal şartları hakkında-
dır. Oysa, siyasal etik, adı üstünde, siyasetin dışında olan bir unsur değildir ve siyasal etiğin dışsal şartları, siyasal faaliyetin en fazla gerçekleştiği siyasal-kurumsal yapıdır. Dolayısıyla, ne artan enflasyon, ne eğitim ve kültür düzeyinin düşüklüğü, ne de yasal boşluklar veya dini inanç boşluğu gibi unsurlar bugün gözlemlediğimiz siyasal yozlaşmayı yeterince açıklayabilir. Benzeri bir şekilde, sorunu Özalp yılların getirdiği "malı götürme ahlakına" da indirgememeliyiz.

Çünkü, herşeyden önce, siyasal faaliyet sadece devlet yönetimi ile ilgili değildir. Dolayısıyla, sadece devlet yönetimi ile ilgili normlara ve kurallara indirgenemez. Siyasal faaliyet, aslen topluma ilişkindir ve öncelikli muhatapı toplumdur. Bu nedenle, siyasal etik de toplum ve siyaset(çi) arasında oluşan ilişkiyi kapsar. Bu ilişki de insani, sosyal, kültürel, ahlaki ve duygusal boyutlar içerir. Dolayısıyla, siyasal etik, siyaseti sadece devlet bağlamında değil de toplumsal havuzda oluşan çok yönlü bir faaliyet olarak ele aldığında yeterince değerlendirebilir.

Siyasal vizyon ve siyasal etik

Siyasal etiğin konusu, siyasetin toplumsal veya topluma yönelik boyutu, yani siyasetçinin toplum için "ne" yapmak ve neye göre yapmak istediğidir. İçeriksel, ideolojik, değersel ve ahlaki (moral) olan bu boyuttur. Diğer bir deyişle, etik siyasal faaliyet, topluma veya toplumun sorunlarına yönelik bir siyasal vizyonu gerektirir. Burada, vizyonun ne olması gerektiği gibi tartışmalı bir konuya girmek istemiyorum, ancak gerek Türkiye'nin durumu gerekse bugünkü global konjonktürü dikkate alarak insan hakları, özgürlük ve hukuk ilkelerinin, veya Kopenhag kriterlerinin ifade ettiği değerlerin, olması gereken siyasal vizyo-

Cumhurbaşkanı Necdet Sezer'in popülaritesi, siyasetçisizliği de ifade eden siyasal yozlaşmaya

karşı toplumun gösterdiği bir tepki olarak da okunabilir.

Bu durum, aynı zamanda, siyaset sınıfı içinde, varlığından şüphe etmediğimiz yapısal bir dönüşümü

yaratabilecek olan kişiler ve gruplar için cesaretlendirici bir unsur olarak algılanmalıdır.

gunculuk gibi türleri olan siyasal yozlaşmanın ekonomik, kültürel ve yasal nedenlerinin -ve çözümlerinin- olduğu iddia edilmektedir.⁽⁵⁾ Bu nedenlere, savunulan değerlere göre insanların bencilliğine neden olan materyalizm ya da dini değerlerin yok olması da eklenebilir.⁽⁶⁾

Ne var ki, siyasal etik konusunu ele alırken sadece siyasal yozlaşmaya odaklanırsak ancak sorunlu durumu betimle-

nun temel ilkeleriyle bağdaşması gerektiğini söyleyebiliriz. Siyaset, toplum için yapılan bir faaliyet olarak ele alındığında, siyasal etik mevcut siyasal düzenin oluşturduğu normlara ve kurallara uymanın ötesinde, bunları sorunsallaştırmayı, sorgulamayı ve değiştirmeyi de içerebilir. Böylece, sadece siyasal eylemler değil aslında bir eylem biçimi olan direnişler ve siyasal eylemsizlikler de siyasal etiğin konusu haline gelir.

Siyasetsizlik, gönüllü iktidarsızlık ve etkisizlik

Siyaset, toplum için yapılan bir faaliyet olduğu için etik siyasal davranış, sadece düzenin kurallarına uymaktan ibaret değildir. Bir siyaseti takip ederek düzeni değiştirmek için sorgulamak da, etik siyasal varoluşun bir unsurudur. Dolayısıyla, siyasetsizlik de bir siyasal yozlaşma biçimidir. Tam da bu nedenle, yapılması gereken fakat yapılmayan eylemlerde yine de "dürüst" olmak, yoz sayılmamak için yeterli değildir. Hatta, hem dürüst ve hem de yoz olmak mümkündür ve bu açıdan bakıldığında "hırsız" siyasetçilerden bıkmış olup sadece "dürüst" siyasetçi arayan halkımız, aslında koşulların zorlamasıyla da olsa bir illüzyona kapılmıştır. Örneğin -Ecevit gibi- "dürüst" bir politikacı olmak, mütevazi koşullarda yaşamak, mal varlığı ve akçeli konularda dikkatli davranmak ve yerli makam otomobili kullanmak, siyasal etiğin şartlarını yerine getirmek için yeterli değildir. Dürüst fakat eylemsiz olan siyasetçi, yeterince siyasi olmayarak işgal ettiği siyasi pozisyonun gereğini yerine getirmiyorsa, a) siyasal etikten bahsedemeyiz, çünkü ortada bahsedilen dürüst kişinin yürüttüğü veya takip ettiği bir siyaset yoktur, veya b) yoz bir siyasal davranıştan bahsedebiliriz, çünkü şahış hem siyasi bir pozisyonu işgal etmekte hem de siyasi olmaya direnerek topluma karşı sorumluluğunu yerine getirmemektedir.

Bir başka örnek olarak, toplumun AB üyeliğini istemesine karşın, bu konuda hiçbir şey yapmadan günü kurtarmayı, hiçbir yol almamayı ve değişmesi gereken anayasa ve yasaları değiştirmemeyi birer yoz davranış olarak zikredebiliriz. Bülent Ecevit örneği, çarpıcı/tersine bir örnek oluşturması nedeniyle verildi. Aslında, Türkiye siyasetine damgasını vuran hemen hemen tüm siyasiler, yıllar boyunca, iktidarlarını gönüllü olarak iktidarsızlaştırmış, herhangi bir değişimin öncülüğünü yapmamış ve statükoyu devam ettirmiş olmaları bakımından aynı grupta yer alırlar. Temiz ve adil yönetim diyerek iktidara gelenler bile Susurluk ola-

yının yarattığı fırsatı, "fasa fiso" diyerek tepmişti.

Buradaki sorun, siyasetçilerin iktidar peşinde koşarken, yaptıkları işin veya sorumluluklarının toplumsal boyutunu gözardı etmesidir. Siyasetçiler, kendilerini değişimin bir ahamı olarak görememekte ve etik siyasal davranıştan, mevcut siyasal yapıyı devam ettirmeyi anlamaktalar. Dolayısıyla, topluma karşı sorumluluklarını yerine getirememekte ve iktidarlarını gönüllü olarak iktidarsızlaştırmaktalar.

Etik ve siyasal taviz

Siyasal faaliyet sadece ilkelerin savunulmasından ibaret değildir. Gerektiğinde ilkelerden taviz vermeyi kabul etmemek; hem bir uzlaşma süreci olarak siyasetin sonunu getirecek, dolayısıyla siyasal etiği anlamsız kılacak, hem de toplumdaki farklılıkları veya farklı değerleri hiçe sayabilecek ve dolayısıyla, siyasal etiği anlamsız kılacak bir eylemdir. Çünkü, taviz içermeyen bir siyaset anlayışı, toplumu sadece yönetilecek bir nesne olarak görmeyi ve zamanı geldiğinde "güç bende bildiğimi yaparım" zorbalığını ima eder. Taviz, siyasette zorbalığın alternatifidir ve zorbalık etik olamaz.

Elbette, sadece tavizler vererek uzlaşma aramak, topluma karşı sorumluluğu bir kenara bırakmaktır. Ancak, farklılıklara saygılı olmak adına toplumsal dönüşümlere bir siyasal vizyon ışığında öncü olmamak veya onların yolunu açmamak da siyaset değildir. Çünkü, siyaset Makyavelist bir biçimde, yani çatışan toplumsal veya siyasal vizyon alternatifleri içinde kendi alternatifini gerçekleştirir. Dolayısıyla, tavizler ve zorlamalar da ilkeli olabilir. İlkeli taviz ve zorlama, kişinin özerkliğine ve kişiliğine saygıya ve sosyal ve siyasal eşitlik ilkelerine bağlı kalarak verilen tavizlerdir.⁽⁷⁾ Dahası, toplumu toplum yapan gelenekler, çatışan tarafların verdikleri tavizlerin kesiştiği noktada oluşur. İdeal olarak siyasetçi, değerlerini savunurken meslektaşlarına ve dolayısıyla da toplumun farklı kesimlerine karşı asgari saygıyı göstermelidir.

Anlamsız kutuplaşmalar, ilkesiz tavizler

Farklı düşüncelere hayat hakkı tanımamak etik bir davranış değildir. Bu çerçevede içinde, Türkiye'deki duruma baktığımızda, siyaset sınıfının ne toplumuna, ne kendi meslektaşlarına ne de kendi "meslek"lerine, yani siyasete karşı saygılı olduklarını görüyoruz. Bunun gerisinde siyasal faaliyetin, toplumu değil siyaset üstü ve dışı kalması gereken un-

surları tatmin etmeye yönelik bir biçimde yapılmasıdır. Örnekler çok: Çok yakın bir geçmişte, Başbakan Bülent Ecevit, Türkiye'nin oldukça geniş bir bölgesini neredeyse tek başına temsil eden bir partiyi gayrı-meşru ilan ederken başka bir partiyi, bu parti ile işbirliği yaptığı için suçlamıştı. Bunu yaparken muhatabının adresi siyasetin dışıydı. Daha uzak bir geçmişte, siyasal etik(sizlik) konusunda sonsuz bir kaynak oluşturan Tansu Çiller, önce, Erbakan'ı Apo'yla eş tutarak hem Erbakan'a hem de onun temsil ettiği toplum kesimine karşı siyasal etiğe uymayacak bir davranışta bulunmuştu. Sonra da, öcüleştirdiği bu şahısla işbirliğine girerek topluma veya oy aldığı kesimine karşı aynı türden tutumu sürdürmüştü. Erbakan ise, diğer meslektaşları gibi, toplumu sadece yönetilecek bir nesne olarak gördüğü için, siyasal hayatı ve başbakanlığı süresince, hiç bir zaman toplumsal gerçekliği ya da farklılığı dikkate almamış, iktidar-dayken tek dikkat etmesi veya uzlaşma araması gereken unsur olarak egemen güçleri görmüştür.

Örneklerle uğraşmayı sürdürelim: Erbakan başbakanlığı döneminde siyasal alanı da genişletecek bir yasa maddesini (312. madde) kolaylıkla kaldırabilecekken, Yaşar Kemal ve Eşber Yağmurdereli gibi solculara yarayacağı için kaldırmamıştır. Şimdi kendisi bu maddeden hüküm giydiğinden arkadaşlarına bu maddenin kaldırılması amacıyla, "demokrasi için çalışın" emrini vermiştir. Selefî Recai Kutan, AB üyeliğinden yanadır, ancak, AB üyeliği için Apo'nun idamının ertelenmesi gerekmektedir. Bu kararı alacak hükümette yer alan MHP'nin tabanından oy çalabileceğini düşündüğü içindir ki, Apo'nun asılmasını istemektedir.

Erbakan'ın yaptığı gibi; 28 Şubat'ın bir Mason komplosu olduğunu iddia ederek bariz bir durumu çarpıtmak, Tansu Çiller'in yaptığı gibi "ordu"nun kendisinin arkasında olduğu izlenimi vermeye çalışmak, veya Mesut Yılmaz'ın, somutlaştırmaktan kaçındığı bir statükoyu sorgulaması, her şeyden çok siyasal yozlaşma kavramı içerisinde değerlendirilmelidir. Çünkü, bu tür davranışlar, hem siyaset-dışı bir kurum olması gereken "ordu"nun müdahalelerini, müdahale kendilerine olmadığı sürece teşvik etmekte ve normalleştirmektedir, hem de etik açıdan gerekli olan siyaset dışı kurumlara karşı siyasetçi dayanışmasını içermemektedir.

Siyasal tavırların ana belirleyicisi, başka hiçbir unsur değil toplum olmalıdır, ancak bu sayede etik siyasal varo-

luş mümkündür. Türkiye siyaset sınıfının anlamsız ve yapay kutuplaşmalarının ve taviz sözcüğünden ilkesizliği anlamasının arkasında, toplumdan kopukluk ve siyasetçilik yatmaktadır. Çünkü, siyasetçi varlığını ya karşısında bir toplumsal kutup yaratmaya, ya da yapay olarak yarattığı toplumsal tabanı korumak ve geliştirmek için kullanacağı iktidar olanaklarına bağlamıştır. Burada, toplum hiç bir şekilde bir siyasal varoluş nedeni olarak görünmemektedir. U-dönüşleri ve yapay kutuplaşmalar birer varoluş kaynakları olarak bu bağlamda daha anlaşılabilir olmaktadır. Dolayısıyla, etiksizliğin en temel belirtisi olan ilkesizlik, basitçe, bir eğitim veya adab-ı siyaset yoksunlğundan değil, toplumu gözardı eden değerlerle siyaset yapmaktan kaynaklanmaktadır.

Cumhuriyet eşittir fazilet

Türkiye'de siyasal faaliyet üzerindeki mevcut sınırlamalar, etiksizliğe müsait bir ortam yaratmaktadır. Çünkü, bu yasaklamalar yüzünden bugün karşı karşıya olduğumuz Kürt meselesi, laiklik, AB gibi sorunlarda siyasetçinin vizyon geliştirme yeteneği bastırılmaktadır. Dolayısıyla da, toplumsal sorunlar üzerinde düşünerek mümkün kılınacak etik bir siyasal varoluşun önkoşulları rehin alınmaktadır. Cumhuriyetin kendisi fazilet sayılmaktadır. Fazilet, cumhuriyetin yüksek idealleri için feda-yı nefis ederek çalışmaktır.⁽⁸⁾ Cumhuriyetin idealleri ve bu ideallere nasıl ulaşılacağı bellidir ve herhangi siyasal tartışmanın, sorgulamanın veya gözden geçirmenin konusu değildir. Tam da bu nedenle, Cumhuriyet, hiç bir zaman "biz demokrasiyi kabul etmiyoruz" demez, "biz demokrasi istiyoruz ama yalnızca bizim çizdiğimiz demokrasi doğru demokrasidir" der.⁽⁹⁾ Çizilen "demokratik" rasyonalite sınırlarına uymayan herhangi bir siyasal davranış, devletin ne tarafsız ne de ilgisiz kalamayacağı bölücü veya irticai gayrı-meşru davranışlardır.

Cumhuriyetin ideal siyasetçisi aslında bürokrat siyasetçidir. İdeal siyaseti de verili çözümleri uygulayacak siyasettir. Tüüp, en başından, siyaseti kurallara hapsedip hayatıyetini yok ederek oluşturulan ortak bir "iyi" ya da "amaç" etik olamaz, çünkü siyasal etiğin ilk şartı siyasetin idareye indirgenmemesidir. Bununla bağlantılı olarak siyasetçiye toplumsal meselerle ilgili vizyon geliştirme özerkliğinin tanınmasıdır. Gerek toplum, gerekse siyaset ancak bu şekilde "özne"leşebilir. Etik ise öznelerin alanıdır, nesnelerin değil.

Siyaset için ve siyaset sayesinde politikacı

Siyasal faaliyetin kısıtlandığı bu durumun sonuçlarından biri, idealleri ve toplumsal kaygıları olanlar için siyasal faaliyette bulunmanın giderek daha çok anlamsızlaşmasıdır. Son yıllarda çok şikayet edilen Meclis'teki kalite düşüklüğünün nedeni, "kaliteli" saydığımız kişilerin, siyasetin iktidarsızlığını görerek, siyasete yabancılaşmış olmalarından olsa gerek. Eğer Max Weber'in dediği gibi siyaset "için" ve siyaset "sayesinde" yaşayan politikacı olmak üzere iki seçeneğimiz varsa, Türkiye'de siyaset yapma koşullarının bizi, siyaset "sayesinde" yaşayan siyasetçilere mahkum ettiğini düşünebiliriz.

Siyasal yozlaşma pratikleri içinde saydığımız kayırmacılık bu bağlam içinde daha iyi anlamlandırılabilir. Eğer koşullar siyaset "sayesinde" yaşamaya daha elverişli ise, yani fikir/proje bazında oy toplamayı ve siyasal olarak varolmayı zorlaştırıyorsa, tarım ürünlerine yüksek taban fiyatı politikası uygulama ya da pancar yetişmeyen yerlerde şeker fabrikası kurulma sözü verme popülizmi, birer oy satın alma mekanizması olarak bu çerçeve içinde anlaşılabilir siyasal davranış türleri olmaktadır. Bu pratiğin son yıllarda aşırı ölçülerde yaygınlaşması, toplumu zıt alternatifler arasında seçim yapmaya itmiş ve aranan, ya sadece dürüst politikacı olmuştur, ki bu etik davranış için, daha önce de belirttiğim gibi yeterli değildir, ya da siyasetçilerin hizmet götürürken türlü yolsuzluklar yapmaları normal karşılanır olmuştur.

Taban fiyatı yerine...

Sonuç olarak, siyasal yozlaşmanın hizmet kayırmacılığı gibi unsurlardan ibaret olmadığının ve "dürüst"lüğün etik bir siyasal varoluş için yeterli olmadığının farkına varmamız gerekmektedir. Dahası, temiz siyaset adına adım atabilmemiz için farkına varmamız gereken statükoya karşı çıkıyor gibi görünerek statükoyu devam ettirmenin, toplumsal dinamiklerin önünü açmamanın veya onlara öncülük etmemenin ve gönüllü iktidarsızlaşmanın birer yoz siyasal davranış olduğudur. Bu açılardan bakıldığında siyasetçilerin, koşulların da katkısıyla, mevcut düzeni devam ettirdiğini görüyoruz. Bu durumda karşımıza, değişimin nasıl olacağı sorusu çıkmaktadır.

Bütün dünyada büyük yankı uyandıran İtalya'daki "temiz eller" operasyonunun baş aktörü Antonio Di Pietro, temiz toplum için öncelikli olarak siyasal aktörlerin değil siyasi yapının değişmesi gerektiğini söylüyor.⁽¹⁰⁾ Bu noktada akla

gelecek problem, siyasal yapıyı değiştirecek olanların da şimdi yoz bulduğumuz siyasetçilerin olmasıdır. Toplumun mevcut düzeni giderek kanıksadığını ve sisteme, ancak bu düzen sayesinde varolabilen köşe başlarını tutmuş siyasetçilerin hakim olduğunu düşündüğümüzde, temiz siyaseti getirecek yapısal değişiklikler oldukça zor görünüyor. Buna karşılık, toplum, kanıksadığı ve kendi çapında uyguladığı etik dışı pratiklerden aynı zamanda şikayetçi de. Nitekim, Cumhurbaşkanı Necdet Sezer'in popülaritesi, siyasetçisizliği de ifade eden siyasal yozlaşmaya karşı toplumun gösterdiği bir tepki olarak da okunabilir. Bu durum, aynı zamanda, siyaset sınıfı içinde varlığından şüphe etmediğimiz yapısal bir dönüşümü yaratabilecek olan kişiler ve gruplar için cesaretlendirici bir unsur olarak algılanmalıdır.

Toplumu hesaba katan bir siyasal vizyon çerçevesinde doğruları söyleyecek bir siyasetçinin arkasına alacağı toplum desteği ve iktidarı, taban fiyatlarını yüksek tutacak veya seçim bölgesini yatırıma boğacak bir siyasetçiden daha fazla olacaktır. Cumhurbaşkanı Necdet Sezer, çok iddialı bir siyasal projeye konumunun da yardımıyla angaje olmasa da hukukçu varlığı ile bunu göstermiştir. O halde, mevcut düzenin yoz siyasal pratikleri kısır döngüsünden kurtulmamız, siyasi yapıyı değiştirebilecek unsur olan aktörlerin bu durumu görmesine ve cesaretle gereğini yapmasına bağlıdır. Siyasal akıl, kendi geleceğini de görebilmeyi gerektirir.

Yard. Doç. Menderes Çınar

Başkent Üniversitesi Öğretim Üyesi

Dipnotlar:

- 1- Bu konuyu dile getiren Sayıştay'ın Meclis'e gönderdiği mali rapor için bkz. 1.12.2000, Zaman.
- 2- John Gray, *Enlightenment's Wake: Politics and Culture at the Close of the Modern Age*, Routledge, London, 1995, bölüm 7.
- 3- Zygmunt Bauman, *In Search of Politics*, Polity Press, Oxford, 1999
- 4- Coşkun Can Aktan, *Ahlaki Yeniden Yapılanma ve Toplam Ahlak* Doğru: 3-Siyasal Ahlak, Arı Düşünce ve Toplumsal Gelişim Derneği, Temmuz 1999., s13
- 5- ibid.
- 6- Örneğin, Davut Dursun, "Basın ve Etik", 21.6.1998 Yeni Şafak.
- 7- J. Patrick Dobel, *Compromise and Political Action: Political Morality in Liberal and Democratic Life*, Rowman&Littlefield Publishers, Inc, 1990, s.90
- 8- Cumhuriyetin ilk yıllarında valilerin-memurların feda-yı nefis ile çalıştıkları ve kendilerini devlet yerine koydukları konusunda bkz. Atilla İlhan, 15.09.1997 Cumhuriyet, Hilmi Yavuz, 30.09.1997, Zaman.
- 9- Neşe Düzel, Taha Parla ile söyleşi, 13.09.1999, Radikal.
- 10- 10.12.2000, Yeni Binyıl.

Fotoğraflar: NTV Mag Dergisi

Bir başkadır benim memleketim

A. Adnan Akçay

Bu bildik şarkıdaki 'başka'lığı olumlu ya da olumsuz biçimde kurgulamak mümkün. İlk çıkışında ve kimi tanıtım faaliyetlerinde olumlu biçimde kullanılsa da, şarkının asıl ruhunu olumsuz yan-anlamlarında bulduğunu söyleyebiliriz. 'Cennet vatan' tesbitinin 'cinnet vatan'a dönüşmesi ya da 'millet' mi 'illet' mi olduğumuzu bir türlü anlayamamamız gibi, gündelik hayatımızı kaplayan kabusların ortaya çıkardığı bir sonuç bu.

Bu yazı, yalnızca belli mesafeden gözleyen bir sosyolog soğukluğunda değil, aynı zamanda gözlediklerinin parçası olduğunu bilen bir öznenin içeriden diliyle yazılmıştır. Sıcaklığı bundan. Unutmayın ki, 'müzede gezmek keyiflidir ama aynı müzede yaşamak işkence anlamına gelebilir.' Dışarıdan bakınca, bir gözlem nesnesi; bir laboratuvar olarak Türkiye 'çok ilginç', 'çok zengin', 'malzemesi bol' bir ülke olarak görülebilir. Çoğu yabancıların tarifi böyle ve doğru. Benim farkım, bu laboratuvarı yalnızca uzman değil, aynı zamanda kobay olduğumu farketme kadersizliği...

Yazının asıl olarak ilgilendiği kesim, Nazım'ın "Koyun Gibisin" şiirinde sözettiği 'Kabahat senin demeye dilim varmıyor ama / Kabahatin çoğu senin canım kardeşim' diye seslendikleri; yani hepimiziz. Biraz daha ileri gidip, 'koyun'ların nasıl 'kurt'laştıklarını anlamaya çalıştığım da söylenebilir. Tanpınar, 1930'larda, "İhtilal, halkın veya hayatın devleti geride bırakmasıyla olur. Bizde ise hayat ve halk, devlete yetişmek mecburiyetinde" diye yakınıyordu. Şimdilerdeyse halk yetişti ve devleti geride bıraktı -ama negatif anlamda: daha baskıcı ve şiddet yanlısı olup 'öteki'ne hiç hayat hakkı tanımama konusunda.

Sosyoloji, klasik anlamda, toplumun ve toplumsal düzenin nasıl mümkün olduğuyla ilgilenirdi. Yakın

dönem sosyologlarsa, ya toplumsalın ölümünü ilan ediyorlar ya da toplumun imkansızlığını tartışıyorlar. Bizdeyse durum farklı. Henüz toplum haline gelmeden, toplumun çözülmeye yüz tuttuğu bir dünyada bulduk kendimizi. Geç ve tuhaf bir biçimde modernleşme projesine dahil olmuş bir çok çevre ülkede olduğu gibi, toplum, Türkiye'de de ortak bir anlam alanı olarak inşa edilemedi. Toplum, 19. yüzyılın çok özgün tarihsel koşullarında mümkün olan bir proje, bir vaaddi. Bu tarihsel dönemden sonra kurulan devletler, derece derece, milletleriyle buluşmada çeşitli sorunlar yaşadılar. Milletiyle buluşmayı becerenlerse, bu kollektiviteyi topluma dönüştürmede başarısız oldular. Bildiğiniz gibi, sonraki yüzyılda çok daha fazla 'devlet' zuhur etti, ama bunların toplum haline gelip gelmedikleri çok tartışmalı. Bu çerçevede, ulus-devlet

olma yoluna kimilerine göre geç ama kimi diğerlerine göre de erken girmiş olan Türkiye'nin 'kuyunun dibinde' olmadığını belirtmemiz gerekiyor. Beterin beteri var yani.

Yine de, hem suçlu hem güçlü bir 'millet'vekilinin son seçimler ertesinde ifade ettiği gibi, bu ülkede 'derin devlet' ve 'derin millet' buluşmuş durumda. Yüklüce doğruluk payı içeren bu tesbit, kimilerinin içini rahatlatırsa da, çok vahim bir sonuca işaret ediyor: Bir toplum haline gelme heves ve umudumuzun süresiz ertelendiğini... İçe kapanık bu hamasetten çıksa çıksa bir kabile çıkar, toplum değil.

Sözü edilen tarihsel dönemeci kaçırın bir çok ülkede olduğu gibi, Türkiye'de de insanlar, toplumsal aidiyetlerinden çok, cemaat bağlarıyla ifade ediyorlar kendilerini. En modern taleplerini dillendirdikleri en 'çağdaş' kurumları bile bir cemaat gibi işlev görüyor. Toplumsallığın olmadığı yerde kültürel cemaat kimlikleri devreye giriyor. Sorun, tanımlı bir toplumsal yapının içerisinde hayatın zenginleştirici unsurları olabilecek kültürel kimlikler, olmayan toplumsal ikame etmek üzere kullanıldıklarında ortaya çıkıyor. Toplum her zaman kültür(ler)den daha fazla ve onlara indirgenemez bir şeydir. Toplum, kültürlerin de mümkün olabilecekleri bir zemindir. Bu zeminin yokluğundaysa, kültürel özellikler, gideremeyecekleri bir ihtiyacı karşılamak üzere bir sığınak olarak kullanılıyor. İkinci noktada, bireyler toplumu oluşturmaz, aksine, toplum bireyi mümkün kılar. Toplum, bireye, içinde kendini gerçekleştirebileceği bir boşluk; bir zemin sunar. Toplumun olmadığı yerde birey olmaya çalışmaksa, bizde olduğu gibi, ancak patolojik hüsrana yol açar.

Normali afet olan bir ülke

Türkiye'nin, Osmanlılıktan bu yana otoriter bir devlet geleneğine sahip olduğu çok yazılıp çizildi. Öte yandan, bu ülkenin, günümüzde sivil bir kültüre sahip olmadığı gibi, tarihi içinde de sivil kültürü besleyebilecek bir malzemeye sahip olmadığını itiraf etmeye pek yanaşmıyoruz. Yani, elle tutulur gözle görülür kurumsallığı içinde devleti sorgulayıp, tüm kötülükleri ona atarak kendimizi temize çıkarabileceğimizi pek sanmıyorum. Çünkü, tek tek düşünüldüğünde tarih oluşturma

ma şansı bile olmayan ve en çok bir haber saatinin uçuculuğundaki sivilizasyonumuzun arızaları, hayatımızı zindana çeviren asli unsur gibi görünüyor. Evde, sokakta, okulda; yani en 'normal' halindeki egemen "sivilizasyonumuz", başka ülkelerin afet durumlarını aratacak felaketlerle yüklüdür. Normali afet olan bir ülke Türkiye. Bu, bizzat hayata karşı bir kötülük olduğu için üzerinde düşünülmesi gereken bir şey.

Aslında, Türkiye'de sivil toplum tırnak içinde bile mevcut değil. Hiçbir zaman olmadı; bu gidişle olacağı da yok. Bu isim tamlamasını ikiye bölüp düşündüğümüzde de yine aynı manzarayla daha net bir biçimde karşılaşıyoruz: sivillik henüz bu topraklara uğramadı. Kazara kendine bu atıfta bulunanlarsa resmiyeti mumla arattılar, aratıyorlar. 'Bütün Türkler asker doğar' yalnızca bir slogan değil, bizde sivilliğin nafileliği konusunda da ipuçları veriyor. Toplum ise, Cumhuriyet'in ancak ilk birkaç on yılında bir hülya olarak bazı safdillerin tasavvurlarını süsledi. Mevcut malzeme ve genel gidişat bu hülyayı çoktan karabasana dönüştürdü. Günümüzde bu karabasanın simülasyonunu bıktırıcı ölçüde zenginleştirmek ve hayatı hem kendilerine hem de başkalarına zehretmek üzere kavilleşmiş bir yığınla başbaşaız. (Bir zamanlar halkı 'kurtarmak' üzere tüm enerjilerini harcamış olanlar, şimdi aynı enerjilerini halkımızdan kurtulmanın yollarını keşfetmek için kullanıyorlar. Böyle davranmakta da gayet haklılar.)

Sivillik de toplum da ancak özgürleşmiş (serbestleşmiş değil!) bireylerle ya da bireyselleşmiş özgürlüklerle menkuldür. Türkiye'de ise, farklı kesimlerin bu yöndeki talepleri ancak kendi cemaatlerinin özgürlükleriyle sınırlı olageldi. Bu nedenle de hepsi sivillikten malul; toplumsallıktan da mazurdur.

Sahiciliği olmayan bir oyunun ancak dublörleri olarak ne hakiki bir özgürlük talebimiz var ne de bunun gerektirdiği sorumlulukları almaya razıyız. Türkiye'de insanlar/gruplar, hiçbir zaman özgürleşme peşinde olmadılar; dolayısıyla bunun bedelini ödeyip içini doldurmadılar.

Hemen herkesin hemfikir olduğu üzere, bu ülkede devlet, milleti; millet de devleti sevedimedi. Ne de millet milleti... Daha kötüsü, devlet-millet arasında olduğu gibi milletin kendi arasındaki ilişkiler de ilkeli bir va-

roluşu mümkün kılacak, toplumsal farklılıkların kendilerini kurmak üzere bir tarih edinebilecekleri anlamlı çelişkilerden çok uzak itişip kakışmalar düzeyinde kaldı. Herkes kendi dışındakinin varlığını her zaman bir tehdit olarak hissetti. Hiç kimse kendi dışındakini tehdit etmeden kendini güvenlik içinde hissetmedi. Tehdit altında olmadan ve hiç kimseyi tehdit etme zorunda olmadan varolmayı hiç yaşayamadık.

Kurallar ve hayat

Bizde ne insanlar hukuğu seviyor, ne de hukuk insanlarımızı. Dolayısıyla, insanların denetleyip benimseyemedikleri hukuk, insanları denetlemekte 'yetersiz' kalıyor. Türkiye'de hukuk, toplumsal ilişkilerimizi düzenleyen bir "sosyal kontrat" düzeyine hiçbir zaman yükselmedi. Kimsenin hukuğa saygı duymadığı; yaptırımlarından çekinmediği; tüm kuralların, yanından dolaşılıp atlatılacak, başa dikilmiş belalar olarak yaşandığı bir toplumda, bir Cumhurbaşkanı kurallara uydu (kırmızı ışıktaki durdu) diye, şaşırıp kalıyoruz. Hakikaten şaşılacak bir durum!

Bir toplumun iç ilişkilerini düzenleyen ve o toplumu oluşturanların gönüllü kabulüne dayanan sivil kurallar (hukuk, bu kuralların yalnızca bir parçasıdır) gelişmediyse, esnafı, kamu görevlisini, belediye başkanı ya da parlamenterini; kısaca, toplumsal işbölümünün şu ya da bu konumunu işgal eden herhangi bir toplumsal özneyi denetleyecek kurallar da (hukuki/toplumsal) geliştirilemiyor, demektir.

Aslında bizde yasalar, hazır ve gereğinden fazla ama bir anlamı yok. Örneğin, Türkiye'deki trafik yasaları tam olarak uygulanırsa, sokakta gezecek araba bulamayacağımız gibi, ortaya çıkacak ceza rakamını ödemeye milli gelirin tamamı bile yetmeyebilir. Sözünü ettiğim toplumsal kabulün yokluğunda yasalar/kurallar, bunlara uymayanlar ve kollayıcılarını aynı zeminde buluşturuyor. Kazara az önce usulsüzlüğünüzü yakalayan bir yetkili, rahatlıkla, bu belayı hangi yollardan atlatabileceğiniz konusunda size akıl vermeye başlayabilir. Yasa ve kurallar onun için de bir beladan başka bir şey değil çünkü. Hukuk, ancak ulaşılan bir sonuç olarak devreye girerse anlamı olur. Başlama noktası olarak alındığında çoğunluk bir işe yaramaz. Yani, hayatımız yerine hu-

kuğu düzelterek bir yere varamayız. Olsa olsa yeni kurnazlıklar yaratılmasına ve konunun muhatabı bile olmayanlara işkence edilmesine yol açarız.

Bu memlekette, ağızda sigara olduğu halde elindeki "Burada Sigara İçmek Yasaktır" levhasını duvara asmaya çalışan bir adam görmek hiç de şaşırtıcı değildir. Çünkü muhtemelen o kararı aldırان yetkili de, imzasını atmak için sigarasını küllüğe henüz bırakmıştır. Anlatmak istediğim, bir ülkede kurallar ve hayat arasındaki ilişki onarılmaz biçimde bozulduysa, işiniz gerçekten zor demektir. Kurallar, pratik hayatın kendi doğal akışı içinde ulaşılan ortak sonuçlar olmaktan çok, yalnızca kendi hayırlarına varoldukları sanılan belalar olarak algılanırsa, 'kolay' bir hayat için kolayca ihlal edilivermelerinden daha doğal ne olabilir ki?

"Yurdum İnsanı": Manzaralar

Türkiye'de, elit merkezin çevreyi dönüştürmek gibi bir derdi olmadı. Yalnızca denetlemeyi amaçladı. Çevre de hep bir intikam fırsatı kovaladı ve bulduğunda da hiç kaçırmadı. Bu reaksiyoner davranış, aslında, çevrenin kendisi olma şansını da ortadan kaldırıyordu. Nurdan Gürbilek'in (Vitrinde Yaşamak) çok güzel anlattığı gibi, geri dönen bastırılmış olanın kendisi değildir. Geri dönerken taşıdığı vaadi de tüketmiş, çıplak bir öfke, bir arsızlık ve açlık olarak ortaya çıkmıştır. Türkiye'de geri dönen bir şeylerin olduğu doğru ama bunlar çoktan başka bir şeye dönüşmüş durumda. Bu nedenle, İdil Birer'e tahammül edemeyenler Fatih Ürek'te rahat buluyor.

Demokrasi başıbozuklukla; özgürlük de serbestlikle aynı şey değil. Türkiye'de insanlar özgürleşmek yerine, ancak kendilerine izin verilen alanlarda serbestleştiler, ama bu, ahırın kapısının açılıp hayvanların boşalması gibi bir şey oldu. Ve sonuçta ortaya serbestleşenlerin bile rahatsız olacağı bir durum çıktı. Son zamanlarda herkes içini döküyor. Dökülenlerin hoşumuza gitmemesi, milletin içinin niteliğine ilişkin bir şey.

İnsanlar gibi toplumlar da gelişir, olgunlaşır; 'adam' olurlar. Bu açıdan bakıldığında Türkiye toplumu zoraki, yapay biçimde olgunlaştırılmış meyvelere benziyor. Daha ilk lokmada hıyarlığımız açığa çıkıyor. (Herkesin asık suratlı olması bu yüzden.) Görüntüyü kurtarıyo-

ruz belki ama bu dekorun arkası dolu değil. Türkiye toplumu genç bir baba ve kendini ne babasına, ne de çocuklarına beğendirip kabul ettirebiliyor. Geçmiş de, geleceği de bu adamdan memnun değil. "Genç Türk Devleti", "Genç Toplum" gibi gururla tekrar ettiğimiz nitelemeler, Türkiye'nin bu ilelebed gençliği, bir yandan da bir türlü olgunlaşıp 'adam' olamadığımızı anlatmıyor mu?

Ülkenin ve özellikle de insanların ahvalini özetlemek için herhangi bir TV kanalının akşam haberlerini izlemek yeterli aslında. Türkiye: sosyopatolojik vakalar cenneti. Bu ülkenin sevinci de hüznü de; gündeliği de kutsalı da hakikatten yoksun. Maç sonrası azgınlıklar, herhangi bir cuma namazı ya da son günlerdeki Oruç Baba türbesi görüntüleri, bu konuda yeterli fikir veriyor. Hepsinde plastik, araçsal olan yan ağır basıyor. Takımı galip gelenler adam gibi coşmaktan çok, bu galibiyeti, hayattaki asli bir eksikliklerini kapatmak için araç olarak kullanıyorlar. Şehit anası, bu dünyada olabilecek en dolaylımsız ilişkisini yitirmesi nedeniyle saf bir acı yerine öğünç duyabiliyor. Cuma namazları, türbeler her çeşit şova malzeme olabiliyor. Bu nedenle, inandırıcılıktan yoksun bir hakikatsizlik, zemin yokluğu hepsine hakim. Kimsenin kendine ait bir sese sahip olmadığı kötü bir dublaj sanki herşey. Kimse kendini anlatmıyor ama herkes başkasına oynuyor.

Dünyanın çok az coğrafyasında bizde olduğu gibi mazlum ve zalim bunca içiçe geçmiş durumdadır. Önemli toplumsal çatışmalardan anlık olaylara kadar bunun örnekleriyle dolu hayatımız. Fail ve kurbanın bu kadar birbirine benzemesi, birbirinin içinde erimesi, bunların her an birbirinin yerine geçme potansiyeli taşınması, sizi de çaresiz bırakır, ne tutum takınacağınızı şaşırtırsınız. Tüm hayat bir maç edasında taraflar arasında cereyan ederken, siz tutacak taraf bulamazsınız. En mazlum, fırsatını bulduğunda şaşırtıcı ölçüde zalimleşir; haklı bulup savunmaya kalkışmanız sizi kısa sürede pişman eder, vs. Hiçbir mağdur yeterince masum değil...

Bir memlekette demokrasi, demokrasiyi halledenlere, laiklik dincilere, globalleşme ırkçılara, basın özgürlüğü her akşam basını kepaze edenlere, insan hakları kasaplara teslim edildiyse, söylenecek ne kalıyor,

merak ediyorum. Her şeyin kendi üzerine katlanıp tersine dönüştüğü bu anlamsızlık zemini, sözü de gereksiz kılıyor.

Yolsuzluk, cinayet vs. her yerde olabilir ama çetele-riyle gurur duyup katillerini kahraman ilan eden kaç ülke var dünyada? Gurur mu duyuyoruz, rezil mi olu-

Sahiciliği olmayan bir oyunun ancak dublörleri olarak ne hakiki bir özgürlük talebimiz var ne de bunun gerektirdiği sorumlulukları almaya razıyız. Türkiye'de insanlar/gruplar, hiçbir zaman özgürleşme peşinde olmadılar; dolayısıyla bunun bedelini ödeyip içini doldurmadılar.

yoruz? Nurdan Gürbilek, çeteler, mafya ve bunlarla içiçe şarkıcılar, türkücüler, futbolcular, gazeteciler, politikacılar, bürokratları ve bunların her gün sergiledikleri yüzüstlükleri "suçluluk duygusunu çoktan geride bırakmış bir toplumun suça yatkınlığını bilmenin pişkinliği" olarak yorumluyor. Herkesin derece derece suç ortağı olduğu bir durumda mahkeme ne işe yarar?

Türkiye: bir travmalar ülkesi. Herşeyi halı altına süpürme kolaylığı. Bir çok tavrımızda, geleceğine dikiz aynasından bakan bir adama benziyoruz. Geçmişimiz bizi bırakmıyor. Günü kurtarmak üzere halı altına süpürdüklerimiz, olmadık yerde, hortlayıp karşımıza dikiliyor. Yüzleşip yerli yerine koymadığımız tarih parçacıkları, kimi zaman kendileri olarak, kimi zaman da bambaşka alanlarda yol açtıkları travmalarla hayatımıza ipotek koyuyor. Futboldaki beceriksizliğimiz nedeniyle eleştiriliyormuşuz gibi, dünya ölçeğinde (bence gayet haklı) itilip kakılmamızın acısını Galatasaray seferlerinde çıkarmaya çalışmak acaba neleri örtüyor? "Avrupa Avrupa duy sesimizi..." bu, bir yandan ezik ama bir yandan da tehditkar şizofrenide işitilecek ne var? Bireysel hayatımızda da toplumsal düzeyde de, yaşadıklarımızla doğrudan yüzleşme gibi bir tavrımız yok. Çocukça bir tavırla, sorunu o an için gidermek bizi rahatlatıyor. Sonradan karşımıza çıkan maliyetlerin büyüklüğü ise bizi hiç akıllandırmıyor. Daha da saldırganlaşıyoruz. Herkesin şehit olduğu ama kimsenin ölmediği savaşlar biter mi?

Hiçbir sınıf, zümre ya da ideolojinin kendine ait ve kendisi için bir ahlakı yok

Düzgün giyimli, kentli, eğitilmiş gibi görüneni de, dün koptuğu taşradan boşalan taksi şoförü de trafikte aynı biçimde davranabiliyor. Cahili/profesörü, kadını/erke-

ği, kentlisi/köylüsü, zengini/fakiri bıktırıcı bir tekdüzelilikle hayata müdahale için fırsat kolluyor. Kötülükte uzlaşmış bu yığın, apaçık kötülüğüyle gurur duyuyor. Müslümanı da devrimcisi de sınavda kopya çekmek için birbiriyle yarışıyor. Anlatmak istediğim, hiçbir sınıf, zümre ya da ideolojinin kendine ait ve kendisi için bir ahlakı yok. Aşkla sarıldıkları bu kimlikler, 'öteki' karşısında konum belirlemekten öte, bir değere sahip değil. Hayat karşısındaki 'aynı'lıkları nedeniyle de ne didişmeleri ne sevişmeleri bir 'anlam' ifade ediyor.

Aristokratik bir geçmişten yoksun olan bir çok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de 'asıl' bir davranışa raslanmaz oldukça zor. Modern 'nezaket' kurallarına da bir zemin olarak tercüme edilebilecek böyle simgesel bir idealden yoksunuz. Geleneksel 'edep' duygusunun da çözülmesiyle ortada haysiyeti mümkün kılacak hiç bir filtre kalmıyor. Sınıflarüstü olan bu durum, görgüsüz zenginler ve haysiyetsiz yoksullar olarak her an bir yerlerden sırtıyor. Estetikten yoksun hayatlar etiğe de gerek duymuyor.

Bunları anlatma nedenim şu: Türkiye'yi insan hakları, demokrasi vs. açısından inceleyerek uluslararası toplumun kurallarına uydurmaya çalışan yabancılar, genellikle ve haklı olarak, devletin ve kurumlarının merkezde olduğu bir alanla ilgilenerek, işkence, faili meçhul cinayetler, yasalardaki aksaklıklar gibi konuların üzerinde dururlar. Ama bu ülkede bizzat sivilliğin ne kadar baskıcı olduğunu ve gündeliğin ne tür işkencelerle yüklü olduğunu, yine haklı olarak, pek görmezler. Bana göreyse asıl sorun burada. Gerçekten bir sivillik olsa gerisi gelir.

Dünya standardında tüketime taraftarız ama üretimle ilişkimiz oryantal. Doğulu gibi düşünüp Batılı gibi yaşamaya kalkınca, en çok 'gibi' ola-

Bir ülkede kurallar ve hayat arasındaki ilişki onarılmaz biçimde bozulduysa, işiniz gerçekten zor demektir. Kurallar, pratik hayatın kendi doğal akışı içinde ulaşılan ortak sonuçlar olmaktan çok, yalnızca kendi hayırlarına varoldukları sanılan belalar olarak algılanılırsa, 'kolay' bir hayat için kolayca ihlal edilmelerinden daha doğal ne olabilir ki?

biliyoruz. Neyi hak ettiğini düşünmeden her şeyi talep eden bu açlık, aslında, psikolojik bir yoksunluğa da işaret ediyor. Emek ve ürünü; emek ve ödülü arasındaki anlam ilişkisinin kaybolduğu, emeğiyle kazanmanın hiç bir değer ifade etmediği, emeksiz ve kuraldışı zengin(lik)lerin baştacı edildiği, neredeyse herkesin 'alsak alsak bedavaya ne alsak' diye etrafa saldırdığı bir kültürel iklimde, herhangi bir etik kaygının gündem oluşturması zor gibi görünüyor. İktisatçı Eser Karakaş, ekonomimizin durumuna bakıp Türkiye'de soyguncuların sayısının soyulanlardan fazla olduğunu söylüyor. Sosyolojik düzeyde de aynı şeyi ileri sürmek mümkün. Ekonomide de, toplumsal ilişkilerde de geldiğimiz nokta aynı: üretmediğimizi ve bize ait kılamadığımızı tüketmek.

Bir memlekette, köyden yeni kopmuş, kırık dökük eklemlenmeye çalıştığı kentte hissettiği güvensizlik nedeniyle her şeye arsızca saldıran kesimler olabilir. Ama, mülkiyet hırsı biçiminde tezahür eden bu güvensizlik; politikacı hısmı, cumhurbaşkanı yakını, başbakan oğlu, hatta bizzat başbakan tarafından sergilenirse, o memlekette gerçekten bir sorun var demektir.

Yeni bir başlangıç mümkün mü?

1870-1920 yılları arasında sahip olduğu toprakların %85'ini; nüfusun da %75'ini kaybetmiş bir tarihsel mirasın güvensizliği mi bu? Gerçekten yeni bir başlangıç yapmak bu kadar mı imkansız?

Ne kendimize ne hayata ne de birbirimize güveniyoruz —devleti hiç katmıyorum. Her konudaki saldırganlığımız böyle bir temelde yükseliyor. Dünya ölçeğinde yapılan bir araştırmanın sonuçlarına göre, insanların birbirine duyduğu güven açısından Türkiye'nin, küsurat farkıyla, %6.6 ile Filipinler'in ardından (%6) sondan ikinci olması bu durumu gayet iyi açıklıyor. (Merak edenler içi, aynı oran ABD'de %36, Japonya'da %42, İsveç'te %60). Herkesin bu kadar 'yabancı' olduğu bir başka ülke var mıdır, bilemiyorum.

Geçtiğimiz aylarda hatırlı bir sosyoloğun İstanbul'da yaptığı araştırmaya göre, kentte yaşayanların %90 kusura trafikten, yine %90 kusura hava kirliliğinden, yine %90 kusura pahalılıktan ve neredeyse %100'ü her

şeyden şikayetçiydi. Tüm Türkiye'de bir anket yapılırsa benzer sonuçlara ulaşılacağı kuvvetle muhtemel. Şimdi bu rakamlara bakan birisi ne düşünür? İlk akla gelen, herhalde söz konusu birimde çok farklı kesimler var ve anket bunlardan yalnızca 'İstanbul' tabir edilenlere uygulanmış. Bu 'İstanbul'lar da kendilerini fena halde kuşatılmış ve kötü durumda hissediyorlar. Yani, bu 'İstanbul'lar aslında çok iyi ve akıllı insanlar; her şeyin farkındalar, ama aynı birimde yaşayan başka birileri (İngilizler, Fransızlar...) bunlara hayatı zehir zindan ediyor. Herkesin herşeyden şikayetçi olduğu bu ortam birilerini memnun ediyor olmalı, ama nedense bu birileri araştırmada temsil edilmemiş!

Söz konusu araştırma, her akşam yayınlanan televizyon haberleri ya da gazetelerin 3. sayfalarıyla da desteklenebilir. 'Olmaz böyle şey!', 'Burası Türkiye', 'Rezalet!', 'Dünyada böylesi görülmedi' ve benzeri başlık ya da nidalarla verilen haberler, ne durumda olduğumuz ve kendimize ilişkin kanaatimiz konusuna doyurucu bilgiler veriyor.

"Ama herkes böyle!"

Herkesin herşeyden 'şikayetçi' olması, sanırım, sorunluluktan kurtulmamıza da yardımcı oluyor. Herkes herşeyden şikayetçi ama hiç kimsenin hiçbir şeye tutarlı bir itirazı yok. Hakiki bir itiraz yerine ortaya döken sahtekar yakınmalar, örtük ya da aleni suç ortaklığının kanıtı sanki. Aleni olan, kötülükteki kendi payının apaçıklığını örtmek için yüksek sesli, hatta saldırgan bir şikayet tonu, vicdanımızı rahatlatıveriyor. Tam da bu şikayetçileri en şikayet ettikleri şeyi bizzat yaparken gördüğünüzde ise alacağınız yanıt hazır: "Ama herkes böyle!"

Biz bu toplumsal şizofreninin içine doğduk ve 'alıştık.' Dışarıdan bakan birinin tüm mental dünyasını alt üst edecek bir dolu şey bizce gayet normal. Büyüklerimiz haklı, hakikaten, 'biz bize benzeriz.' Ama ülkemize kazara düşen ecnebilere acıyorum doğrusu. Telef ediyoruz adamları. Bu bağlamda, bir bakanımız ile Amerikalı bir yetkilinin televizyona yansıyan görüntüleri hiç aklımdan çıkmıyor. Bacaklarını ayırarak tek kolunu arkalığa yasladığı divanda serbestçe yayılmış in-

san hakları bakanımızın gözlerini tavanda gezdirerek attığı söylev ("Benim atalarım... giderkene... bağdan kopardıkları... tek üzümün... parasını asaraktan...")... Not almak üzere elinde kalem ve kağıdıyla söylenenlerden bir anlam çıkarmaya çalışan ecnebi yetkilinin şaşkın bakışları... Söylenenleri nasıl çevireceğini bir türlü bilemeyen tercümanın çaresizliği... Deneyimin teatral absürdlüğü unutulur gibi değil ve insan hakları ihlali açısından tarihsel bir abide.

Daha yakın bir örnek olarak, Kuşadası'nda tekme tokat denize döktüğümüz eşcinselleri, İstanbul'da yollarına kırmızı halı serip rakı-lokum ikram ederek kucaklama cinliğimiz gösterilebilir. Gel de hayır bekle artık!

Üye olduğum bir gruba gönderilen e-mail, anlatmaya çalıştığım birçok şeyi

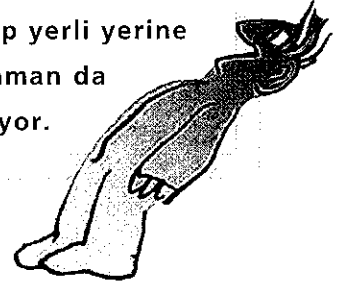
programlarının sergilediği gibi, öyle pek gülüp oynayacak halimiz yok.

İşimiz zor

Bir ülkede güvenliğinizi korumakla memur güvenlik kuvvetleri bizzat varlıklarıyla güvenliğinizi tehlikeye düşürüyorsa; trafik kurallarını herkesten önce ve en çok trafik polisleri çiğniyorsa; varolma hali apaçık yanlışlar barındıran birileri bizzatıhi sizin varoluşunuzu belirlemek üzere belediye başkanı, başbakan ya da başka bir şey olabiliyorsa; ve tüm bunları dönüştürmek üzere elinizde malzeme olarak yurttaş olmayı ancak ilkokulda okutulan bir ders olarak algılayan, dolayısıyla da hiçbir zaman yaşamayan/deneyimlemeyen bir kalabalık varsa, işiniz gerçekten zor demektir.

Türkiye: Bir travmalar ülkesi. Herşeyi halı altına süpürme kolaylığı. Bir çok tavrımızda, geleceğine dikiz aynasından bakan bir adama benziyoruz. Geçmişimiz bizi bırakmıyor. Günü kurtarmak üzere halı altına süpürdüklerimiz olmadık yerde hortlayıp karşımıza dikiliyor. Yüzleşip yerli yerine koymadığımız tarih parçacıkları, kimi zaman kendileri olarak, kimi zaman da bambaşka alanlarda yol açtıkları travmalarla hayatımıza ipotek koyuyor.

özetler nitelikte. Grup, ağırlıklı olarak ekonomi ve borsa üzerine bilgilerin paylaşıldığı bir ortam. Yani öyle politik/ideolojik bir yer değil. Geçenlerde bir üye, ekonomiye, bankaların durumuna, hükümetin tutumuna, polis eylemlerine falan bakıp şöyle diyordu: "Herhalde biz hepimiz günahkarlarız, öldük ve şu an hep beraber cehennemdeyiz!" Yani, yaşadıklarımız gerçek ve hayat olamaz. Adını hatırlamadığım bu arkadaşın yukarıdaki yorumu, içinde bulunduğu en kötü durumu bile anlamlandırmaya çalışan rasyonel bir insanın çaresizliğini anlatıyor. Bizde anlam ve rasyonalite çoktan çöplüğe atıldığı için bulabildiği açıklama ancak bu.

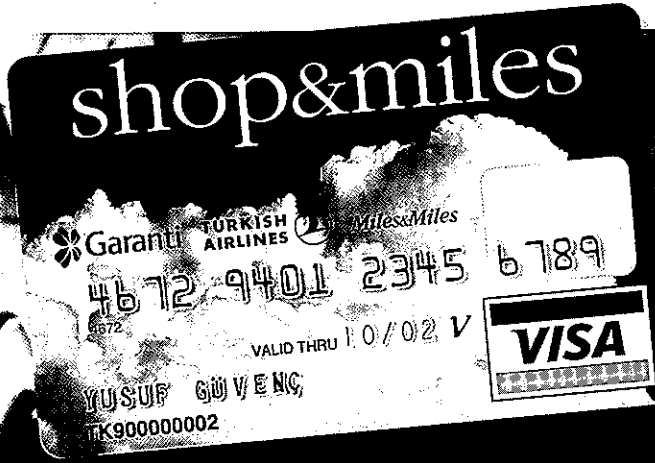
Tüm bunlara bakarak karamsar mı olmalıyız? Bence, evet! Hem de kara değil kapkara olacak yeterli alamete sahibiz. Halkımızın rayting ihsan eylediği televizyon

Son günlerde duyduğum bir fıkrayla bitiriyorum. Anne-baba ve yavru ayı mutlu bir aile tablosu içinde oynuyorlarmış. Bir yandan anne öte yandan da baba ayı 'hangimizi daha çok seviyorsun?' diye yavruyu sıkıştırmaya başlamışlar. Yavru ikisine de kötü kötü bakıp 'İkinizi de sevmiyorum!' demez mi... 'Ama neden?!' diye şaşkınlıkla sormuşlar. Yavru ayının yanıtı hayatımızı ve çaresizliğimizi özetler nitelikte: 'İkiniz de ayısınız da ondan!'

Dr. A.Adnan Akçay
ODTÜ Sosyoloji Bölümü Öğretim Görevlisi

* Bu makale, daha önce yayınlanmış bir yazımdan da bir kaç paragraf içeriyor. Okumayı zorlaştırmamak için bunları belirtmedim. Karşılaştırma için, bkz. Akçay, A.A. (1994) "İşimiz Allaha mı Kaldı?" Birikim, No.60

THY'nin resmi kredi kartı. Garanti'den.
Harcadıkça bedava uçak bileti kazandırır.
İster yurtiçi, ister yurtdışı. *Başka bir arzunuz?*

Shop&Miles, dünyanın her yerinde geçen bir kredi kartıdır. Shop&Miles'in Türkiye'deki özel üye mağazaları ekstra mil veya taksit imkânı sunar.

- Christoffle • Derishow • Derishow Mimarca • Group Florence Nightingale • Macrocenter • Max&Co.
- Monev • North Shields • Pal Zileri • Shell • Sports International • STG Turizm • Vetrina

Shop&Miles istek formları Garanti şubelerinde, THY uçaklarında, THY bilet satış ofislerinde, havaalanlarında ve özel üye mağazalarda.

TÜRK HAVA YOLLARI

444 0 333

www.shopandmiles.com

Temiz toplum: **Ben hariç, evet...**

Yılmaz Esmer

1990 yılının son aylarında, Türkiye Değerler Araştırması'nın verileri toplandı. Tüm Türkiye'yi temsil edici nitelikte seçilen bir örneklemden toplanan bu bilgilerin, bu yazıyla doğrudan ilgili olan küçük bir kısmına birlikte tekrar bir göz atalım.

Kırkı aşkın ülkede uygulanan anketin bir bölümünde, deneklere çeşitli ahlaki normların ihlali sayılabilecek bir takım davranışlar sayılıyor ve kendilerinden bu davranışın doğruluğu ya da yanlışlığı hakkında, 1 puandan 10 puana kadar bir değerlendirme yapmaları isteniyordu. Bir örnek olarak, hırsızlık hakkında görüşü sorulan bir denek, bunun her zaman, her koşulda ve kesinlikle yanlış olduğunu düşünüyorsa cetvelde 10 puanı, tam tersi fikirdeyse de 1 puanı işaretliyordu. Bu kadar kesin bir tutum sahibi olmayanlar da kendilerini, arada bir yere yerleştiriyorlardı. Sözelimi, hırsızlığın bazen doğru, bazen yanlış bir davranış olabileceğini düşünenlerin cetvelde 5'i göstermeleri bekleniyordu.

Tablo 1'de, sorulan sorularla, sözkonusu davranışın (a) kesinlikle ve her koşulda yanlış olduğunu düşünenlerin (cetvelde 10 puan) yüzdesi ile (b) genelde yanlış olduğu düşünenlerin (6-10 puan) toplam yüzdesi veriliyor. Araştırmacılar olarak bu verilere baktığımızda ya bizim başka bir ülkede yaşadığımıza ya da araştırmanın Türkiye dışında yapıldığına karar vermek gerekiyordu. Sonuçlar, İskandinav ülkelerini bile kışkırtacak düzeydeydi. Böylesine temiz, böylesine yüksek ahlâki standartlara sahip, dürüst bir halka sahip olmak doğrusu her ülkeye nasip olacak birşey değildi.

Türk halkının neredeyse tamamı, rüşvet almanın, vergi kaçırmanın, devlet olanaklarından haksız yararlanmanın, sokaklara çöp atmanın, vs. vs. yanlış ve haksız davranışlar olduğunu düşünüyordu. Öyleyse bu memlekette mesela vergi kaçırmanın oranı sadece yüzde bir ile mi sınırlıydı? Bırakınız, sokaklarımızı caddelerimizi, Boğaz'ımızı bile çöplüğe dönüştürenler kimlerdi? Parkedilen arabasını yandan göçmüş bulduğunda, arabanın camında "özür dilerim; numaram şudur; hasarınızı ödeyebilmem için lütfen beni arayınız" diye bir not görenimiz var mıydı aramızda? Düşünmesi bile komik geliyor, değil mi? Ama halkımıza sorarsanız hiç de değil.⁽¹⁾

Tabloda verilen bulguları ben özetle şöyle yorumluyorum:

a. Halkımız bu davranışların yanlışlığının gayet iyi farkındadır. Bunları doğru bulmanın "ahlaki" sayılmadığını, böyle bir cevabın da arzulanır olmadığını pekala bilmektedir.

b. Bütün bu sayılanları, büyük çoğunluk (belki de fırsat bulabilen herkes) yanlış olduğunu, gayri ahlaki olduğunu bile bile yapmaktadır.

c. Bu bilinç nedeniyle de, sorulara yalan cevap vermeyi tercih etmektedir.

O zaman şu soruyu sormamız gerekiyor: Türk halkı gerçekten temiz toplum istiyor mu? Bana kalırsa bu sorunun cevabı da şu: "Kendisi hariç herkes için evet!"

Halka rağmen olur mu?

Çok büyük bir çoğunluğumuzun ülkemizin sorunlarının yönetimde ve yöneticilerde odaklandığını düşündüğünü biliyorum. Ben o kanıda değilim. Kuşkusuz Türkiye'nin mükemmel yönetildiğini, hatta iyi yönetildiğini söylemiyorum. Bunu kim iddia edebilir? Ederse de kim inandırıcı olabilir? Ancak ben, herhangi bir ülkede, toplumla yönetimin çok uzun süre birbirine aykırı kalamayacağını düşünüyorum.

Hiç kuşkusuz belirli dönemler için, ülkelerin başına ortalamanın çok üzerinde veya çok altında yöneticiler gelebilir. Bu nedenle o ülke ileri doğru büyük sıçramalar yapabilir veya düşüşler yaşayabilir. Kişiler önemlidir ve zaman zaman kişiler yüzünden tarihin akışı da değişebilir. Yalnız benim iddiam o ki, halkla yöneticiler arasındaki uyumsuzluk sürekli olamaz. İkisi bir yerlerde buluşmak zorundadır. Hep halk iyi, hep yöneticiler kötü! Değil yöneticilerin seçimle geldiği demokratik sistemlerde, hiçbir rejimde bu denklem ilâhiye böyle kalmaz. Sonra halka sormazlar mı "peki siz böyle kötü yönetimlere neden bu kadar uzun süre katlandınız?" diye...

Yöneticilerin "iyi" veya "kötü" olmasında toplumun inkar edilemez rolünü vurgulayan Bozkurt Güvenç sunları yazıyor:

"Osmanlı Devleti'nin çöküşünü 'padişahların çocuk, hasta ve deli olması ile' açıklayan dünya görüşü şu ikinci soruyu hiç sormaz ya da sordurmaz: 'O nasıl bir toplum ya da devlettir ki, yüzyıllar boyunca çocuklar, hastalar ve deliler padişah olmakta ve görevde kalabilmektedir? Böylesine akıldışı bir toplumda, Padişah'ın akıllı kal-

ması mucize olmaz mıydı?"⁽²⁾

Halkla yönetim ve yöneticiler arasındaki uyumluluk yeni keşfedilmiş bir husus da değil. Tam tersine eski Yunan'dan başlayarak bu noktaya dikkat çekilmiş. Mesela Platon, Devlet'de düpedüz "insanlar neyse, devlet de odur" diyor. İnsanların zihinleriyle Anayasa türleri arasında birebir paralellik kuruyor. Aristo'nun benzetmesi de ilginç. O yöneticileri, kavalı çalanlar olarak görüyor. Ama kavalı yapıp yöneticinin eline veren de halktır diyor. Yani yönetici, elindeki kavalı göre üfleme durumunda.

Bizim beklentilerimiz ise biraz farklı. Biz halkımızın mükemmel olduğuna, herşeyin en iyisine layık olduğuna inanıyor –daha doğrusu inanmak istiyor- ama her nedense bu halkın bir sistem-yönetim-yönetici sorunuyla yaşamak zorunda kaldığını düşünüyoruz. Aynı ya da çok benzer sistemlerin/alt sistemlerin başka topraklarda neden çok değişik sonuçlar doğurduğu sorusunu hiç sormadan... Hele hele bu sistemi kimin kabul ettiği ve kimin değiştirmek durumunda olduğu sorusuna hiç değinmeden...

Sorunları sadece kötü yönetim ve yetersiz yasalara bağlı toplumlar, çok şanslı toplumlardır. Zira yukarıda da belirttiğim gibi, bu uyumsuzluk uzun sürmez, süremez. "Kaval" kaliteli ise, iyi ses veriyorsa onu iyi çalan birileri de çok geçmeden bulunur. Ters durumda, kaval çalanı sabah akşam dövmek bizi rahatlatır ama sorunu çözmez.

Türkiye'de yaşayan herkesi çıldırtan trafiğimize bakalım. Ne güzel olurdu, müthiş bir trafik yasası yapılsa, cezalar diyelim 50 kat ağırlaştırılsa ve trafik düzeliyor, kazalar, ölümler azalır. Ama yayasıyla, sürücüsüyle, uygulayıcısıyla ve polisiyle kimsenin kural tanımadığı bir toplumda ne yazık ki işler bu kadar basit olamıyor. Bu mükemmel yasayı kim, kime uygulay-

cak? Ceza ancak kurala uymanın esas, kural ihlalinin ise istisna olduğu durumlarda bir anlam taşır. Biliyorum, kimse bana katılmıyor ama benim görebildiğim yalın gerçek o ki, eğer Türk halkı isteseydi –gerçekten isteseydi- ona göre davranır ve trafik konusunu çoktan çözerdi.

Ülkede şikayete konu olan pek çok mesele için de aynı durum geçerli. Parti liderlerinin delegeler, parti liderleri ve milletvekilleri üzerindeki egemenliğinden hiç mutlu değiliz. Parti içi demokrasi yokluğundan ya-

kınmıyoruz. Liderlerin hiç değişmemesini alabildiğine eleştiriyoruz. Acaba bir parti çıkıp da bütün bu hususları değiştirse ve diyelim genel başkanlık süresini sınırlasa oyları artar mı sanıyorsunuz? Hayır, bu nedenden dolayı oylarında hiçbir değişme olmaz. Seçmen gene bildiği partiye oy verip şikayete devam eder.

Temiz toplumu, toplum yaratır

Türkiye'nin temiz toplum özleminin gerçekleşebilmesi için, diğerleri yanında iki koşulun "olmazsa olmaz" bir nitelik taşıdığını düşünüyorum. Bunlar:

a. Halkın büyük bir çoğunluğu "temiz" olmalı.

b. Halk, temizlik çabalarına ve bu işin öncülerine gerçekten, yürekten ve sözle değil eylemle destek vermeli.

Birinci koşul, istisnalar dışında insanımızın temiz toplumun gerektirdiği ahlaki normları benimsediğini, içselleştirdiğini ve davranışlarını ona göre ayarladığını varsayıyor. Günlük yaşamında, işinde, başkalarıyla olan ilişkilerinde belli bir güven ve dürüstlük öngörüyor. İstanbul'da son günlerde yapılan bir araştırmada halka şöyle bir soru yöneltildi: "Ellerine fırsat geçse, çoğu insan size kazık atmaya mı çalışır? Yoksa çoğunluk haklı ve adil mi davranır?" Fırsatını bulan çoğu insanın kazık atmaya çalışacağını söyleyenlerin oranı yüz-

**Sorunları sadece kötü
yönetime ve yetersiz yasalara
bağlı toplumlar, çok şanslı
toplumlardır. Bu uyumsuzluk
uzun sürmez, süremez.
"Kaval" kaliteli ise, iyi ses
veriyorsa onu iyi çalan birileri de
çok geçmeden bulunur.
Tersi durumda, kaval çalanı sabah
akşam dövmek bizi rahatlatır
ama sorunu çözmez.**

de 78 oldu. "Kişiyi nasıl bilirsin?" hikayesi olsa gerek.

Dürüstlüğü bir erdem değil enayilik olarak gören, her fırsatını bulduğunda (alıcıysa satıcıyla, satıcıysa alıcıyla) KDV pazarlığı yapan, rüşveti vermeyi de almayı da doğal karşılayan (birçok işi yapmada rüşvet artık neredeyse bir "servis ücreti" olarak görülüyor) bir insan tertemiz bir toplum isteyebilir mi? Onunki olsa olsa "benim uzanamadığım yerler temiz olsun" şeklinde bir yaklaşımdır. Ve bu yaklaşımın bahanesi de hazır: "millet trilyonları götürürken böyle küçük işlerle mi uğraşılır?"

Halkımızın ikinci koşulu da yerine getirdiği söylemez. Susurluk kazasından sonra –kimse alınmasın ama- çoluk çocukla gerçekten bir oyuna dönüşen birkaç ışık yakıp söndürme ve teneke çalma dışında kimse parmağını oynattı mı? Kuşkusuz bireysel çıkışlar, kahramanlıklar oldu. Benim sözünü ettiğim bunlar değil, kitlelerin tepkisi; daha doğrusu tepkisizliği.

Şu sıralarda da temiz toplumun sembelleri Sadettin Tantan ve Zekeriya Temizel. Halkımız, bu iki insanı ve ya onların yaptıklarını desteklemek için en ufak bir ha-

rekette bulundu mu? En küçük bir risk aldı mı? Ya da seçimlerde dürüst olandan, temiz olandan yana bir tercih belirtecek mi? Tam tersine.

En dürüst olarak bilinen insanlar, büyük partilerin listesine konmazlarsa milletvekili bile seçilemezler. Buna karşılık, adı her türlü yolsuzluğa karışmış birisi, bir büyük partiden liste başı olursa, hiç kuşkunuz olmasın seçilecektir. Bu durumda, politikacıya, yöneticiye kızmak büyük haksızlık olmuyor mu?

Elimizdeki malzeme bu olduğu sürece, bizim temiz toplum çabalarımız bireysel kalmaya mahkumdur ve maalesef uzun soluklu olabilme ihtimali de fevkalade zayıftır.

Prof. Dr. Yılmaz Esmer
Boğaziçi Üniversitesi Öğretim Üyesi

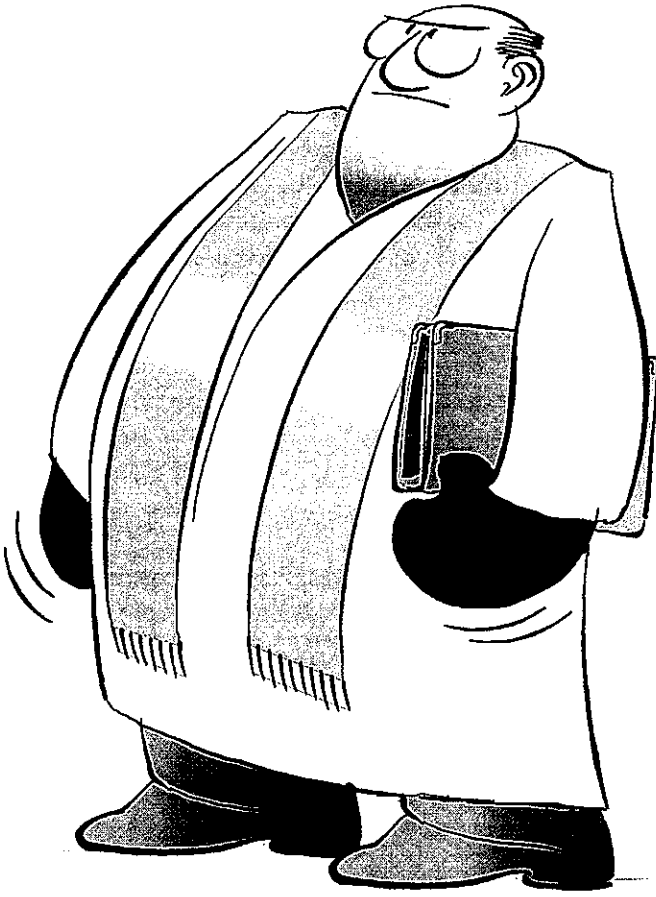
Dipnotlar:

- 1- Alınan cevapların anlamsızlığı gözönünde bulundurularak, 1996-97 ve 2000 Türkiye Değerler Araştırmalarında bu sorular sorulmadı.
- 2- Güvenç, Bozkurt. Türk Kimliği: Kültür Tarihinin Kaynakları. Ankara. Kültür Bakanlığı, 1993, s. 10. (italikler yazarın)

Çizim: Cihan Zarakol

Ahlaki Normların İhlali Sayılabilecek Davranışlarla İlgili Tutum, 1990 Türkiye Değerler Araştırması Verileri

Davranış	Kesin Yanlış (%)	Yanlış + Kesin Yanlış (%)
Devlet imkanlarından hakkı olmadığı halde yararlanmak	84	96
Kamu araçlarından biletsiz yolculuk etmek	74	92
Usulüne uydurup vergi kaçırmak	90	98
Çalıntı olduğu bilinen bir malı satın almak	87	99
Sokakta bulunan parayı alıp harcamak	69	89
Menfaatini korumak için yalan söylemek	67	88
Rüşvet almak	90	99
Polisle tartışmak	44	65
Park etmiş bir arabaya verilen hasarı kimseye bildirmemek	78	95
Kamuya açık yerlere çöp atmak	84	98
Alkollü araç kullanmak	88	99

Bilinmeyen akademik etik

Burhan Şenatalar

Eğitim sektöründe etik iki düzeyde belirlenir. Birinci olarak, tüm alanlarda olduğu gibi eğitim alanındaki etik de içinde bulunulan toplumun temel ahlaki ilkeleri ile yakın ilişki içindedir. Bu ilkelerin zaman ve mekan boyutlarında gösterdiği farklılıklar ve değişim, eğitim etiğine de yansır. İkinci olarak, söz konusu genel belirleniş yanında eğitim sektörünün özgül nitelikleri ve koşulları da eğitim alanındaki ahlaki ilkelerin oluşumunda ve benimsenmesinde önemli bir rol oynar.

Bu yazıda eğitim sektörü kavramı geniş anlamda kullanılmakta ve okul öncesinden, lisansüstü öğretime kadar tüm aşamaları ve ilgili kurumları kapsamaktadır. Bir başka deyişle, dar anlamda eğitim-öğretim yanında araştırma-yayın etkinliği ile eğitim kurumlarındaki yönetim etkinliği de gözönüne alınmaktadır. Böyle bir bakışla eğitim alanındaki etik konusu üç başlık altında incelenebilir: Öğretim etiği, araştırma etiği ve yönetim etiği. Aşağıda bu üç alan, daha çok Türkiye'deki koşullar ve uygulamalar gözönünde tutularak ele alınmaktadır.

Öğretim etiği

Öğretim süreci temelde öğretmen-öğrenci ilişkisidir. Aynı süreçte ikincil düzeyde, öğrenciler arası ve öğretmenler arası ilişkiler de yer alır. Öğretmen-öğrenci ilişkisinde öğrenme ve öğretme eylemlerine ve öğrenciye bakış, ilişkinin merkezini oluşturur. Öğrenciye biçimlendirilecek bir varlık (hamur) olarak bakan, koşullandırıcı, endoktrine edici yaklaşım ile öğrenciyi bağımsız bir birey olarak gören, onun kendini (yeteneklerini, düşünme gücünü...) geliştirmesine olanak sunmayı ve destek vermeyi amaçlayan yaklaşım arasında büyük fark vardır. Farklılığa açık, farklılığı özendiren, öğrencilerin büyüklerle olabildiğince eşitlik temelinde ilişki kurmasına olanak veren yaklaşımlar, öğrencilerin bağımsız ve özgüvenli bireylere ve yurttaşlara dönüşmesini kolaylaştırır.

Cumhuriyet'in en önemli milli eğitim bakanlarından Mustafa Necati daha 1926'da şöyle diyordu: "Biz çocukları doğa ile, eşya ile, gerçeklerle karşılaştıran, neşe ve özgürlük içinde çalışmaya, gözlem ve usa vurmaya, yaratıcılığa götüren bir okul istiyoruz. Biz istiyoruz ki, okul, çocukların birbirine yardım ederek, birbirlerini tamamlayarak çalıştıkları bir deneylik (laboratuvar) ol-

sun. Bizim yapmak istediğimiz okulda dinleyiciler yoktur. Düzen ve uyum içinde çalışan, yapıtlar ortaya koyan küçük adamlar vardır."⁽¹⁾ Belirlemeye çalıştığımız bu bakış açısının uzantısı olan ilkeler, öğrencilere sevgi, saygı ve güven göstermek, soru sormayı, görüşünü açıklamayı, tartışmayı özendirmek ve öğrenciler arasında eşitlik ilkesine titizlikle uymaktır. Öğrencilere davranışta; cinsiyet, din, dil, ırk, ana-babanın gelir ve eğitim düzeyi, sosyal statüsü vb. açılarından ayırım yapılmaması, temel etik ilkeler arasında yer alır.

Öğretmenlerin çalışkan ve yetenekli öğrenci ile ilgisiz ve tembel öğrenci arasında tarafsız kalabilmesi genellikle zordur. Ancak ilgisizliğin ve tembelliğin ne gibi nedenlerden kaynaklandığını araştırmak ve özellikle bu tür çocuklara özel ilgi göstermek kolay olmayan, ama önemli bir görevdir. Bu görevi zorlaştıran bir numaralı engel ise, sınıfların aşırı büyüklüğüdür. İkinci bir engel de, rehber-danışman öğretmenliğe, sistemde yeterince önem verilmeyişidir.

Önemli ve aynı zamanda yaygın biçimde benimsenen bir etik ilke de, öğretmen-öğrenci ilişkisinin bu ilişkinin niteliğine uygun sınırlar içinde kalmasıdır. Örneğin, bir öğretmenin kendi sınıfındaki bir öğrencisine özel ders vermesi ya da öğrencisinden sembolik boyutu aşan bir hediye alması bu ilişkinin niteliğine uymaz. Zaman zaman özellikle ilköğretimde, okulu bitirme aşamasında öğrenci velilerinin toplu olarak aldıkları armağanlarda sembolik sınırın aşıldığı (kuşkusuz üst gelirli semtlerde) görülebilmektedir.

Her yıl okulların açıldığı dönemde "bağış" konusu da tartışmalara neden olmaktadır. Bizce, zorunlu olmak kaydıyla ve düşük gelirli velileri ve öğrencileri ekonomik ya da psikolojik olarak zor duruma düşürmemek koşuluyla okul giderlerine katkı anlamında bağış alınmasında sakınca yoktur.

Öğrenciler arası ilişkilerde kopya; pek kınanmayan, hatta kimilerince bir uyanıklık olarak görülen bir davranıştır. Koşulların herkes için eşit olmasının ve haksız rekabetin önlenmesinin önemi alt sınıflardan itibaren iyi öğretilirse ve sınavlar titizlikle yürütülürse, bu alışkanlık geriletebilir. Sınıf büyüklüğü burada da önem taşımaktadır. Öğrencilerin sınavlarda ve ödev hazırlamada kuraldışı yardımlaşma alışkanlıkları, farklı kül-

türlerde farklı biçimlerde değerlendirilmekte ve yargılanmaktadır. Bireyselleşmenin ve rekabet anlayışının henüz güçlenmediği, görece geleneksel kültürlerde kuraldışı yardımlaşmalara daha anlayışlı bakılmakta, öğrenciler bu tür davranışlara daha kolay sapmakta, öğretmenler de yaptırım uygulamakta kararlı ve tutarlı davranmamaktadır.

Kuraldışı yardımlaşma yanında yaygın olarak görülen bir sorun da, ödev hazırlamada yararlanılan kaynakların kurallara uygun biçimde gösterilmemesidir. Bu sorunun temel nedeni, yararlanılan kaynakların kurallara uygun biçimde gösterilmesi bilgisinin ve titizliğin ortaöğretimde, hatta çoğu kez yükseköğretimde yeterince verilmemesidir. Dolayısıyla iyi niyetli ve dürüst davranış içindeki öğrenciler dahi istemeden hataya düşebilmektedir.

Öğretim etiği ile yakından ilgili konulardan biri de değerlendirmedir. Değerlendirmede nesnellik, eşitlik ve saydamlık gibi ilkeler büyük önem taşır. Ancak bu ilkelerin tüm koşullarda mutlaklaştırılması hem olanaksız, hem de yanlıştır. Örneğin herkese aynı koşulların ve kuralların uygulanması mutlak ve istisnası olmayacak bir ilke midir? Bir yakının ölümü ya da ağır hastalığı ya da öğrencinin kendisinin hastalanması o öğrencinin sınavının ertelenmesi için yeterli bir gerekçe değil midir? Bu tür konulardaki esnekliğin kötüye kullanılması da ciddi bir olasılıktır. Örneğin sınavlarına hastalık nedeniyle giremeyenlerin herhangi bir doktordan rapor getirmeleri yeterli görülürse, Türkiye koşullarında bu tür bir rapor almanın kolaylığı dolayısıyla aşırı sayılarla karşılaşılması olağan bir sonuçtur. Bu raporun resmi hastaneden alınması ve iki imzalı olması koşulu, sayıyı aşağıya çeker, ancak gerçekdışı bildirimi ve kötüye kullanımı tümüyle ortadan kaldırmaz. (Nitekim bu deneyimin yaşandığı yükseköğretim kurumları vardır). Kısacası, bu tür konularda etik ilkeleri toplumsal koşullar, ilişkiler, değer yargıları ve tutumlar ile birlikte değerlendirmek gerekir.

Öğretim etiği içinde yer alan konulardan biri de, kütüphane, laboratuvar ve bilgisayar ağı gibi ortak alanlardan yararlanmaya ilişkindir. Bu alanlardan yararlanmanın eşitlik ve hakkaniyet ölçüleri içinde gerçekleşmesi önemli bir ilkedir. Bu alanlardan yararlanmada zaman

zaman rekabet ilişkisi doğabilir ve bu durumlarda açık kuralların konması gereği vardır. Örneğin ABD'nin tanınmış yükseköğretim kurumlarından Franklin and Marshall College kataloğunda "Akademik Dürüstlük" başlığı altında kütüphaneden yararlanmanın kurallarına da yer verilmekte, ayrıca "Bilgisayarların Kullanımı" başlığı altında da virüs veya rahatsız edici mesaj gönderilmemesi, başkalarının bilgisayar kayıtlarına izinsiz olarak girilmemesi vb. sayılmaktadır.⁽²⁾

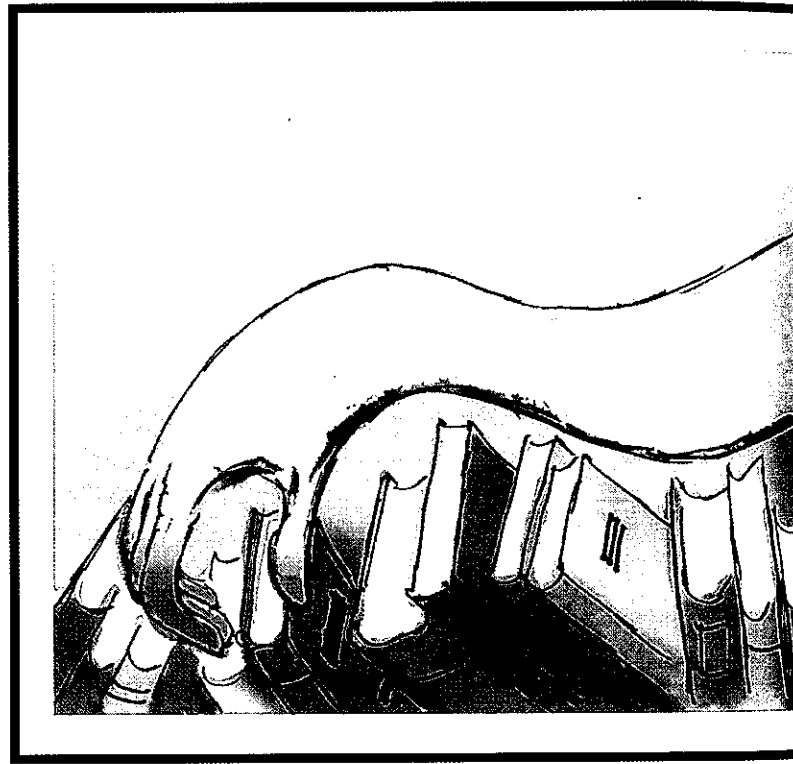
Özellikle yükseköğretim kurumlarını ilgilendiren temel ilkelere biri de ifade özgürlüğü ve bu özgürlükle ilgili tüm birimlerin saygı göstermesidir. Batı ülkelerinde üniversitelerde ifade özgürlüğünden herkesin yararlanabilmesine büyük önem verilir ve başkalarının ifade özgürlüğünü engellemek yaptırımla karşılaşır. Türkiye'nin yükseköğretim kurumlarının henüz bu noktanın uzağında olduğunu söylemek yanlış olmaz. İfade özgürlüğü batı ölçütleriyle çelişen bir çok sınır ve engelle karşı karşıyadır. Bunların kaynağı mevzuat, yöneticilerin yaklaşımı, güvenlik güçlerinin bakış açısı olabileceği gibi bazen belirli siyasi görüşlerdeki öğrencilerin tutumu da olabilmektedir. Bilindiği gibi, güvenlik güçlerinin veya bazı siyasi grupların ifade özgürlüğü karşıtı tutumları, bazen şiddet kullanmaya kadar gidebilmektedir. Bu ise, "ifade özgürlüğü" ve "barışçı yöntemlerin kullanılması" ilkelerini çiğnediği gibi, cana ve mala saldırıya dönüşmektedir ki, bu yalnızca eğitim kurumlarında değil toplumsal yaşamın tüm alanlarında benimsenmiş temel ilkelere aykırıdır.

Araştırma etiği

Araştırma etiği esas olarak yükseköğretim kurumları ile özel ya da kamusal araştırma kurumlarını yakından ilgilendirmektedir. Araştırma etiği tartışmasına şu noktadan başlayabiliriz: Hiçbir araştırma bulgusu ya da sonucu nihai gerçeği göstermez, gösteremez. Her araştırmanın sonuçları yanlışlanabilir. Her araştırma sonsuz bir arayış sürecinde bir nokta ya da adımdır. Araştırmacının etik sorumluluğu, nereden başlayıp hangi yoldan geçerek nereye ulaştığını ve nereye ulaşamadığını açıklıkla ve dürüstlikle ortaya koymak, bir başka deyişle değerlendirmeye ve eleştiriye açmaktır. Bunu rahatlıkla yapabilecek olanlar; konusuna egemen olan, akademik

etiğe inanan, özgüven sahibi kişiler olacaktır. Kolay yoldan, hızla yükselmek ya da tanınmak hevesleri hataya yol açabilecektir. "Devletten bir araştırma fonu kopardım, bir laboratuvarın başına geçtim, mesleğimde bir an önce ilerlemek, önemli bir ödülü ele geçirmek, hatta düpedüz büyük paralar elde etmek gibi 'pek insani' dürtüler bazen çok yetenekli bir araştırmacıyı bile baştan çıkartabiliyor." ⁽³⁾

Araştırma etiğine aykırı davranışların birinci türü, ça-

alışmanın özellikleri hakkında yanlış ve yanıltıcı bilgi vermektir. Örneğin deney sayısını ya da bulguları yanlış yansıtmak gibi. Burada amaç, çalışmanın yetersizliğini ya da başarısızlığını gizlemektir.

Araştırma etiğine aykırı davranışların ikinci türü, çalışmaya ciddi bir katkısı olmamış kişilerin isimlerini yazarlar arasına katmaktır. Burada amaç, kişilerin yayın listesini kabartmaktır. Son yıllarda yayın baskısının artmasının zaman zaman yazar listesini geniş tutma eğilimine yol açtığı söylenebilir, ancak bu davranışın yaygın olduğu söylenemez. Aynı gruba giren bir başka davranış ise,

çalışmada önemli bir rol oynamış kişiye yazarlar arasında yer verilmemesidir.

Araştırma etiğine aykırı davranışların üçüncü türü ve en ağırı, aşırmadır (intihal, İngilizce: plagiarism). İntihal ve aşırma sözcükleri dışında yağmalama, fikir korsanlığı, bilimsel korsanlık, bilimsel yalancılık gibi adlar da kullanılmıştır.^(4,5) E.Kansu kötü niyet olmaksızın ortaya çıkan yanıltmaları ayrı olarak ele almakta ve "disiplinsiz araştırma" ile "bilimsel yalancılık ve sapırtma"

Aşırmanın en kaba biçimi, bir yapıtı (makale, tez, kitap) tümüyle alıp kendi ismi altında yayınlamak ya da tez olarak sunmaktır. İnanılması zor olmakla birlikte, bunun örnekleri vardır. Örneğin aynı metnin bir kişi tarafından doktora, bir süre sonra başka bir kişi tarafından master tezi olarak sunulduğuna raslanmıştır. Benzer biçimde yabancı bir ülkede başka bir kişi tarafından sunulmuş tezin, Türkiye'de aynen sunulduğu da görülmüştür. Bu tür örnekler ortaya çıktığında soruşturma açılmış, hatta olayın ortaya çıkışı ünvanın verilmesinden sonra ise, ünvanın iptali yoluna da gidilmiştir. Ancak soruşturma konusu olmayan ya da olsa bile gereken yaptırımla karşılaşmayan örnekler de vardır.

Son derece ender rastlanabilecek bir örnek ise, Türkiye'deki bir üniversiteden üç profesör ile bir öğretim görevlisinin İngiltere'deki bir kongreye sundukları poster tebliğin bir yıl önce Avrupa'da basılan bir dergide yer almış bir makaleden alınmış olmasıdır.⁽⁹⁾

Aşırmanın ikinci tipi, aşırı ölçüde tek kaynağa dayanma ve gereğince kaynak göstermemedir. Bu konuda da çeşitli örnekler anılabilir. Örneklerden birinde bir profesör başka bir üniversitedeki bir profesörün ekonomiyile ilgili kitabından "aşırı ölçüde yararlanarak" bir kitap yazar ve kitabın basım ve dağıtımını (kuşkusuz durumun farkına varmaksızın) İMKB üstlenir. İlk kitabın yazarı durumu öğrenince İMKB'ye başvurur ve basılmış kitabın dağıtımını durdurulur. Başka bir örnekte, bir yardımcı doçent yedi yıl önceki bir panelde üç kişi tarafından yapılmış konuşmaları birleştirerek bir makale yapmış, sanki yalnızca üç noktada bu yazarlardan yararlanmış gibi dipnot vermiştir. Üniversitesi bu kişi hakkında önce disiplin soruşturması açmış, hafif bir ceza vermiş, kısa bir süre sonra da kişiyi doçentliğe yükseltmiştir.

Bu tür örneklerle daha seyrek olmakla birlikte, Batı ülkelerinde de raslanabilmektedir. Örneğin Almanya'da kamu maliyesi alanında otorite olan Norbert Anel "Finanzwissenschaft" adlı kitabından "aşırı ölçüde yararlanan" bir diğer Alman profesörün bir maliye kitabı bastırıldığını öğrendiğinde, söz konusu profesöre kitabın piyasaya sürülmemesini, aksi takdirde yargıya başvuracağını belirtmiş ve kitap basıldığı halde piyasaya sürülemediği.

Türkiye'de Anadolu Üniversitesi tarafından açık öğ-

ayırımına önem vermektedir.

Büyük Larousse'un plagiarisus maddesinde şu açıklama yer alıyor: "Başkasının eserlerini çalan, saklayan ya da satan veya özgür kişileri esir hale getiren kişi."⁽⁶⁾ Aynı ansiklopedi "intihal" sözcüğünü şöyle açıklıyor: "Çalma, başkasının malını sahiplenme. Başkasının yazısını ya da şiirini değiştirmeden alıp kendisininmiş gibi gösterme."⁽⁷⁾ Oxford sözlüğü ise plagiarism maddesinde "başka bir kişinin düşüncelerini, yazılarını, buluşlarını vb. almak ve kendisininmiş gibi kullanmak"tan söz etmektedir.⁽⁸⁾

retim programı için basurılan bazı ders kitaplarının belirli dersaneler tarafından izinsiz olarak kısaltılarak basıldığı bilinmektedir. Bu konuda yargıya intikal etmiş örnekler vardır.

Araştırma etiği alanına giren sorunlar zamanla azalmamakta, artmaktadır. Genetik alanındaki gelişmeler birçok alana (sağlık hizmetleri, sigortacılık...) olduğu gibi akademik dünyaya da yeni sorunlar, tartışmalar, çelişkiler ge-

tirmiştir.

Teknolojik ilerle-

me ve küreselleşme bir yandan şirket evlenmelerini ve tekelleşmeyi hızlandırmakta, öte yandan sosyal harcamalar, dolayısıyla eğitim harcamaları ve özellikle üniversiteler üzerinde yeni baskılar oluşturmaktadır. Üniversiteler ile endüstri arasındaki ilişkiler yeni boyutlar kazanmaktadır. Araştırma kurumlarının çalışmaları giderek artan ölçüde finansman sağlayan şirketlerin gereksinimlerine yanıt aramaya yönelmektedir.^(10,11) Bu süreç, uygulamalı araştırmalar karşısında temel bilim araştırmalarını, fen dalları karşısında sosyal bilimlere dezavantajlı duruma sokmaktadır. Aynı sürecin akademik kurumların ve kadroların sosyo-ekonomik sisteme ve büyük şirketlere yönelik eleştirilerini frenlediği de söylenebilir. Halbuki üniversitelerin olmazsa olmaz koşulu, araştırma ve sorgulama özgürlüğüdür. Bu özgürlük, toplumsal

bilimler açısından daha büyük önem taşır. Bu açıdan öncelikle araştırma özgürlüğüne, bağlantılı olarak da diğer özgürlüklere sahip çıkmak üniversitelerin görev ve sorumlulukları arasındadır. Ne var ki, 1980 sonrası dönemde Türkiye'de öncelikle YÖK sistemi nedeniyle

üniversitelerimiz bu sorumluluğun gereğini yerine getirememiştir. Daha da kötüsü, bazı üniversiteler özgürlüklere karşı çıkararak baskıları savunmayı ve öğretim elemanları ve öğrenciler üzerinde baskı uygulamayı bir politik misyon olarak algılamış ve yükseköğretim kurumlarımızı üniversite kavramının evrensel anlamıyla bağdaşamayacak noktalara getirmişlerdir.

Yönetim etiği

Yönetimle ilgili konular olarak yöneticilerin belirlenmesini, mesleğe girişi, meslekte yükseltmeleri, izin ve görevlendirme gibi konuları sayabiliriz. Bu tür konularda da başta gelen ilkeler şunlardır:

- a) Nesnellik: Uygulamaların nesnel kurallara dayanması. b) Eşitlik: Kuralların herkese eşit olarak uygulanması. c) Saydamlık: Kuralların herkes tarafından bilinmesi ve uygulamaların ve gerekçelerinin öğrenilebilir olması. d) Liyakat: Özellikle yönetim görevlerine atamalarda ve akademik yükseltmelerde yalnızca liyakatı yansıtan ölçütlere başvurulması.

Aşağıdaki satırlarda yönetim etiği daha çok yükseköğretim kurumları ile ilgili olarak ele alınmaktadır. Akademik mesleğe girişte işin gerektirdiği niteliklere göre davranılması, nesnel ölçütlerin temel alınması, örneğin akrabalık, hemşerilik, siyasal yakınlık, din, etnik köken gibi etkenlerin hiçbir rol oynamaması gerekir. Mesleğe giren araştırma görevlilerinin, öğretim görevlilerinin atamalarının yenilenmesine ilişkin olarak da aynı şeyler söylenebilir.

Uygulamada bu yaklaşıma her zaman sadık kalındığını söylemek zordur. En çok rastlanan, belirli bir kurumda başarılı bir öğrenci olarak dikkati çekmiş olanların başka kurumların mezunları karşısında avantajlı bir konumda olmalarıdır. Mesleğe girişte akademik mesleğin

İstanbul'da görev yapan öğretim üyelerine yönelik olarak çok sınırlı çerçevede uygulanan bir ankette "ortaya çıkan en önemli sonuç, öğretim elemanlarının 'Akademik Etik' kavramına hayli yabancı olduklarıdır." Bu da etik normların öğretilmesinin ve danışmanlık hizmeti verilmesinin önemini ve önceliğini kanıtlamaktadır.

gerektirdiği niteliklerin tümünü tek bir yazılı sınavla ölçmek olanaksız olduğundan çoğunlukla mülakata da başvurulmakta, bu ise değerlendirmede belirli bir öz-nelliğe kapı açmaktadır. Özel değerlendirmeler kişiler arasında farklar gösterdiği gibi kültürleri farklı olan kurumlar arasında da farklılık gösterebilmektedir. Örneğin, belirli bir davranış tarzı kimi kurumların kültüründe özgür ve bağımsız davranış olarak, dolayısıyla olumlu görülmekte, kimi kurumlarda ise aşırı serbest, ukala, dolayısıyla olumsuz olarak nitelenmektedir. Bu soruna kusursuz bir çözüm bulmak çok zordur.

Akademik yükseltmelerde de benzer sorunlar yaşanmaktadır. Master ve doktora dereceleri esas olarak tekil üniversiteler içinde verildiğinden kurum kültürü, kurumun eleman gereksinimi gibi değişkenler etkili olmaktadır. Doçentlik derecesi ise Türkiye genelinde oluşturulan jürilerde alındığından, daha farklı sorunlar görülmektedir. Örneğin yenice üniversitelerde ve zor koşullarda görev yapan adaylar için ölçütlerin biraz daha gevşek tutulup tutulmaması sürekli gündeme gelen bir tartışmadır. Ölçütlerin gevşetilmesi kısa dönemde adayların yararına gözükse de, uzun dönemde ilgili kurumların, olasılıkla ilgili adayın da zararındadır. Aynı tartışma zaman zaman doçentliğe üniversite dışından (çoğunlukla bürokrasiden) başvuran adaylar için de gündeme gelmektedir. Bu durumda da anlayış, hoşgörü gibi gerekçelerle ölçütlerin gevşetilmesi sistem açısından yanlıştır.

Akademik ünvanların alınması ile kadroya atanma ayrı kararlardır. Atama kararları esas olarak tekil üniversiteler içinde gerçekleştiğinden zaman zaman siyasal kadrolaşma, rektöre yakınlık gibi değişkenlerin rol oynadığı görülmektedir. Bu tür yaklaşımlar etik açıdan yanlış olduğu gibi, liyakata dayanmadığı için kurumun ve sistemin etkinliği açısından da sakıncalıdır.

Bütçe ve kadro tahsisi, bölüm açma-kapama, izinler, görevlendirmeler gibi konularda da öznel ve keyfi davranışlara zaman zaman rastlanmaktadır. Örneğin, çoğu üniversite, kadrolu öğretim üyelerinin diğer devlet ya da vakıf üniversitelerinde görev almalarını nesnel ve eşitlikçi kurallarla belirlerken, kararların öznel ve keyfi biçimde en üst yönetici tarafından alındığı kurumlar görmek de olanaklıdır. Yönetim etiği açısından önemli bir koşul

da kurullarda üyelerin özgürce görüş açıklayabilecekleri ve oy kullanabilecekleri bir ortamın sağlanması ve korunmasıdır. Kadro, ödenek gibi etkenler bir baskı ya da karşılık konusu olmamalı, kurul üyeleri üzerlerinde hiçbir baskı hissetmemelidir. Kurullarda, yasalarda yer alan ve/veya gelenekleşmiş görüşme ve oylama kurallarına bilerek uyulmaması da etik dışı bir davranıştır. Gerek fakülte ve üniversite düzeyinde, gerek üniversitelerarası düzeyde önem taşıyan bu konuda her zaman gerekli duyarlılığın gösterildiğini söylemek zordur.

Akademik etikle ilgili olan, ancak daha seyrek karşılaşılan sorunlardan biri de, fahri akademik ünvanların verilmesidir. Bu ünvanların verilmesinde bilime, sanata katkı, topluma ve insanlığa hizmet gibi ölçütlerin rol oynaması beklenirken zaman zaman politik nedenlerin belirleyici olduğu görülmektedir. Bazı durumlarda bu ünvanların bir dış politika aracı olarak kullanıldığı da anlaşılmaktadır. Bunun en çarpıcı örnekleri Endonezya diktatörü Sukarno'ya ve Romanya diktatörü Çavuşesku'nun eşi Elena Çavuşesku'ya verilen fahri doktoralar-dır. Fahri ünvanların verilmesinde politik koşulların belirleyici olduğu en önemli örnek, 12 Eylül döneminde anti-demokratik ve hukuka aykırı birçok adımın sorumlusu olan Kenan Evren'e tüm üniversite yöneticilerinin ortak kararıyla "fahri hukuk profesörü" ünvanı verilmesidir.

Akademik etikle ilgili temel sorunlardan biri de, siyasi otoritenin üniversitelere müdahalesi ve tümüyle politik ölçütlere dayanan tasfiyeler karşısında alınması gereken tavırla ilgilidir. Akademik özgürlük ve yönetsel özerklik temel ilkeler olarak benimsenmişse, bu tür tasfiyelerin onaylanması düşünülemez. Ne yazık ki, 27 Mayıs 1960 ve 12 Eylül 1980 müdahalelerini izleyen dönemlerde siyasi otoritenin kararı ya da inisiyatifi ile yapılan tasfiyeleri onaylayan ve destekleyen yöneticiler ve öğretim elemanları hiç de az olmamıştır.

27 Mayıs dönemindeki 147'ler tasfiyesine rektörler kararlı biçimde karşı çıkmış iken, 12 Eylül döneminde 1402 sayılı yasadan hareketle yapılan tasfiyeye rektörlerin kamuoyu önünde bir karşı çıkışı olmamış, bazıları kendi kurumlarındaki elemanları koruma çabasına girerken, bazıları kararları aynen uygulamakta sakınca görmemişlerdir.

Akademik etikle ilgili olarak son yıllarda gündeme giren bir duyarlı alan, vakıf üniversiteleridir. Yükseköğretim sisteminin yeni bir ögesi olan bu kurumların araştırma, yayın, öğretim ve yönetim alanlarında etik ilkeler ve akademik özgürlük açılarından devlet üniversitelerinden farklı normlara sahip olmaması gerektiği açıktır. Bu kurumların yeni olmaları, esas olarak kendi gelirleriyle ayakta durmak zorunda olmaları ve bu kurumlarda iş güvencesinin görece zayıf olması gibi hususlar gözönüne alınırsa, bu kurumlarda etikle ilişkili konularda daha duyarlı ve dikkatli davranılması gerektiği söylenebilir.

Sonuç

Araştırma-yayın, öğretim ve yönetimle ilişkili etik değerlerin güçlendirilmesi ve bunlara aykırı davranışlarla etkin biçimde mücadele edilmesi üniversitelerimizin en önemli sorunlarından biridir. Kuşkusuz akademik geleneğe bağlı, dünyaya açılmış, akademik duyarlılığı yüksek kişilerden oluşan saydam, özgür ortamlarda etik sorunlar ve sapmalar daha azdır. Üniversitelerimizde etik değerlerin güçlenmesi için bir reçete yazılamaz, ancak bu yönde katkı yapabilecek bazı yaklaşımlardan söz edilebilir. Örneğin Emin Kansu aşırıcılığın önlenmesinde şu yaklaşımların etkili olabileceğini belirtmektedir: 1- "Araştırma yapan gruplara etik standartların öğretilmesi" ve bu konuda yeterli bir danışmanlık hizmeti verilmesi, 2- "Bilimsel yalancılığa neden olabilecek bazı baskıların azaltılmasına yönelik tedbirler", 3- "Araştırmacılar üzerinde mali baskıların azaltılması", 4- Soruşturmanın "tam bir gizlilik içinde ve hızlı bir şekilde" yürütülmesi. ⁽¹²⁾

İstanbul'da görev yapan öğretim üyelerine yönelik olarak çok sınırlı çerçevede uygulanan bir ankette "ortaya çıkan en önemli sonuç, öğretim elemanlarının 'Akademik Etik' kavramına hayli yabancı olduklarıdır." ⁽¹³⁾ Bu da etik normların öğretilmesinin ve danışmanlık hizmeti verilmesinin önemini ve önceliğini kanıtlamaktadır.

Daha genel düzeyde saydamlığın ve katılımın artırılması, olumlu etki yapacak adımlardır. Saydamlık koşulu karar ve uygulamaları daha geniş bir denetime açacak ve daha baştan nesnel ve gerekçeli olma zorunlulu-

ğunu getirecektir. Katılımın artırılması da, hem merkezîyetçi ve kişiye indeksli yönetimin denetlenmesini, hem de kararların kollektif aklın ışığında alınmasını sağlayacaktır. Daha somut olarak her üniversitede bir akademik etik kurulu oluşturulması ve bu kurulun öncülüğü ile temel ilkelerin tartışılması ve belirlenmesi düşünülebilir. Benzer bir görevi TÜBA, TÜBİTAK gibi kuruluşlar ve meslek örgütleri de üstlenebilir. ⁽¹⁴⁾ Bu çabalarla hem temel ilkelerin yazılı metinlere dönüştürülmesi ve ortak bir kültür oluşturulması, hem de siyah ve beyaz arasında kalan gri alanın tartışılması ve netleştirilmesi mümkün olacaktır.

Prof.Dr. Burhan Şenatalar
Bilgi Üniversitesi Öğretim Üyesi

Dipnotlar:

- 1- İnan, M. Rauf, Mustafa Necati-- Kişiliği, Ulusal Eğitime Bakışı, Konuşma ve Anıları, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1980, s.101.
- 2- Franklin and Marshall College, Catalog 1997-98, Lancaster, 1996, s.134-135.
- 3- Batuhan, Hüseyin, "Bilimde Aldatmacalar", Dünyada ve Türkiye'de Bilim, Etik ve Üniversite, Türkiye Bilimler Akademisi, Ankara, 1994.
- 4- Kansu, Emin, "Bilimsel Yanıltma ve Önlenmesi", Dünyada ve Türkiye'de Bilim, Etik ve Üniversite, Türkiye Bilimler Akademisi, Ankara, 1994.
- 5- Yazıcı, Hasan, "Üniversitede Özgün Bilim Üretimi", Dünyada ve Türkiye'de Bilim, Etik ve Üniversite, Türkiye Bilimler Akademisi, Ankara, 1994.
- 6- Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, Milliyet, İstanbul, 1992.
- 7- A.g.y.
- 8- The Concise Oxford Dictionary, Oxford University Press, 1975.
- 9- Duru, İsmail Hakkı, "Akademik Etik", Cumhuriyetimizin 75. Yılında Üniversitelerimiz, Üniversite Öğretim Üyeleri Derneği, İstanbul, 2000.
- 10- Stengers, Isabelle, Wem Dient die Wissenschaft?, Gerling Akademie Verlag, München, 1998.
- 11- Dieter, Simon, "Wissenschaft und Öffentlichkeit", Transit Europäische Revue, 19, 2000.
- 12- Kansu, Emin, a.g.m.
- 13- Hayran, Osman, "Akademik Etik Sorunları", Cumhuriyetimizin 75. Yılında Üniversitelerimiz, Üniversite Öğretim Üyeleri Derneği, İstanbul, 2000.
- 14- Birkaç yıl önce TÜBA (Türkiye Bilimler Akademisi) içinde bir Bilim Ahlakı Komitesi kurulur. Üç kişilik komite, Benjamin Spock'un Baby and Childcare adlı kitabı ile İhsan Doğramacı'nın Annenin Kitabı adlı yayını arasındaki ilişki ve benzer birkaç örnekle işe başlamak ister. TÜBA üyelerinin çoğunluğu öneriyi önce benimser, daha sonra görüş değiştirir, bunun üzerine komite istifasını verir. Bkz. Yazıcı, Hasan, "Önce Doğramacı'yı Kınamak Lazım", Milliyet 15.11.2000.

AKILLI BİR
GÖKDELENDE YAŞAMAK
NASIL BİR ŞEY DERSİNİZ?

BU AKILLI GÖKDELEN

METROCITY MILLENNIUM...

GARANTİ BELGELİ HI-TECH DAİRELER

121-302 metrekare arasında 6 farklı daire tipi.
Karbon-polen filtreli havalandırma. UV filtreli ve
açılabilir pencereler. Home theatre altyapısı.

Dijital televizyon bağlantısı.

İnternet ve data hattı. Dairelerde 24 saat jeneratör hizmeti.

Teknolojinin tüm yenilikleri, tüm konforu.

SAĞLIK HİZMETİ

Doktor ve acil durumlar için sesli bağlantı.

24 saat doktor ve ambulans.

Aile hekimliği hizmeti.

TENİS KORTU

Açık ve kapalı tenis kortları.

6000 METREKARE YEŞİL ALAN

Dinlenme, gezinti ve jogging için özel
parkurlu bahçe.

YÜZME HAVUZU

Yazın açık, kışın kapalı ve ısıtmalı havuz.

Asansörlü havuza doğrudan ulaşım.

ALIŞVERİŞ MERKEZİ

Dünyanın en iyi markalarını rahatlıkla
bulabileceğiniz mağazalar.

Supermarket. PTT. Kuru temizleme. Fast food.

Evet; akıllı bir gökdelende, akıllı bir dairede yaşamak... Bu, kendiniz ve aileniz için bugüne kadar verdiğiniz en akıllıca karar olacak.
Gelin, Metrocity Millennium'daki dairenizi bir ziyaret edin; anlattığımız her şeyi yerinde görün.

Uzun vadeli konut kredileriyle cazip ödeme imkânları. Randevu için: Büyükdere Caddesi No: 171 Levent 80620 İstanbul Tel: (0212) 282 49 63 (4 hat) Faks: (0212) 282 49 67

GÜVENLİK

ANSI, ACI 318 ve UBC 1995 deprem standartlarındaki taşıyıcı sistem çözümü. Deprem sensörlü asansör. Yangın uyarı, müdahale ve tahliye sistemleri. Bina güvenlik birimine sesli ve görüntülü bağlantı. 24 saat kameralı ve kartlı izleme.

KONSER VE SİNEMA SALONLARI

150 kişilik konser ve konferans salonu. DTS Surround sistemli 5 ayrı sinema salonu.

METEOROLOJİ İSTASYONU

Hava durumu ile ilgili tüm verileri, dairenizde sadece bir düğmeye basarak okuyabileceğiniz ekran.

METRO İSTASYONU

Alışveriş merkezinden Levent Metro İstasyonu'na doğrudan bağlantı.

SPOR SALONU

Fitness salonu. Solarium. Sauna. Buhar odası.

OTOPARK

2300 araç kapasiteli otopark alanı.

İçerik etikettir

Zeynep Atikkan Gültekin

Olay daha geçenlerde yaşandı.

Bir film galasının yapıldığı sinema salonuna giren tinerici çocuk, elindeki bıçakla ortalığı birbirine kattı... Televole görüntülerinin sanal dünyası değil, İstanbul megapolünün yalın gerçeğiymiş sahneye yaşanan. Tinerici çocuk, güvenlik kontrolünü aşmış sahneye kadar girmeyi başarmıştı. Kameralar olayı tespit etmiş olmasaydı hiç kimsenin ruhu bile duymayacağı bir acz tablosu sergilendi o gece. Polis çaresizdi ve yarım saat süreyle duruma hakim olamadı. Sinirler gerildikçe gerildi. Medyadan görüntü almaması isteniyordu. Salondaki izleyiciler olayı görüntüleyen basın mensuplarına saldırmaya başladılar. Hedef şaşı. Gazeteciler tekmelendi, tartaklandı.

Bir tinerici çocuğun elini kolunu sallayarak salona girmesi aslında tipik bir "Türkiye belgeseliydi." Ama kabak, görevini yapan medya çalışanlarının başına patladı. Yıllardır güvenlik güçlerinden dayak yiyen gazeteciler şimdi halkın hedefi olmuşlardı. Ortada olayı, medyanın monte ettiğine dair yaygın bir kanaat dolaşıyordu.

Salon "basın dışarı" diye inliyordu.

Bunu, olağan bir vaka gibi görmek mümkün değil. Görevini yapan gazetecilere yönelik öfke acaba medyaya karşı genel bir tepkinin mi ürünü? Bu nefretin sorumlusu kendilerine gazetecilik kimlikleri bile tanımayan medyanın bu genç mensupları mı? Bu soruyu akla getiren olayların sayısı her geçen gün artmakta!

Yıllardır basında yozlaşma diye anılan süreç, son zamanlarda "siyaset, bürokrasi, iş dünyası ve medyanın kir ittifakı" olarak tanımlanıyor. Sadece bu tanım bile ulaşılan bir "sınırı" ifade ediyor. Yani artık sürdürülmeyecek olan birşeylerin çok açık sinyali. Hiçbir meslek böyle bir "ittifakın" parçası olmayı kaldıramaz.

Bu gelişmeyi, "Dünyada da basın güvenilirliğini kaybediyor" tarzında bir "global mazeretin" arkasına sığınarak açıklamak mümkün değil. Doğru, medyanın dünyadaki kredibilitesi giderek düşüyor. Bunun pek

çok nedeni var kuşkusuz.

Fransa'da yayınlanan aylık Le Monde Diplomatique gazetesinin genel yayın müdürü Ignacio Ramonet'in "Medyanın Zorbalığı" başlıklı kitabında belirttiği gibi "Kuşkululuk. Güvensizlik. Zor inanırlık. Vatandaşların medyaya karşı içlerinde yaşattığı baskın duygular işte bunlar. Belirsiz de olsa herkes iletişim sisteminin işleyişinde birşeylerin iyi yürümediğini duyumsuyor."

Rakamlarla ifade edilirse, yazılı basın hızla okur kaybediyor. Örneğin İngiltere'de, halkın yüzde 79'u gazetecilerin kaleme aldığı yazıların "güvenilir olmadığı"na inanıyor. 1997 yılında yapılan bir araştırmada "Amerikalıların yüzde 56'sı medyanın aktardığı olayların, çoğu kez doğru olmadığını ya da gazeteciler tarafından abartıldığını düşünüyor. Toplumda oluşan bu genel kanaat hiç kuşkusuz ki tirajları etkiliyor.

Özellikle televizyonlara karşı duyulan güvensizlik, görece yeni bir gelişme. 80'lerin sonunda, dünyanın her yerinde görsel medya itibarlı bir iletişim aracıydı. Televizyon haberciliği izleyicilerin güvenini kazanmıştı. Örneğin aynı haber, radyo, televizyon ve basılı basında farklı biçimde işlense kamuoyu, televizyon haberciliğinin doğruyu yansıttığına inanırdı. Ortada ciddi bir güven ortamı vardı.

Basın ise iç ve dış politikada, ekonomik habercilikte vs... "doğruları" yansıttığı için belli bir saygınlığa sahipti. O yıllarda yazılı ve görsel medya arasındaki kıyasıya rekabete rağmen, birinin aleyhine gelişen çok belirgin bir itibar kaybı olmamıştı.

Yazılı basında Watergate skandalının mirası yeniyordu bir bakıma. Yazılı basın Watergate'i ortaya çıkartarak dördüncü gücün iktidarı sarsabilme cesaretini ve yeteneğini vurgulamıştı. Bu olay, Amerika ile sınırlı kalmayıp bütün dünyada basının itibarını olumlu anlamda etkilemişti.

Sonra rüzgar yön değiştirmeye başladı. Körfez Savaşı sırasında televizyonun "görüntüsüz" haberciliği güven

bunalımının ilk işaretlerinin belirmesine yol açtı. Bundan sonraki gelişmeler malum.

Ramonet kitabında, “yozlaşma” diye tanımlanan noktayı şu çarpıcı sözlerle ifade ediyor: “Saygın gazeteci” kavramının yerini “bekçi köpeği” kavramı alıyor. Bunun nedenini ise medyanın kendi ürettiği “doğrular”ı gerçek gibi sunmasına bağlıyor.

Bu, son derece önemli bir nokta. Çünkü Türkiye’de de güven bunalımının temelinde “medyanın” kendi “doğrusu”nu halka gerçek gibi yansıtmaya alışkanlığının olduğu gözleniyor.

Bazı iletişim uzmanları, dünya medyasındaki bu gelişmeleri “postmodernite tezleri”yle izah etme çabasındalar. Yani “gerçek, toplumsal olarak inşa edilir” diyorlar. “Güç odakları, ki buna medya da dahil, inşa edilmiş bu gerçeği kullanıp, kendi çıkarlarına hizmet eden ve de güçsüzlerin aleyhine işleyen yeni gerçekleri yaratmak için kullanırlar” diyerek, yozlaşmanın altyapısını açıklamaya çalışıyorlar.

İleri demokrasilerde medyada yaşanan yozlaşmanın “postmodernite”ye dayalı gerekçesi, kulaklara hoş gelebilir. Bir entelektüel ziyafet malzemesi bile olabilir. Çünkü bu ülkelerde “yozlaşmaya” karşı direnen çok sayıda kanal, mekanizma, meslek örgütü, akademisyen çalışmasının hükmü sürüyor. Bütün olumsuzluklara karşı belli bir iç denetim mekanizması işliyor! Yani yalan haber yazanın yüzü hala kızarıyor. İşini kaybediyor. Kazandığı ödüller elinden alınıyor. Çünkü normlar işliyor. Yozlaşma, yüzyıllar boyunca oluşmuş “ahlak normlarının” yaptırım gücüyle çarpışıyor. Bütün bu olumsuz koşullara rağmen gazetecilerin hakları, meslek örgütleri tarafından korunuyor!

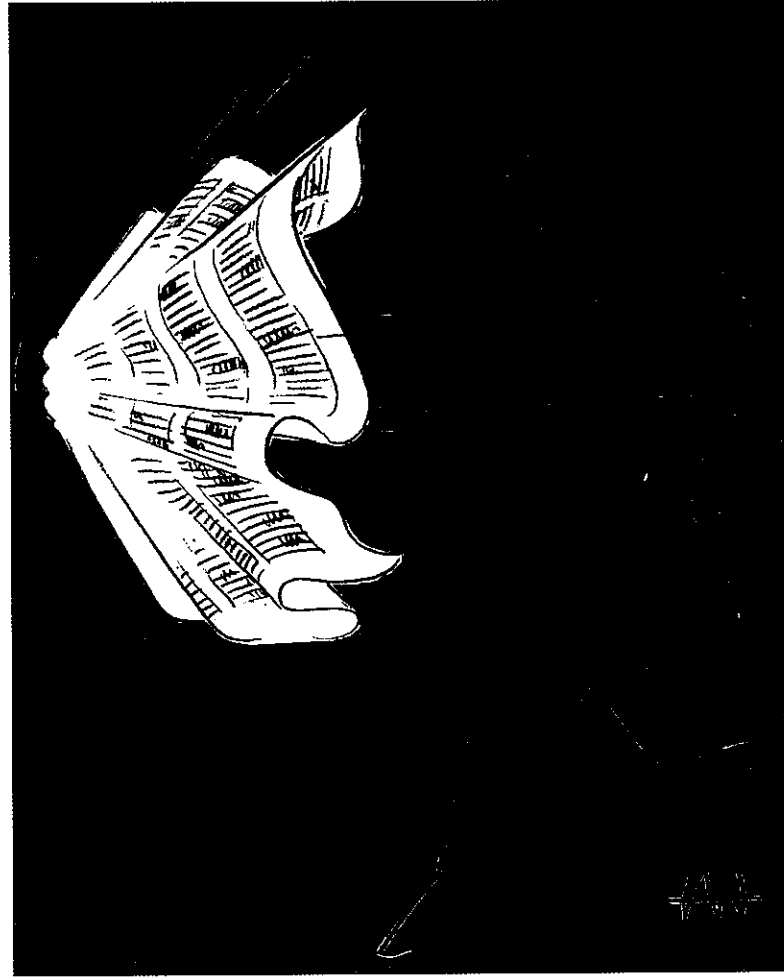
Hüzünlü yarış

Türkiye özeline gelince; mesleki modernleşmeyi “makineye indirgeyen” Türk medyasında yaşanan sorunlar, tabii ki çok boyutlu. Ama en çarpıcı nedenlerden birisi de “kitleden kopuşla” irtibatlı olanı. Kitleden kopuşun siyasetteki adına “temsil krizi” deniyor. Gazetecilikte ise “güven bunalımı”. Tinerici çocuğu görüntülemek isteyen kameramanları nefretle “dışarı atmaya” çalışan insanların refleksleri gibi. Her türlü yanlış “basın abartıyor”, “her türlü olumsuzluğun sorumlusu basın” deme cesaretini kazanmak gibi.

Kitleden uzaklaşmanın bedelini “güven erozyonu” ile ödüyor bu iki kurum da. Türkiye’deki kamuoyu yokla-

malarında medya, en az güvenilen kurumlar arasında Meclis’le yarışıyor. Yani “güvenirlilikle sonuncu” ile “sonuncudan bir öncekinin” “hüzünlü yarışı”ndan söz ediyoruz. Demokrasilerin en temel iki kurumunun son yıllardaki düşündürücü bilançosu bu!

“Halk neden medyaya güven duymuyor?” sorusunun yanıtını aramak için çok da uzaklara gitmeye gerek yok. Bu noktada bir içerik analizi yaparak son iki ayın ekono-

mik gelişmelerinin basına yansıyış biçimine bakmak yeterli olmalı.

Yazılı ya da görsel medyanın, belki de “postmodern” dürtülerle yaratmaya çalıştığı sanal dünyada özellikle “ekonomik durum fevkalade idi”. Ekonomik istikrarın güvencesi, üçlü koalisyonun neredeyse “kutsal” diye tanımlanacak beraberliği idi.

Bütün bunlar “mucize yaratan bölge gücü” retoriğiyle

pazarlanıyordu. Uluslararası kuruluşların yöneticilerinin bu doğrultuda verdiği yarı "kompliman" niteliğindeki protokol mesajları yaratılan "pembe dünyaya" yeni tonlar ekliyordu. Doping oluyordu.

Okur ve televizyon izleyicisi bu mesajlardan fazlasıyla nasibini aldı. Hatta bağımlı hale bile geldi. Avrupa ülkeleri arasında en büyük gelir dağılımı eşitsizliğinin yaşandığı Türkiye'nin yoksulluk kareleri yoktu bu dünyada.

Ekonomi, sürekli mucize yaratıyordu ama, mesela temel eğitimden yüksek öğrenime kadar her kademedede

"Bölge gücü Türkiye'nin", eğitim alanındaki eksikliklerini örtmenin yolu mesela "Amerika'daki Türk öğrencilerin başarılarını" haberleştirmek oluyordu. Bir iki bireysel örnek! Eş dost çocuğunun kepli fotoğraflarını yayınlayarak "sanal mutluluk dünyasını" zenginleştirme çabası. Ve tarlada çalışırken üniversite giriş sınavındaki başarısını öğrenen gariban çocuğun fotoğrafıyla ülkedeki "fırsat eşitliğinin" varlığını ispatlama yolları! Böylece "kitle gazetesi" vurgusunu kaybetmeme çabası vs. Yaratılmaya çalışılan sanal dünyanın fotoğrafları bunlar! Yani pembeliğin açıktan daha koyuya doğru degradeleşmesi!

İçerik sanayinde yöneticilik

Bu mutluluklar son sürat devam ederken bilindiği gibi bir "finansal kriz" patladı. Aslında bu ülkenin aklı başında iktisatçıları, işlerin çok pembe olmadığını biliyorlardı ama seslerini duyuramıyorlardı. Sonunda olan oldu, bazı bankalar battı. Sanayi zorlanmaya başladı.

Bu "krizli moladan" sonra aynı fasit daire bu kez "IMF'den gelen yardım" bayramıyla devam ediyor. Aynı kurgu ve mantıkla, soru sormak yerine methiyeler düzerek giden bir yorum anlayışıyla. Gene göklere çıkartılan ekonomi bürokrasisine basın adına dağıtılan, dünya sandartlarına vurulduğunda içi boş ödüllere.

Referans olarak alınan gazetecilik değil bir tür "reverans" gazeteciliği alışkanlığını sürdürerek. Muhtemelen böyle sürüp gidecek bir süreç bu. Şimdi şu soruları sormak durumundayız: "Eğer medya, habercilik görevini yerine getirmiş olsaydı bankalar bu kadar rahatlıkla soyulabilir miydi? "Medya toplum adına gerçek görevini yapıyor" ve "bilgilendirme işlevini yerine getiriyor" denebilir mi?

Gazete yönetimleri, kendilerini "içerik sanayinin" (content industry) yöneticileri olarak görmeye başladıklarından beri bu uygulamalar sanki doğal karşılanıyor. Bu anlayış, gazeteyi "haber işinde" (business of news) çalışan personel olarak değerlendiriyor.

Yaşanan gerçek, içerik sanayiinin beklentilerine göre "inşaa" edilince ortaya yukarıda örneklediğimiz tablo çıkıyor. Ve bu örnekler sıradanlaşıyor.

Böyle bir gazetecilik anlayışının "güven tesisi", "meşruiyet", "itibar" gibi kavramları gözetmesine ihtiyacı var mı? İhtiyaç duyulmuyor olacak ki bu kavramlar birer Jurasic Park değeri olarak görülüyor ve "dinazor" kotasından hak ettiği yeri buluyor.

ileri dünyanın eğitim seferberliğinin çok gerisinde kalmış olmasına rağmen kitleler sanal mucizelere inanırılmaya çalışılıyordu. Oysa aklı başında olan herkesin çok iyi bildiği gibi, eğitimi ıskalamış toplumların 21. yüzyıla katabilecekleri fazla bir şey yoktu. Ekonomideki başarıların sürdürülebilirliği pek çok faktörün yanısıra eğitime yapılan yatırımlarla da irtibatlıydı. Ve eğitim yatırımlarının ancak yirmi yıl sonra meyvalarının toplandığı bir gerçektir.

Gazetecilikten çıkar sağlamak

Son gelişmelerin ortaya koyduğu gibi "içerik sanayiindeki" uygulamalar sadece "pembe tablolar" yaratmakla da sınırlı değil. İçerik sanayii, "çıkarlar çatışmasına" elverişli bir ortam yaratınca, Fransa'da 1631'de kurulan La Gazette'in yayını ile ilk kez ortaya çıkan "meslek ilkele-ri", yozlaşmanın tehdidi altına giriyor. "Çıkarlar çatışması" "etik" değerleri yok sayıyor, yok ediyor. Son zamanlarda "Gazeteci kimdir?" sorusunun sık sık gündeme gelmesi, mesleğin böyle bir sürecin içine sürüklenmesiyle bağlantılı.

Gazetecilikte kavramlar, tanımlar birbirine karışıyor. Standardlar yok oluyor. "Gazeteci her işi yapar. Yani manken de olur, işadami da..." zihniyetinin meslekte yaptığı tahribatın karelerini izliyoruz her gün. Finans sektöründeki skandallar bir çırpıda "gazetecileri" de içine çekiyor. Ve de pek çok soru işaretinin daha oluşmasına zemin hazırlıyor. Yani olayları izleyip yorumlamak durumunda olanların kendileri "haber" oluyorlar. İşin ilginç yönü, bu gelişmelere de kimse şaşırıyor. Bıçak kemiğe day-

Demirkent yazısını şu karamsar tonla sürdürüyor: "Her çeşit pislige karışmış insanlarla birlikte çalışıyoruz. Onları teşhir edemiyor, meslekten uzaklaştıramıyoruz. Bunu, 'Toplumun her kesiminde oluyor...' diye savuşturmak mümkün değil. Medya, toplum adına gerçek görevini yapmak zorunda. Bu bakımdan meslek kuruluşlarına ve yapıları ne olursa olsun medya kuruluşlarına büyük ödev düşüyor. 'Nereden buldun?' diye sorulmadıkça 'kirlilik sürecektir.' "

Yeni gerçekler yeni etik yaratmaz

Basında sermayenin el değiştirmesi, teknolojinin artık haberin hız ve temposunu belirlemesi, görsel medyanın rekabeti ve bugün internet haberciliğinin yarattığı ekran bağımlılığı "basın ahlakının" yeniden tanımlanmasını gerektirecek gerekçeler değil.

Haber veya yorum, dün olduğu gibi ister tipoyla dizilsin ya da bugünün bilgisayar sistem-

Çok eski bir deyişe göre, doktor yanlısını toprağa gömer. Hukukçu asar. Akademisyenin yanlışı sınıfın dört duvarı arasında kalır. Gazeteci ise yanlısını "yayımlar". İtibarını, itibarsızlığını, onurunu, onursuzluğunu da yayımlayabileceği gibi! Gazetecilik, bir itibar mesleğidir! Haber kamusaldır. İçerik ise "etiktir"

nıyor. Bir şeylerin sürdürülemez olduğu artık basının içinden uyarılarla dile getiriliyor. Basın Senatosu Başkanı Nezih Demirkent, 24 Ekim 2000 tarihli Dünya Gazetesi'ndeki makalesinde "çıkarlar çatışması" sonucu ortaya çıkan tabloyu şu sözlerle anlatıyor: "Sanırız aramızda gazetecilikten çıkar sağlayanlar hayli fazla ve bunların önemli bir bölümüne bizler saygıyla yaklaşarak yanlısı yapıyoruz. Suçu, sadece sermaye yapısına bağlayarak karar verdiğimiz günlerde mevcut ortamdan yararlanan kişiler olmuş. Bir kaç kişi hedef seçildiğinden diğerleri gözardı edilmiş. Etrafımıza baktığımızda bu insanlarla göz göze geliyoruz ama onlar için herhangi bir imada bile bulunmuyoruz. Çünkü yeterince belge sahibi değiliz.

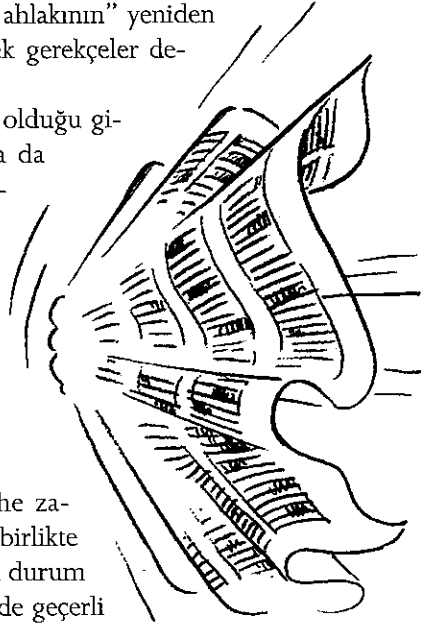
"Gazetecilerin kendi işleri dışında başka işlerle uğraşmalarını savunanlar, şimdi eski bankacıları gazeteci kimliğine soktular. Bu yetmiyormuş gibi bazı gazeteciler de bankacı olmayı sevdi ve gün geldi karmaşık olaylar su üstüne vurunca herkes birbiri hakkında birşeyler yazdı. (...)"

leriyle sayfaya yerleşsin, he zaman gazetecinin itibarıyla birlikte okura ulaşmak zorunda. Bu durum radyo ve televizyonlar için de geçerli kuşkusuz.

Gazetecilik herşeyden önce bir itibar mesleğidir. Gazeteciler herşeyi bilen insanlar değildirler. Ancak kamusal işlevleri olan, demokrasinin vazgeçilmez unsurlarıdır. Bu nedenle gazetecinin "itibar"ı yani mesleğin inandırıcılığı, doğrudan demokrasi ile de irtibatlı bir meseledir.

"Yeni koşullar yeni etik" yaratamayacağına göre mesleğin mevcut "kodlarına" her zamankinden daha çok sahip çıkmak gerekiyor. Bugünün "güven bunalımının" sürdürülebilir olmadığı görülüyor. Göz göre göre yapılan yanlışların uzun vadede kimseye yarar sağlamayacağı da çok iyi biliniyor!

Çok farklı uluslararası platformlarda, sosyal bilimciler ve biyoloji uzmanları "moral değerlerin" de "evrimin

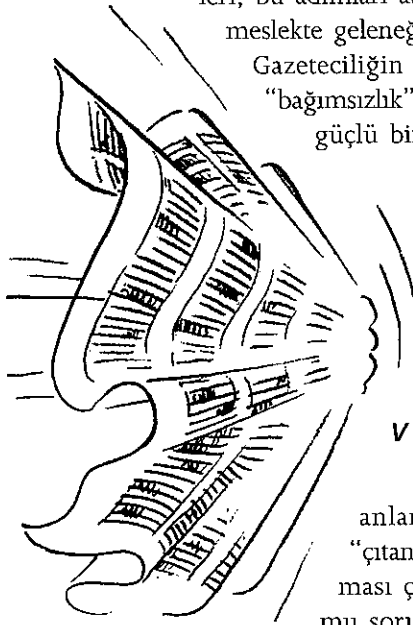

ürünü" olduğunu öne sürüyorlar. Bir bakıma "evrim teorisinin" moral değerlerle irtibatını kuruyorlar! Bu teoriye göre "Sadece teknolojiyi kullanır, moral değerleri yok sayarım" demek "evrimini tamamlayamamış" zihniyetleri ele veriyor!

Duyarlılık bildirgesi

Bundan birkaç yıl önce Amerikan medyasının yaklaşık bin üyesi, halkın televizyon haberlerini ciddiye almadığını görünce bir "duyarlılık bildirgesi" imzaladı. Mevcut standartları, değişen koşulların tecavüzünden korumak için alınan önlemlerden biriydi bu. Gazetecilerin, meslek sorumluluğu ile bu tür tehlikelere karşı örgütlenebilmeleri, bu adımları atabilmeleri herşeye rağmen meslekte geleneğin gücünü ortaya koyuyor.

Gazeteciliğin "kodları", "dürüstlük" ve "bağımsızlık" kavramına her zaman daha güçlü bir vurgu yükleyerek çağ ile irtibatlandırılıyor. Bu, teorik

Gazetecilikte kavramlar, tanımlar birbirine karışıyor. "Gazeteci her işi yapar. Yani manken de olur, işadamı da..." zihniyetinin meslekte yaptığı tahribatın karelerini izliyoruz her gün. Finans sektöründeki skandallar bir çırpıda "gazetecileri" de içine çekiyor. Ve de pek çok soru işaretinin daha oluşmasına zemin hazırlıyor.

anlamda ileri demokrasilerde "çıtanın" belli bir düzeyde tutulması çabası. Çıta yakalanabiliyor mu sorusu ise, olayın çok ayrı bir boyutu. Çünkü çıta tabii ki yakalanamıyor ama bir şeylerin peşi de boş bırakılıyor.

Modern medyanın aşağıdaki beş kavramdan taviz vermemesi gerektiğini söyleyen Marianne Jennings Amerika'da hem iş idaresi hem de gazetecilik yüksek okullarında etik dersi veren bir hukukçu ve köşe yazarı. Jennings'in ortaya koyduğu beş kavramın aslında "yeni bir yönü" bulunmuyor. "Dürüstlük, bağımsızlık, adalet duygusu, verimlilik ve onur"; bu ilkelerin modern gazeteciliğin temel ilkeleri başlığı altında bugün yeniden gündeme gelmesi ahlakın değişmezliğinin en somut göstergesi. Yani üç yüz yıl önce ortaya çıkan gazetecilik etiğinin ana fikrinden çok farklı değil. Çünkü bir itibar mesleği olan gazetecilik, kendi etik kodlarını insanoğlu-

nun beş bin yıl içinde geliştirdiği genel "etik" değerler üzerine inşa ediyor.

Dürüstlük: Bu kavram, bir "iyi ahlak derneği nasihatı" değil. Gazetecinin, haberi uydurmaması, haberin okur ya da izleyicide yanlış izlenimler uyandırması dürüstlük kavramının en temel ilkesi. Olmayanı varmış gibi gösterme ya da olanı yok sayma da dürüstlük ilkesine ihanet bir bakıma. Örneğin, herşeyin çok iyi olduğu yazılıp çizilirken bir krizle çömlek patlaması gibi. Bu noktada ne kadar dürüstüz? İdeale ulaşamamak bile doğruyu yakalamak için ne kadar mücadele veriyoruz? Ve söylediklerimizin arkasında durabiliyor muyuz? Gazeteci bu hesaplaşmayı kendisiyle çok sık yapmalı.

Bağımsızlık: Gazeteciler kesinlikle "çıkar çatışmaları" (conflicts of interest) içinde olamazlar. İşin alfabesi bu. Hem gazeteci, hem banka yönetim kurulu üyesi ya da siyasi parti mensubu. İleri demokrasilerde bu tür model yok. Gazetecilik, böyle bir beraberliği taşıyamaz. Gazetecilik "ilişki" ve "mesafe" mesleğidir. O zaman bugünkü

tablo nasıl yorumlanmalı? "Mesafe" yok sadece "ilişki"ler var. En basit "ahbap çavuşluktan", "ya abi laubaliliğine" ve de "işadamı gazeteci", "danışman gazeteci" tonlarına kadar uzanan bir çeşitlilik. Bu durum medya açısından hem kurumsal hem de kişisel bir mesele. Bu olay ne yazık ki "Ben işimi yaparım" yaklaşımıyla giderek kültürel bir boyut kazanıyor.

Medya, bugün "içerik endüstrisi" olarak da tanımlansa bile bu endüstrinin ürettiği mal "çok özel". Gazetecilik "itibara" bağlı bir ürün satıyor. Bu ürünün kalitesini de sadece "rekabet", piyasanın o çok ünlü gizli eli belirlemiyor. Yani "ithalata açık" ürününü kalitesinin yükseltmek de mümkün değil. Çünkü medya, rekabetin yanı sıra "etik değerler"i şekillendirdiği ürünü piyasaya sürüyor.

Tarafsızlık ve adalet: Tarafsızlığı "objektiflikle" karıştırmamak koşuluyla ideal bir objektiflik olmadığına göre.

"Kati bir tarafsızlık" haberi "meta", gazeteciliği ise "iş" yani "business" diye görenlerin dört elle sarıldığı bir

kavram. Oysa modern gazetecilik, adalet duygusu ile kola geçmiş “tarafsızlığa” itibar ediyor bugün. Örneğin Bosna gibi konularda “pasif ve katı tarafsızlığın” sorgulanması gerektiğini belirterek. CNN muhabiri Christiane Amanpour’un dediği gibi “Bosna gibi bir konuda ilgili bütün taraflara aynı söz hakkını vermek bir bakıma soykırımı paylaşmak oluyor.”

Bazı medya mensuplarının “aktif taraflılığı” bir alışkanlık haline getirdiklerinden beri “pasif tarafsızlığın ahlaki sorgulaması” gibi konular ne yazık ki Türk medyasının tartışma gündeminin çok uzağında kalıyor. Biz, parti ya da lider sözcülüğü yapmakta hiç bir sakınca görmeyen bazı gazetecilerin mesleğe verdikleri zararı tartışmakla meşgulüz. Yani öncelikle bir “demokrasi” meselesi ile karşı karşıyayız.

Verimlilik: Her meslekte başarının sırrı “çalışmak” “çok çalışmak”. Gazetecilikte “doğruyu” yakalamak için verilmesi gereken mesaiyi hiç de azımsamamak gerekiyor. Bazen haberi yakalamak bazen de haberi doğrulamak için gazeteciler, pek çok kişinin gitmek istemeyeceği yerlere girip çıkıyorlar. Gerektiğinde hayatlarını tehlikeye atabiliyorlar. Gazetecilikte piramidin altındakiler hala bu anlayışla çalışıyorlar. Depremden çatışma haberciliğine ve de siyasete kadar her alanda bu heyecana sahip gazeteciler sayesinde gerçeklere ışık tutuluyor. Ne yazık ki “basın dışarı” sloganlarının muhatapları da hiç hak etmedikleri halde bu genç ve dinamik gazeteciler oluyor.

Ve Onur: Bu kavramı açıklamaya gerek var mı? Tanımının “yenisi” “eskisi” yok tabi ki! Gazetecilik bir “itibar mesleğidir” dediğimize göre!

Bütün bunlar “vicdan rahatlatmak” için ortaya atılan kavramlar değil kuşkusuz. Medya için “etik”in özel bir önemi var. Çünkü medyanın işlevi “kamusal”. Toplumun her kesiminde “yozlaşma var” derken en fazla medyanın şimşekleri üstüne çekmesi de bu özel konumundan kaynaklanıyor.

Çuvaldızı kendimize batıralım

Belki de bu özel konumundan olacak, basın çuvaldızı kendisine batırmakta diğer mesleklere oranla daha titiz davranıyor. Gazeteciler, yayınladıkları bildirilerle mesleği korumaya çalışıyorlar. Adı, Amerika’daki “duyarlılık bildirgesi” ya da Türkiye Gazeteciler Cemiyeti’nin 1998’de yayınladığı “Türkiye Gazetecileri Hak ve Sorumluluk Bildirgesi” ve de Avrupa’daki benzerleri olsun, bütün çabaların temelinde bu itibar mesleğini ko-

ruma dürtüsü bulunuyor.

Bu çaba tarih boyunca kesintisiz devam etmiş. Türkiye’deki örneklerine gelince, 10 Haziran 1946’da kurulan Türkiye Gazeteciler Cemiyeti’nin (TGC) öncülüğünde “Basın Ahlak Yasası” adını taşıyan bir metin gazeteciler ve yayın kuruluşları temsilcileri tarafından imzalandı, uygulamayı denetlemek için de “Basın Şeref Divanı” oluşturuldu. Ancak bu uygulama çeşitli nedenlerle zayıf kaldı.

TGC’nin 1972’de yaptığı genel kurulda Uluslararası Basın Enstitüsü tarafından hazırlanmış olan dokuz maddelik bir metin “Gazetecilerin Basın Ahlak Kuralları” adıyla kabul edildi. Bu dönemi izleyen süreçte, basında ciddi değişimler yaşandı. Görsel medya büyük rekabet gücüyle devreye girdi. Basında patron profili değişti. Mekan değişti. İktidari medyası doğdu. Basın Ahlak Yasası gibi “metinlere” dudak büküldü. “Kuralsızlık” özendirildi. “Gelenek yıkma” yarışı başladı. Gerisini biliyoruz! Ahla-ken izah edilemeyecek ve dünya standartlarıyla karşılaştırıldığında örneğine rastlanmayacak ücretlerle çalışan bir “medya eliti” ya da “starları”. Sendikasılaşma. Ancak promosyonla korunan tirajlar vs. Ve dünyada iletişim devriminin yarattığı yeni gerçekler, dinamik süreçler. Gazetecilikte “etik” krizi, “güvence” krizine yol açıyor. Gazeteciliğin güven bunalımını taşıyabilmesi mümkün değil. Değişen sermaye yapısı birtakım çıkar çatışmalarına zemin hazırlasa da gazetecilik öncelikle bir “itibar meselesi” olma özelliğini koruyor. Teknoloji ve sermaye yapısı, içeriği değiştiremiyor. İçerik de etikle doğrudan irtibatlı olduğuna göre her ahlak zaafının bedeli ağır bir güven bunalımı ile ödeniyor. Ortaya çıkan “güven bunalımı”na müdahale etmek de gene o meslektekilere kalıyor. Bildirgeler yayımlanmaya başlıyor. Çok küçük çapta da olsa mesleğin içinden tepkiler doğuyor. İleri demokrasi-lerde sendikalar seslerini duyuruyor. Herşeye rağmen çok da “bireysel” bir meslek olan gazetecilikte birkaç kişinin çabası bile beklenmedik etkiler yapabiliyor. Türkiye Gazeteciler Cemiyeti de işte böyle bir duyarlılıkla iki yıl önce Türkiye Gazetecileri Hak ve Sorumluluk Bildirgesi’ni yayımladı. Bildirge’yi gazetecilerin ve sivil toplum örgütlerinin imzasına açtı. Buradaki mantık, kamu görevi yapan medyanın hak ve sorumluluklarını toplumla paylaşmaktı. Bu bir rastlantı değil. Bugün, gazetecilerin muhatap oldukları sorunlar genelde demokrasi, insan hakları, hukuk, genel etik sorunlarıyla irtibatlı. Bu nedenle evrensel insan hakları metinlerindeki temel hak ve özgürlükler bu bildirgenin çıkış noktasını oluşturuyor.

Bildirgeyi hazırlayanlar, Türk basın ve medyasını hak ve sorumluluklar açısından dünya standartlarıyla senkronize etmeyi amaçlıyorlardı. İmzalayanlar da aynı duyarlılığı paylaşan gazeteciler oldu. Bildirge'nin "Haklar" bölümündeki pek çok maddeden Türkiye'de uygulanan yasalar nedeniyle yararlanamayan çoğunluğu genç olan gazeteciler. Ama toplumun bilgi edinme, haber alma, özgür düşünce, ifade ve serbest eleştiri hakkına sahip olmasının ancak özgür basınla mümkün olduğuna inanan insanlar. Türk medyasının elinde "çağın" demokratik trendlerini yakalamış hak ve sorumluluklar bildirgesi bulunuyor. Yeni gelişmelere açık, dinamik bir metin bu. Metinde yer alan ilkelerin ne kadarı uygulanıyor dersek?.. Bu sorunun muhatabı da sadece medya ailesi değil artık. Demokratik bir toplumda, bireyi, meslek kuruluşlarını, sivil toplum örgütlerini doğrudan ilgilendiren bir boyutu var bu sorunun. Çünkü ileri demokratik bir toplum "doğru haber ve doğru bilgi alma hakkını" insan haklarının temeli olarak gören ve bunu talep eden toplumdur.

Doğru sorular

O zaman şu soruların yanıtları üzerinde dürüstçe düşünelim:

- Biz, "tek doğru sadece benim doğrudur" deme ve de bu "hakkı talep etme" alışkanlığını bırakmaya hazır mıyız?
- Farklılıkların ifade edilmesine tahammüllü olabilecek miyiz? Bunun bir zenginlik olduğunu kavrayabilecek miyiz?
- Gazeteciliğin "yağcılık" değil, "sorgulayıcılık" mesleği olduğunu içimize sindirebilecek miyiz?
- Voltaire'in daha 18. yüzyılda dediği gibi "söylediklerin hoşuma gitmese bile, ifade özgürlüğünü kullanabilmen için canımı vermeye hazırım" diyebilecek miyiz?
- Haklı eleştiriye katlanabilecek miyiz?
- Sansüre, kendi haber alma hakkımızı elimizden aldığımız için karşı çıkabilecek miyiz?

21.yüzyılda, teknolojiye başdöndürücü gelişmeyi ciddiye alıp "insan hakları" ve "demokrasi" cephesindeki inanılmaz hareketlenmeyi ıskalamak mümkün değil. Moral değerler nasıl evrimin bir parçası ise insan hakları ve demokrasi alanındaki evrimin parçası olmak da bu yüzyılın en büyük "meydan okuyuşu".

"Basında yozlaşma" diye neredeyse "kader" gibi sunulan olayın aslında "toplumun da kaderini" doğrudan etkilediğini görmek gerekiyor. Yozlaşma sözcüğünün bu

kadar kolaylıkla siyasete, medyaya ve iş dünyasına "yakıştırıldığı" bir düzende ileri demokratik bir toplum inşaa edilemez. Kurallı toplum özlemi hayata geçemez. Bu, bir sorumluluk meselesi...

Adam gibi birkaç gazeteci, "gazetecilik görevlerini" yerine getirince, medyadaki cerahat akmaya başlıyor. Acaba her meslek kendi itibarı konusunda aynı duyarlılığı gösteriyor mu? Örneğin "kir ittifakının" diğer parçası olarak görülen iş dünyası bu konulara yeterli derecede eğiliyor mu? Oysa modern ekonomiler bugün "saydamlığın" gereği üzerinde titizlikle duruyorlar. Bu çekingenlik "para kaçır" "kriz gelir" tarzındaki mazeretlerle açıklanıyor. Oysa Türk ekonomisi dışa açılmaya başladığından beri "etik" meselesi değişik boyutlarda Türkiye'nin karşısına çıkıyor. Ve gerektiği kadar ciddiye alınmıyor. Bu ittifakın siyaset cephesine gelince; muhalefet bile yapmaktan aciz olan siyasi sınıfın özeleştirisi yapmasını zaten kimse beklemiyor. Gazeteciler, "bünyelerindeki kırı pasığı" yeterince teşhir edemedikleri için kendilerini eleştirirken diğer meslek kuruluşlarının kendi hallerinden pek "hoşnut" olmalarının bir sosyolojisi olmalı! Bu da bir Türkiye özelliği galiba...

Noktalarken

Çok eski bir deyişe göre, doktor yanlışını toprağa gömer. Hukukçu asar. Akademisyen yanlışını sınıfın dört duvarı arasında kalır. Gazeteci ise yanlışını "yayımlar". İtibarını, itibarsızlığını, onurunu, onursuzluğunu da yayımlayabileceği gibi!

Gazetecilik, bir itibar mesleğidir!

Haber kamusaldır.

İçerik ise "etiktir".

Zeynep Atikkan Gültekin

Hürriyet Gazetesi Köşe Yazarı

Kaynakça

- Türkiye Gazetecileri Hak ve Sorumluluk Bildirgesi / TGC
- Medya ve Gazetecilikte Etik Sorunlar / A.Belsey & R. Chadwick
- Yerel Gazetecilik, Televizyonculuk ve Radyoculukta Meslek İçi Eğitim / (Bolu) Konrad Adenauer Vakfı
- Sivil Toplum Kuruluşları ve Yasalar-Etik-Deprem / Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı
- Medyanın Zorbalığı / Ignaciote Ramonet
- The Media & Morality / Editörleri: Robert M.Baird, William E.Loges, Stuart E.Rosenbaum.
- News Values / Jack Fuller
- In search of journalistic ethics USA Today / Marinne Jennings
- Can Journalism Be Fair? Nicman Reports; Cambridge, Philip Meyer

Türkiye Gazetecileri Hak ve Sorumluluk Bildirgesi'nden (TGC - 1998)

Gazeteci Tanımı:

Düzenli bir şekilde, günlük yahut süreli bir yazılımı, görüntülü, sesli, elektronik veya dijital basın ve yayın organında, kadrolu, sözleşmeli ya da telif karşılığı, haber alma, işleme, iletme veya görüş, fikir belirtme görevi üstlenen ve asıl işi ile BAŞLICA GEÇİM KAYNAĞI bu olup çalıştığı işletme ile ilgili yasalar karşısındaki konumu bu tanıma uygun olanlar gazetecidir.

Gazetecinin Sorumluluğu:

Gazeteci, basın özgürlüğünü, halkın doğru haber alma, bilgi edinme hakkı adına dürüst biçimde kullanır. Bu amaçla her türlü sansür ve otosansürle mücadele etmeli, halkı da bu yönde bilgilendirmelidir.

Gazetecinin HALKA KARŞI SORUMLULUĞU, başta işverenine ve kamu otoritelerine karşı olmak üzere, öteki tüm sorumluluklarından önce gelir.

Bilgi ve haber ile özgür düşünce, herhangi bir ticari mal ve hizmetten farklı olarak TOPLUMSAL NİTELİK TAŞIR. Gazeteci, iletmediği haber ve bilginin sorumlulukları sorumluluğunu üstlenir ve paylaşır.

Gazetecinin özgürlüğünün içeriğini ve sınırlarını, öncelikle, sorumlulukları ve meslek ilkeleri belirler.

GAZETECİNİN TEMEL GÖREVLERİ VE İLKELERİ/17 maddeden oluşan bu bölümün bazı maddeleri şunlar:

1. Halkın bilgi edinme hakkı uyarınca gazeteci, kendi açısından sonuçları ne olursa olsun, gerçeklere ve doğrulara saygı duymak ve uymak zorundadır.
2. Gazeteci; başta barış, demokrasi ve insan hakları olmak üzere, insanlığın evrensel değerlerini, çok sesliliği, farklılıklara saygıyı savunur.
3. Gazeteci; temel bilgileri yok edemez, görmezlikten gelemmez ve metinler ile belgeleri değiştiremez, tahrif edemez. Yanlış, yanıltıcı ve tahrif edilmiş yayın malzemesi kullanmaktan uzak durur.
4. Gazeteci, bir bilginin, haberin yayımı ya da yayımlanmaması karşılığı hiçbir maddi veya manevi avantajın peşinde olamaz. Gazeteci, devlet başkanından milletvekiline, işadamından bürokratına kadar, haber kaynağı olarak da kabul edilen kişi ve kurumlarla iletişimini ve ilişkisini meslek ilkelerini gözeterek yürütür.
5. Gazeteci; mesleğini reklamcılıkla, halkla ilişkilerle veya propagandacılıkla karıştıramaz. İlan-reklam kaynaklarından herhangi telkin, tavsiye alamaz, maddi çıkar sağlayamaz.
6. Gazeteci sıfatını taşımayı hak eden herkes, meslek ilkelerine en yüksek seviyede uymayı taahhüt eder. Ülkesindeki yasalara saygılı olmakla birlikte, hükümet ve benzeri kurumların müdahalelerine kapalıdır. Mesleki olarak yalnızca meslektaşlarının ve kamuoyunun değerlendirmeleri ile bağımsız yargı organlarının kararlarının dikkate alır.

Özdeşleşme:

Gazeteci, uzmanlık alanı ne olursa olsun, öncelikle gazetecidir. Polis muhabiri polis veya sözcüsü, spor muhabiri kulüp yöneticisi veya sözcüsü, herhangi bir partiden sorumlu muhabir onun üyesi veya sözcüsü gibi davranmamalı ve bu yönde yayım yapmamalıdır.

Profesyonel hekim ya da yabancılaşma

Berna Arda

İnsanların yaşamlarını sürdürmek için gerçekleştirdikleri ve üretimleri sonucu geçimlik bir para edindikleri etkinliklerdir işler. Bilgisel ya da teknik içeriği ile bu mesleği yapma yetkinliğine ulaşma yolları ne denli farklı olursa olsun, mesleklerini uygularken profesyonellerin

sergilemeleri beklenen belirli davranış biçimleri bulunmaktadır. Bu "formlar" mesleklerin kendi özgün yapılarıyla, ortaya çıkış zamanları ile ve belki bir anlamda onların tarihsellikleriyle de bağlantılı biçimlerdir. Okuyacağınız yazı, günümüzde tıbbın bir meslek uygulaması

olarak sergilediği görünümün "iş ahlakı" gibi bir payda temelinde düşündürdükleri üzerinedir. Bugünün tıbbını tanımlamaya çalışmak devasa bir bilgi birikimini, aynı zamanda teknolojiyi, bir o kadar yoğun "sanatsal" yaklaşımı ve iletişim becerileri yumağını da kastedmek demektir. Bilimsel bilgi birikimi açısından tıp; içeriğini büyük bir hızla katlayarak, neredeyse logaritmik boyutlarda arttırmakta olan bir alandır ve aynı zamanda yoğun teknoloji kullanımına açık bir alandır. Bu yazı çerçevesinde tıbbın bilimsel bilgi üretimi ile ilgili yanı ile koruyucu hekimlik bağlamları yazıyı çok genişletmek kaygısı ile kapsam dışında tutulmuştur. Dolayısıyla; "iş ahlakı" açısından tıp dendiğinde burada kastedilen tedavi edici tıbbın ya da geleneksel "bir hekim - bir hasta" ilişkisinin günümüzde sergilediği görünümler bağlamındaki tıptır. Yine aynı noktadan hareketle, hangi tür hekim davranışının "ahlak dışı" sayıldığı ile ilgili örnekler, tabip odalarının onur kurulları perspektifinden gündeme getirilecektir.

Uygulamalı bir etkinlik olarak tıp ve "güven" üzerine

"Tarih öncesi çağlarda,
ormandan yükselen ilk ağırlı çağırışı,
hekimini davet eden ilk çağırışı idi."

Hekimin insanla doğrudan bağlantılı bir mesleği vardır. Bu bağlantı, adına "insan" denen varlığın sergileyebileceği tüm umulmadık, tüm sıradışı görünümlere bir profesyonel olarak muhatap olmayı gerektirecek bir yoğunluk taşımaktadır. Hekim, mesleki bilgi ve becerisi nedeniyle, insan biyolojisinin gerektirdiği çeşitli durumlarda kişinin kendisine yakın bulacağı bir profesyoneldir. Zaaflarımızı, kimseye, belki kendimize bile görünmek istemeyeceğimiz ve başka kimsenin bilmesini istemeyeceğimiz yanlarımızı hemen sadece hekimlerle paylaşmaya yanasırız. Hastalık durumları, nedeni ne olursa olsun; kendimizi zayıf ve yardıma muhtaç saydığımız ya da öyle duyumsadığımız durumlar değil midir? Ve bu durumlarımızı görmesine/tanık olmasına izin vermemize yol açan etken, hekimlerin bize verdiği "güven duygusu" değil midir?

Tıp, kuşkusuz, tek boyuta indirgenemeyecek kadar çok yönlü ve içsel zenginliği olan bir etkinliktir. Onu bir

meslek olmanın ötesinde, uygulamalı bir bilim, aynı zamanda bir sanat, aynı zamanda bir alt - kültür olarak da görmek mümkündür. Tıp alanı, tarihsel evrimi içerisinde çeşitli boyutları ile ve çeşitli nitelikleriyle tanımlanmış ve adlandırılmıştır. Önceleri içgüdüsellüğün ön planda olduğu tıp uygulamasında, bir zamanlar mistik niteliklerle bezeli ve hekimlerin aynı zamanda din adamı niteliği taşıdıkları dönemler de yaşanmıştır. Ardından tıp uygulamasının laik bir yapıya büründüğü, hekimlerin dinsel öğelerden sıyrıldığı ve gözleme dayalı (ampirik) yaklaşımların geçerlik kazanmasıyla da akılcı (ussal) hekimliğe yönelik adımların atılmaya başlandığı görülebilir. Ve bugün, nihayet bilimsel - deneysel bakışın egemen olduğu bir yaklaşım tıptaki genel eğilimi oluşturmaktadır.

Tıbbın evrimsel gelişiminde karşımıza çıkan her bir dönemin kendine özgü karakteristikleri vardır kuşkusuz. Hekim kimliği de buna koşut olarak değişiklikler göstermiştir. Ancak hangi dönemde olursak olalım, bu kimliğin çekirdeğinde vazgeçilemez bir takım öğeler bulunmak zorundadır. Bu öğeler, her hekim kişisel kimliğinin ötesindeki bir "meslek kimliği"ni tanımlamaktadır. Hekimin davranışını belirleyen de, onun kişisel kimliğinin çatışmaya düştüğü durumlarda bile, mesleki kimliğinin işaret ettiği ve de güvencesi olduğu değerleri öne çıkarıp çıkaramamasıdır. Hekimi "güvenilir" kılan ve buna dayalı olarak da tıp kurumunu binlerce yıldır "ayakta" tutabilen temel dayanak noktası da, hekim kimliğine gölgesini düşüren insancıl ve bir o kadar da evrensel bir kimliğin içeriğinde saklı olsa gerektir. Bir kurum olarak tıbbın, hangi özelliklere sahip profesyonelleri kendisinden sayacağı ve "hekim" kabul edebileceği ile ilgili belirlenmiş/kristalize olmuş ilkeleri binlerce yıldır bulunmaktadır. Bir lonca işleyişinde ve kendi içine dönük bir meslek özelliği taşıdığı Hipokrat döneminden bu yana, onun adıyla bilinegelen hekim andları da, tıp kurumunun kendinden saydığı profesyonellerden toplum önünde "dürüst", "güvenilir olma", "sır saklama", "insan kişiliğine saygı duyma" ve "ayrımcılığa karşı durma" sözünü alması değil midir? Bu, törensel öğeleri son derece ön planda olan and olgusunda, tıp kurumunun her bir yeni profesyoneli üzerinden, aslında kendi varlığını güvenceye alma kaygısı bulunmamakta mıdır? Hekimler bu ritüel bağlamda, tüm potansiyel hastalarına "bana güvenilebilirsin, mesleki bilgi ve becerimi senin iyiliğin için kul-

lanacağım" sözünü vermektedirler.

Hekim - hasta ilişkisi, tıbbın evrimi boyunca değişikliğe uğramış, farklı görünümlere bürünmüştür. Bu farklı görünümlerden birisi; hekimin etkin ve hastanın ise bütünüyle edilgin olduğu "etkinlik - edilginlik" türü bir ilişki biçimidir. Bir ikincisi; hekimin hastasına uyması gereken kuralları ve yapması gerekenleri söylediği, daha doğrusu öncelikle hekimce belirlenmiş bir stratejiyi hastanın uygulayageldiği bir ilişki biçimidir. Bu "yol gösterme - işbirliği yapma" olarak adlandırılmaktadır.

Hekim - hasta ilişkisinin üçüncü ana biçimi ise hekimin bir profesyonel olarak hastasına yardımcı olduğu, onun hastalık sürecinde karşılıklı katılma biçimindeki "paylaşımçı" ilişki biçimidir. Özellikle tedavi edici hekimlikte, bir başka deyişle hekim - hasta ilişkisinin temelini oluşturduğu bir düzlemde bu ilişkinin güven temeline dayanması gerektiği açıktır. Günümüzde paternalist bir ilişkiden, hekimin yol gösterici olduğu ve hekimin hastasıyla "paylaşımçı" bir ilişkiyi sürdürdürebildiği bir hekim - hasta ilişkisine gidildiği görülmektedir. Toplumların kendi sosyokültürel özelliklerinin hekim - hasta ilişkilerinde de başlıca belirleyicilerden biri olduğu, örneğin bu bağlamda ülkemizde de daha sıklıkla, hastanın edilgin olduğu "paternalistik" bir ilişki türünün ortaya çıktığı ve üstelik bu tür bir ilişkinin hem

hastalar, hem de hekimler tarafından genelde benimsenerek uygulandığını gözlemlemek mümkündür.

Yukarıda da dile getirilen hekim - hasta ilişkisinin üzerine inşa edildiği güven ögesinin, zaman içerisinde yerini kayıtsız koşulsuz bir güven yerine "aydınlatılmış onam" kavramına bıraktığını söylemek mümkündür. Bu durum, başta tüm insanlık adına utanç eylemleri olan

Nazilerin uygulamaları gibi çeşitli etkenler nedeniyle, güven temelinin sarsılmasına dayanmaktadır. Bir başka deyişle, günümüzde "hekimin hastası adına en iyiyi yapacağı" düşüncesi, yerini, "hastanın kendi bedenine ve kendi sağlığına ilişkin en doğru kararı vermek için gerek duyacağı bilgiyi hekimin hastasına vereceği" düşüncesine bırakmıştır. Günümüzde tıp uygulamasında, aydınlatılmış onam kavramı son derece merkezi bir konumda bulunmaktadır. Bu kavram, hastanın hastalığına ve buna yönelik tedaviye ilişkin yeterince bilgi almasından

sonra, kendisine uygulanacak tedaviler hakkında rıza göstermesi olarak özetlenebilir. Onam kavramı ile birlikte, hem hekimin etik ve hukuki sorumlulukları yeniden gözden geçirilmeye başlanmış; hem de bu tür bir paylaşımçı ilişkinin ege-men olduğu hekim - hasta ilişkisi türünde hekimlerin otoriter ve paternalist bir figür olmaktan vazgeçerek, hastanın kararına saygı duymak zorunda oldukları gündeme gelmiştir. Ancak yine de, son çözümlemede, etik adına dile getirilen ilkelerden "özerklik ilkesini", bu ilişki biçimini yorumlarken sadece tek yönlü bir biçimde hastanın özerkliği olarak algılamak, hekimin özerkliğini hiç hesaba katmamak gibi bir önkabulü, her zaman ve her koşulda geçerli sayabilir miyiz? Günlük yaşam; hekimlerin karşısına onları ikilemlere düşüren öyle özel ve sıradışı durumlar

Günlük yaşam; hekimlerin karşısına onları ikilemlere düşüren öyle özel ve sıradışı durumlar çıkarmaktadır ki, hekimler açısından karar verme sürecinin hiç de kolay işlemediğini; ancak "hastanın iyiliği"ni gözetmek gibi bir temel varsayımın ana çıkış noktası olarak alınabileceğini söylemek mümkündür.

çıkarmaktadır ki, hekimler açısından karar verme sürecinin hiç de kolay işlemediğini; ancak "hastanın iyiliği"ni gözetmek gibi bir temel varsayımın ana çıkış noktası olarak alınabileceğini söylemek mümkündür.

Neden hekim olmayı seçiyoruz?

Bir mesleğin neden seçildiği sorusuna verilen yanıtlar

birden fazla sayıda ve çok farklı boyutlarda olabilir şüphesiz. Dönemsel olarak farklı mesleklerin "gözde" olduğunu ve bu revaçta oluştan kaynaklanan "iyi meslekler", "iyi olmayan/kötü meslekler" ayrımının yapıldığına hepimiz tanık olmuşuzdur. Bu bağlamda vurgulanması gereken noktalardan bir diğeri de, bir mesleği iyi yapmak (ya da bir mesleği gerektiği gibi icra etmek) yerine hep peşinden gidilen, "iyi meslek" kavramının cazibesidir. Dolayısıyla bir çok genç için kendi yetenekleri, yaşama bakış açısı, kişisel ve toplumsal beklentileriyle, bireysel özellikleriyle uyumlu bir biçimde belirlenebilecek bir meslek seçmek yerine, "a la mode" meslek, o dönemde ne ise onun peşine takıldığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bu nedenle zaman içinde farklı mesleklerin; bir dönem kimya mühendisliğinin, tıbbın, bir dönem elektronik ve bilgisayar mühendisliklerinin, bir dönem işletmeciliğin gözde meslekler olarak tanımlandıklarını yaşadık/yaşıyoruz. Bu bağlamda yapacağımız saptamalardan ilki, günümüzde tıbbın gençler açısından "gözde mesleklerden birisi olmadığı" yönünde olacaktır. Bireysel tutumların sosyal psikolojinin bilimsel araştırma yöntemleriyle ortaya konulabileceği temel yaklaşımıyla tasarlanan çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Tıp fakültesinin ilk sınıfındaki öğrencilerle yapılan araştırmaların belirlediği saptamalar; öğrencilerin genelde "idealist" hedeflerle tıp mesleğine yöneldiklerini, ancak daha sonra idealizmin bu mesleği yürütmek için uygun olamayacağı görüşüyle fakültenin 4. veya 5. sınıflarına geldiklerinde idealizmden vazgeçtiklerini göstermektedir. Bu noktadan hareketle, tıp fakültelerine girişte belirli kişilik özelliklerine sahip öğrencilerin seçilmesini öneren, bu özelliklere sahip olmayan öğrencilere ise tıp eğitimi alma yolunun hiç açılmaması gerektiğini dile getiren görüşler de bulunmaktadır. 1988 yılında yapılan bir çalışmada "insanları sevme ve yardım etme isteği" % 40.4, "hekimliğin şerefli bir meslek oluşu" % 24.6 gibi bir oranda öğrencilerin tıp fakültelerini seçmesinde başlıca motivasyonlar olarak belirlenmiş; aynı öğrencilerin amaç değerler skalasının başına "kendine saygı" gibi bir ilkeyi yerleştirmiş olması da yaşama bakış açıları konusunda fikir vermek üzere anlamlı bulunmuştur. Daha düşük motivasyonla tıbbı seçen öğrencilerin ise, daha pragmatik değerlere sahip oldukları belirlenmiştir.

Nasıl bir eğitim alıyoruz ve etiğin bu süreçteki yeri

Ülkemizde tıp eğitimine ilişkin eleştirel bir süreç, uzun bir zamandan beri işletilmektedir. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde oluşturulan bir komisyonca 1991 yılında hazırlanan "Türkiye'de Tıp Eğitimi" başlıklı çalışma, bir durum değerlendirmesi yaparak tıp fakültelerinde verilen eğitimin ülke gereksinimlerine uygun olmadığını, ayrıca niteliksel olarak da pek çok gedik bulunduğunu saptamıştır. Ancak 1990 sonrasında 22 tane yeni tıp fakültesinin açılmasına onay veren de TBMM iradesi değil midir? Bu ne yaman çelişkidir ki, varolan fakültelerde verilen eğitimi mercek altına tutmuş, karşılaştığı manzarayı beğenmese de bunu dikkate almamış ve neredeyse varolan fakülte sayısını yeni fakültenin altyapı eksiklerine karşın açılmasını benimseyebilmiştir.

Türk Tabipleri Birliği'nin önce 1997 ve ardından 2000 yılı Mezuniyet Öncesi Tıp Eğitimi Raporları'nda yapılan durum değerlendirilmesi ile ulaşılan sonuçlardan biri, Türkiye'de bilimselliğe dayanmayan ve kar amacı güderek eşitsizlikleri arttıran, adil olmayan biçimde düşük puanlarla öğrenci alan, yerleşik tıp fakültelerinin özellikle temel bilimlerde insangücü kaynağını azaltan ve genelde politik gerekçelerle özel tıp fakültelerinin açılmasıdır. Tıp eğitiminin hem içerik, hem de yöntem olarak ülkenin sağlık politikasından kaçınılmaz bir biçimde etkilendiği açıktır. Böylece sağlık ocaklarına dayalı bir sevk sistemi geliştirilmemiş olduğu, özel sağlık sektörünün denetimsiz olarak yaygınlaşması, kamu sağlık sektörünün önemsenmemesi, tıp eğitimi içerik belirlemeksizin, eğitimin veriliş yöntemine kadar tüm açılardan olumsuz biçimde etkilemektedir. Sağlık politikalarındaki olumsuzluklar, bir yandan ülkenin nasıl bir hekim tipine gereksinim duyduğunu belirlemeyi zorlaştırırken, uzmanlaşmayı da hekimlerin önünde tek seçenek olarak bırakmaktadır. Tıp eğitimine yeterince kaynak ayrılmamakta, fakülteler kapasitelerinin üzerinde öğrenci alırken, öğrenci başına yapılan harcamalar da giderek azalmaktadır. Tıp eğitim programları dinamik olarak biçimlenmeli, sık sık değerlendirilmelidir. Çok ayrıntılı bilgiler vermek yerine, tıp öğrencisine "öğrenmeyi öğretmek" tıp eğitiminin temel işlevi olmalıdır. Öğretim elemanlarının özlük haklarının iyileştirilerek tam zamanlı çalışmalarının özendirilmesi gerekmektedir.

Tıp eğitiminin yoğun bilgi yükü karşısında, hekim

adayının giderek mekanikleşen, insancıl özelliklerinden de çok şey yitiren bir etkinliğin uygulayıcısı olmaya başladığı, hastasını dinlemeyen ona ve genelde toplumuna yabancılaşan bir profesyonel olduğu saptanmaktadır. Bu saptama dolayısıyla tıp eğitiminin mesleki değerler ve iletişim becerileri ile ilgili yönlerinin büyüteç altına alınmaya, hekimlerin günlük uygulamada yaşanan değer sorunlarının farkına varmalarını sağlayacak bir eğitim biçimine gereksinim duyulduğu açıktır.

Tıp fakültelerinin olması gereken donanımdan oldukça uzakta bulunduğu bir noktada, aynı noksanlarla bezeli tablo, tıp etiği ve deontoloji konusunda da geçerlidir. Fakültelerin % 55'inde bu konuların sorumlusu olabilecek bir ana-bilim dalı bulunmamakta, dersler farklı uzmanlık alanlarındaki akademisyenlerce yürütülmektedir. Varolan eğitim de eleştirel bir bakışla değerlendirildiğinde amaca uygun olmadığı, içerik ve yöntem açılarından da birbirinden oldukça farklılara sahip bulunduğu görülmektedir.

Dünya Hekimler Birliği'nin 51. Genel Kurulu'nda "Tıbbi Etik ve İnsan Hakları Konularının Tüm Dünyada Tıp Fakülteleri Müfredatına Alınması Kararı" alınmıştır.

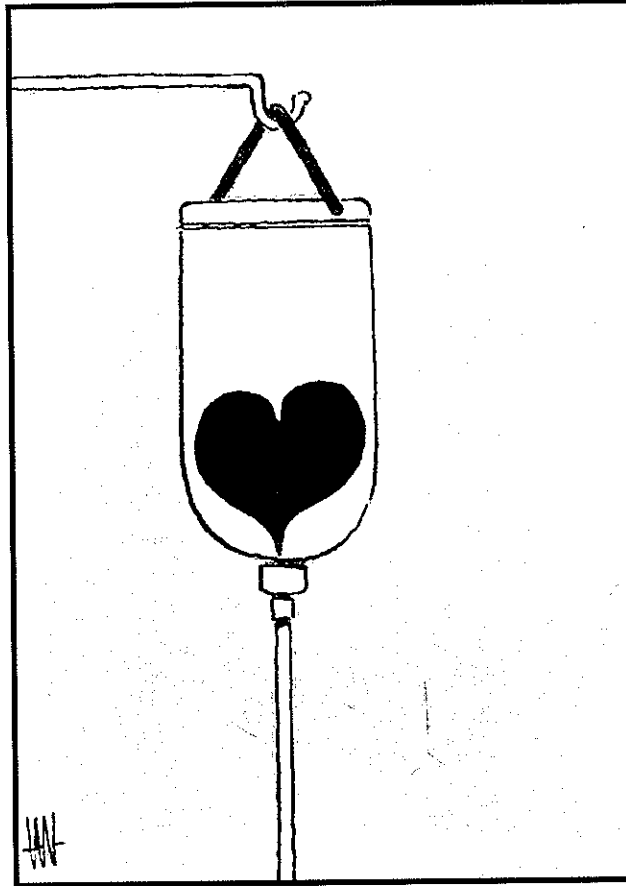
Tel Aviv'de Ekim 1999'da toplanan DHB, bu kararı şöyle maddeleştirmiştir:

- 1- Tıbbi Etik ve İnsan Haklarının tıp mesleğinin kültür ve işinin bir parçası olması,
- 2- Tıbbi Etik ve İnsan Hakları konularının, DHB'nin tarihi, yapısı ve amaçlarının bir parçası olması nedeniyle,
- 3- DHB'nin tüm dünyadaki tıp fakültelerine; Tıbbi Etik ve İnsan Haklarını zorunlu bir ders olarak müfredatlarına almalarını kuvvetle önermesi kabul edilmiştir.

Aydın hekim olma hakkı üzerine

Hekim kimliği tıp fakültelerine adım atmayla başlayan, yorucu ve oldukça zahmetli bir öğrenim sürecinde biçimlenen bir kimliktir. Tıbbın evrimsel gelişimi boyunca hekimleri bir çok kez toplumsal hareketlerin önünde bulma gerekçelerinden birisi, onların "aydın" özelliklerinin ön planda olmasıdır. Bu durumu, örneğin Batı Ortaçağı'nda hekimleri dinsiz kategorisinde tanımlayıp, onlara yönelik suçlayıcı bir tavırla karşımıza çıkan

kilise mantığında açıkça görmek mümkündür. Hekimlerin toplumsal, siyasal hareketlerin başlatıcısı, yönlendiricisi ya da biçimlendiricisi olduğu tarihsel ya da güncel örnekler, kuşkusuz ülkemizden de verilebilir. Hekimler açısından "aydın kişi olma"nın ne gibi rasyonelleri bulunabilir? Bir biyolojik süreç olarak, insanlığın gelişiminin hemen her aşamasına, nedeniyle, nasılıyla egemen olmaktan ya da bunu bilmekten kaynaklanan bir "üstünlük" mü; yoksa bilginin getirdiği kaçınılmaz "sorumluluk" mu söz konusudur? Yoksa geleceği kurmanın, güven ve sürekliliği sağlamanın tanrısal ya da belli toplumsal düzene sıkı sıkıya bağlamak yerine, insan zekasının özgür

etkinliğinde aramak gibi bir anahtara sahip olduğu bilinci midir kişiyi aydın yapan?

Ya da "aldanmamak ve aldatmamak için gereken düşünsel titizliği gösterebilenler" midir bu tanımlamayı hak edenler? Hangi temellendirmeyi kabul edersek edelim, bir aydın kimliğinin yeşerebilmesi ve beslenmesi için gerekliliği öngörülen koşullara sahip olmayı ve bunların sürdürülmesini istemek de, mesleki açıdan bir hekim hakkı olarak görülmelidir.

Bu bağlamda aydın kişi olabilmeyi doğrudan etkileyecek somut koşullar üzerinde durmak bir zorunluluk olsa gerektir. Her alanda olduğu gibi, bilgi ve emek yoğun bir insan etkinliği olan hekimliğin de elbette bir ücret karşılığı olmalıdır. Cumhuriyet'in kurulmasıyla birlikte başlayan ve 1938'e kadar süren dönemde, hekim ücretlerinin müsteşar düzeyinde belirlenmiş olduğunu ilginç bir saptama olarak belirlemek durumundayız. Bugün ülkemizde sayıları 80 bini bulan hekimlerin % 60 kadarının, kamu alanında çalıştığını göz önüne alırsak, 400 - 600 USD karşılığı aylık ücretlerin, hekimlerin belirli bir akademik, bilimsel düzeyi yakalamaları ve aydın kimliğini sürdürebilmeyi sağlamak için yeterli olmadığı açıktır. 1990'dan günümüze kadar tüm kamu çalışanları içinde ücretleri en az artan meslek grubu hekimliktir, hemşirelik ve öğretmenlik de ikinci ve üçüncü sırayı almaktadır. Hekimlere yönelik uygulanmakta olan düşük ücret politikası onları ikinci, üçüncü işler bulmaya; aşırı uzmanlaşmaya, biyolojik sınırlarını zorlama pahasına fazla mesaiye, nöbete kalmaya ve benzeri bireysel çıkış yolları bulmaya yöneltmektedir. Bunun birtakım olumsuz sonuçları bulunmaktadır: Kamu alanında verilen sağlık hizmetinin ve tıp eğitiminin aksaması, motivasyonun düşmesi, verimliliğin azalması yanı sıra, etik dışı çözümlere başvurulması da bunlardan ilk akla gelenleridir. Aslında temeldeki en önemli sonuç "hekim emeğinin ucuzlatılmış olması" değil midir? Böylece hem kamuda ve hem de tüm aldatıcı görünümüne karşın özel sektördeki hekim ücretlerinin düşük tutulması söz konusu olmaktadır.

Uygulamadan kimi örnekler

Tıp uygulaması kendini farklı biçimlerde ortaya koyabilen, farklı görünümleri olan bir uygulamadır. Günümüzde akademik ortamdaki tıp uygulayıcılarının hem sağlık hizmeti üretmek, hem araştırma yapmak hem de tıp eğitimini yürütmek gibi üç yönlü işlevi vardır. Benzer tablo, eğitim veren devlet hastanelerinde de bir ölçüde geçerlidir. Ancak hekim olmak ortak paydası temel alınınca "sağlık hizmeti üretmek" dışında kalan etkinliklere burada yer verilmeyecektir. Dolayısıyla eğitim ve araştırma boyutlarında yaşanan sorunlar ile bu boyutların etik açıdan ele alınması bu yazının konusu değildir.

Burada, günlük tıp uygulamasında karşılaşılan ve he-

kim odalarının onur kurullarınca tartışılarak sonuçlandırılan olaylar üzerinden örnekler verilecektir. Bugün hangi hekim eyleminin deontolojik ve daha geniş anlamda da etik açıdan bir suç ya da en azından olumsuz bulunduğu ilişkin Tıbbi Deontoloji Nizamnamesi (TDN) elimizdeki tek çıkış noktasını oluşturmaktadır. Söz konusu metin, 1960 tarihlidir ve dolayısıyla ülkemizin 50'li yıllarının tıp anlayışını yansıtmakta, hemen sadece muayenehane hekimliğini ve dolayısıyla tedavi edici tıbbi eksenine almış ve doğal olarak hekim - hasta ilişkisini de paternalist biçimde tanımlayan bir yaklaşıma sahiptir. Bugün günlük tıp uygulamasında karşılaşılan ve "etik dışı" kabul edilen kimi durumların TDN'de yeri yoktur, böyle durumlarda tüzük açıkça yetersiz kalmakta, "olsa olsa" mantığı ile çözüm üretilmeye çalışılmaktadır. Özellikle 80'li yıllardan başlayarak TDN'nin güncelleştirilmesine yönelik dileklerin söz konusu edildiğini ve bu yönünde TTB'nin belirgin bir çaba içerisinde olduğunu gözlemlemek mümkündür.

Ankara Tabip Odası'nın hekimler hakkında 1995 - 96 yıllarına ait soruşturmalarıyla ilgili bir araştırmada, şikayet sahiplerinin en fazla (%31 oranında) hasta ve hasta yakınları grubunun oluşturduğu saptanmıştır. Daha sonra meslektaşların birbirine yönelik şikayet başvuruları ve ardından Sağlık Bakanlığı, hastaneler ve kamu kurumlarının şikayetleri gelmektedir. Yakınma başvurularının onaysız çalışma, hastaya kötü muamele, deontoloji tüzüğüne aykırılık, malpraktis ve meslektaşla kötü muamele başlıkları altında toplandığı belirlenmiştir. "Hastaya kötü muamele" ile kastedilen örnekler; askerle çatışmış siyasi tutukluya tıbbi hizmet vermemek, hastayı görmeksizin başkalarının yazılı başvurularına dayanarak teşhis koymak gibi olaylar yer almıştır. Meslek içi kötü davranış örnekleri arasında bu çalışmada saptanan soruşturma konuları; "hemşireye ve meslektaşla tokat atmak", "meslektaş camiası içinde aşağılayıcı davranışlarda bulunmak"... gibi örneklerdir. Malpraktis başlığı altında; "sünnet sonucu sakat kalan çocuk", "ultrasonografik incelemede kalp sesleri saptanmasına karşın ölü doğan bebek" benzeri dosyalar bulunmaktadır. TDN'ye aykırılık başlığı altında da "muayenehanede ilaç satışı", "yapılmayan tetkiklerin yapıldı gösterilerek kamu kurumundan haksız kazanç sağlanması" gibi örnekler saptanmıştır. Bunun yanında TTB Yüksek Onur Kurulu dosyalarının incelen-

mesiyle 1999'da yayınlanan bir çalışmada, yıllara göre hekim sayısındaki artışa oranla gelen dosya sayısının oldukça düşük bulunduğu, bu dosyalara konu olan hekimlerin dörtte üçünün uzman hekim olduğu ve çoğunun muayenehanede çalıştığı, en sık görülen olguların da "deontolojiye aykırı davranışlar", "işyeri hekimliği ile ilgili olgular", "asgari ücrete uymama", "bilim dışı aldatıcı nitelikte tanı ve tedavi" ve "yaşama ve sağlığa özen ve saygı göstermemek" olduğu saptanmıştır. Civaner, bu çalışmasında olguları gruplandırarak incelediğinde en sık "tıbbi etik ihlalleri" ile karşılaşıldığını ve bunların içinde de en çok "hasta hakları ihlalleri" ile "haksız çıkar" sağlamaya yönelik hekimlere ilişkin dosyaların bulunduğunu belirlemiştir.

İleriye yönelik öneriler

"Herkes dünyayı değiştirmekten söz eder, hiç kimse kendini değiştirmekle başlamaz"

Yukarıda özetlenen tabloya bakınca gördüklerimizi "iyi" ya da "memnunluk verici" olarak tanımlayabilir miyiz? "Ya karlılık düzeni, ya etik" biçimine dönüşen bir realitenin varlığını her gün hissederek ve aynı zamanda en fazla sağlık hizmeti almayı gerektiren kesimin bu ülkenin en yoksul insanları olduğunu da kesinlikle bilerek, sağlık sistemindeki işlemeyişlerden sıkıntı duyan hastaların

karşısına hedef olarak çıkmak zorunda kalarak hekimlik yapmanın ne denli güç olduğu o kadar açık ki! Tıp alanında yaşananların, belirli ilkeleri meslek yaşamında geçerli ve uygulanır kılabilmek ve bunu denetleyebilmek adına benzerlerini öteki meslekler için de yaklaşık biçimde bulacağımızı tahmin edebiliriz. Ancak bir başka açı; bizlere bu ülkede "manzara- i umumi" nin çok daha

kötü olduğu öyle dönemlerin de yaşanmış olduğunu hatırlatıyor ki, böylece umutsuzluğa kapılmamızı engelliyor. Şu an içinde bulunduğumuz tabloyu daha olumlu bir yöne çekebilmek adına çıkış yollarının tümüyle kapalı olmadığını kendi bakış açımızdan söyleyebiliriz. Hekimlerin var olan özlük haklarının iyileştirilmesiyle, çalışma koşullarının düzeltilmesiyle, uygulamaların daha göz önünde olacağı, toplumsal sorumluluğumuzun giderek daha da sorgulanacağı, ama her durumda hekimlerin bu mesleği yapıyor olmaktan dolayı memnuniyet duyacağı bir ufka yelken açmamızın zorunlu olduğu görülüyor. Tıbbın gelişmeye dönüş yapısı ve teknoloji aktarımının çok yoğun yaşanıyor olması, yakın zamanlarda "bilim kurgu" gibi algıladığımız olayların bir "realite" olarak karşımıza çıkması gibi nedenlerle; "tıbbın etik açıdan sorgulanması" gereklidir. Ulusal düzeyde bir etik danışma kurulunun oluşturulması üst politikalar oluşturabilmek için gerekli görünmektedir.

Sivil toplum örgütlerinin giderek ön planda etkisini hissettiren rollerinin netleşmesi ve böylece iş ahlakı konusunda belirli bir düzeyi yakalayabilmenin hekimlerin meslek örgütü olarak Türk Tabipleri Birliği'nin yetkisinde ve denetiminde bulunan bir alan olarak tanımlanması zorunluluktur. Hekim olarak çalışabilmek için TTB üyesi olmanın zorunlu tutulacağı bir düzenleme; yabancılaşma sonucunu da getiren günümüz tıp ortamını değiştirmekte katkıda bulunabilecektir. 1998 yılında TTB Olağan Genel Kurulu'nda kabul edilen ancak gerekli "yasal" süreçleri henüz geçmemiş olan Tıp Meslek Etiği İlkeleri metninin tüzük adını alması, 1960 tarihli Tıbbi Deontoloji Nizamnamesi'ne göre günümüz tıp uygulamasına çok daha uygun, gerek-

**Tıp eğitiminin yoğun
bilgi yükü karşısında,
hekim adayının giderek
mekanikleşen, insancıl
özelliklerinden de çok şey
yitiren bir etkinliğin
uygulayıcısı olmaya başladığı,
hastasını dinlemeyen, ona
ve genelde toplumuna
yabancılaşan bir profesyonel
olduğu saptanmaktadır.**

göre günümüz tıp uygulamasına çok daha uygun, gerek-

sinimlere karşı daha donanımlı olmamızı sağlayacaktır.

Pellegrino'ya göre, "Kişiler moral öznelerdir ve kendi davranışlarından sorumludurlar. Ancak hepimizin kendimizi paranın, ünün, gücün ve prestijin baştan çıkarıcı etkilerine karşı koruma ödevimiz vardır." Belirli bir meslek grubunun mesleğe ilişkin oluşturduğu, koruduğu, meslek üyelerine emredici ve onları belirli bir şekilde davranmaya zorlayan, kişisel eğilimleri sınırlayan yetersiz ve ilkesiz üyelerini meslekten dışlayan, meslek içi rekabeti düzenleyen ve hizmet ideallerini korumayı amaçlayan mesleki ilkeler bütünü olarak tanımlanan mesleki etik, yukarıda dile getirilen ödevimizi yerine getirmemize yardımcı olacaktır. Mesleki etik bir meslek grubunun eseri olarak kabul edilebileceğine göre, bir grup ne denli güçlü kurulmuş ise, etik ilkeleri de o denli etkili olmaktadır.

Yukarıda tıp eğitimi içerisinde tıp etiğinin yeriyle ilgili saptamalar bağlamında ülke düzeyinde tıp etiğine ilişkin bir çekirdek müfredatın belirlenmesi bir zorunluluk olarak görülmektedir. Bu müfredat içerisinde olmazsa olmazların saptanması çerçevesinde tüm tıp fakültelelerinde benzer bir programın yürütülmesi de gereklidir. Böylece entegre bir tıp eğitimi yaklaşımında mezuniyet öncesi, tıp etiği ile ilgili konuların birbirine koşut ve olabildiğince işlevsel biçimde ele alınması mümkün olabilecektir. Ayrıca hekimlerin eğitiminin tıp fakültesi yıllarıyla sınırlı kalamayacağı hep saptanagelen bir olgudur. Hekimin meslek yaşamı boyunca kendini yenilemek ve bunun yanı sıra bildiklerini meslektaşlarına öğretmekle de "yükümlü" olduğu dile getirilmektedir. Toplumun hekimden beklentisi onun "nitelikli" oluşu üzerine odaklanmıştır. Bu nitelik, tek boyutlu olmayıp hem "moral" hem de "profesyonel" nitelik olsa gerektir. Bir başka söyleyişle, hekimden meslek uygulamasını dürüstçe gerçekleştirmesi, ona ticari bir özellik vermemesi yanı sıra, yüksek bilgi ve beceri düzeyinde bulunması da beklenmektedir. Bir hekimin "moral" ve "profesyonel" nitelikli oluşu onun erdemidir. Hekim bu niteliklerini koruduğu, onları yitirmediği sürece toplumun beklentilerini karşılayabilecektir. Oysa kendini yenilemeyen, edindiği deneyimleri bir bilgi sistematiği içerisinde bütünleştirmeyen, yeni sorunlar karşısında yeni arayışlara yönelmeyen hekim söz konusu niteliklerinden ödünler vererek, zamanla "erdemini yitirmek" noktasına gele-

cektir. Hekimin günlük etkinliğinin konusu günümüze gelinceye kadar bütün ahlak sistemlerinde en yüksek değerlerin başına yerleştirilen "insan" dır. Hekimin bilimsel, mesleki ve moral niteliklerini hep günün beklentileri düzeyinde tutması ile ancak bu yüksek değere uygun bir hizmet üretimi mümkündür. Bu amaç sürekli, uzun soluklu bir çabayı gerektirecektir.

Prof. Dr. Berna Arda

Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi

Deontoloji AD Öğretim Üyesi / TTB Etik Kurul Üyesi

Kaynaklar:

- 1- Arda B: Hekimin eğitimi ve kendini yenileme sorumluluğu. Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası 43: 521 - 526, 1990.
- 2- Arda B: Cumhuriyet dönemi fakülte tıp eğitimi yaklaşımları*. Sağlık Bilimleri Araştırma Dergisi 1: 199 - 210, 1990. (* Ankara Tabip Odası 1989 yılı Altan Günalp 2.lık ödülü)
- 3- Arda B: Rokeach skalası ile bir çalışma: Tıp öğrencilerinin mesleğe yönelimleri ve değer sistemleri. Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası 44: 121 - 132, 1991.
- 4- Arda B: Tıbbi etik eğitimi: Eleştirel bir değerlendirme. Tıbbi Etik 2: 80 - 83, 1994.
- 5- Arda B: Etik açıdan hekim hakları. Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası 51(3): 121 - 124, 1998.
- 6- Başaran F: Üniversiteli gençlerin değerleri. 2. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi., s.18 - 19, Ankara, 1989.
- 7- Civaner M: Türk Tabipleri Birliği Yüksek Onur Kurulu' na Yansıyan Olgularda Tıbbi Etik İhlallerinin İncelenmesi, Tıp Etiği Araştırmaları Biyoetik Derneği Yayını No: 5 (Ed. B. Arda) s. 23 - 44, Ankara, 1999.
- 8- Downie RS, Macnaughton J: Clinical Judgement Evidence in Practice. Oxford University Press, 154 - 161, 2000.
- 9-Göksel FA: Hekim andı. Türkiye Klinikleri. 1(1): 88 - 89, 1981.
- 10- Göksel FA: Deontoloji Repetitoryumu. 3. Basım, Ankara, 1986.
- 11- Türk Tabipleri Birliği Mezuniyet Öncesi Tıp Eğitimi Raporu (Katkıda bulunanlar: Akaydın M, Aksakoğlu G, Arda B, Arioğlu O, Bulut A, Coşkun B, Doğan Y, Fidan D, Kalaça Ç, Kılıç Ç, Oktay Ş, Öztekin Z, Saçaklıoğlu F, Sayek F, Sayek İ, Topuzoğlu A) (Ed. İ. Sayek, B. Kılıç) 48 sayfa, Ankara, Haziran 1997.
- 12- Türk Tabipleri Birliği Mezuniyet Öncesi Tıp Eğitimi Raporu (Yayına hazırlayanlar B. Kılıç, İ. Sayek) TTB yayını, Ankara, 2000.
- 13- Örs Y: Geçmişte ve günümüzde hekim - hasta ilişkileri. Tıp Dünyası 48: 224 - 30, 1975.
- 14- Öztürk H, Arda B: Ankara Tabip Odası' nın 1995 - 1996 dönemindeki soruşturma dosyalarıyla ilgili analitik bir çalışma. III. Tıbbi Etik Sempozyumu Bildirileri Biyoetik Derneği Yayını s.365 - 368, YÖK Matbaası, Ankara 1998.
- 15- Öztürk O: Hekimin kimliği. ATO Hekimden Hekime, 32 - 33, Nisan - Haziran 1999.
- 16- Pehlivan İ: Yönetmelik, örgütsel ve mesleki etik açısından tıbbi etik ve tıp etiği eğitimi. Tıp Etiği Araştırmaları Biyoetik Derneği Yayını No: 5 (Ed. B. Arda) s. 51 - 62, Ankara, 1999.
- 17- Rezler AG: Attitude changes during medical school: A review of the literature. Journal of Medical Education 49: 1023 - 1030, 1974.

Devlet ve pazar kiskacında avukatlık

Haluk Inanici

Ülkemizde avukatlık mesleğinin gelişimi kendisine özgü nitelikler içerir. Bir anlamda "öncesi" yoktur. Tıpkı diğer serbest meslekler gibi Osmanlı'nın modernleşme serüveninin başladığı Tanzimat'la ortaya çıkar. Avukatlık

mesleğini anlamaya çalışmak bir anlamda toplumun "modernleşme" serüvenine bir yünden kesit atmaktır.

Gerçi bir zamanlar okuma yazması olmayan halkın özel ve resmi dertlerini ifade etmek için başvurduğu ve Evliya Çelebi'nin "esnafı yazıcıyan" dediği arzuhalciler vardı. Hatta kadı veya başefendinin⁽¹⁾, oturduğu, alışveriş ettiği semt bakkalları, ellerinde kağıtlarla mahkeme kapılarında dolaşır yardım etmeye çalışırlardı. Yazıhanesi olmayan bu kişilere "ayak kavafı" veya "kağıt kavafı" denirdi. Çoğunlukla okuma yazma bilmeyen halkın parasını alan ve onlara zararı dokunan bu kavafılara halk "yalancı, müzevir" sıfatlarını takmıştı. Giderek halkın arzuallerini resmi makamlara veren, iş takip eden eski mahkeme görevlisi "muhzir"ler⁽²⁾ ortaya çıkmıştı.

Yaygın kanının aksine, bunların hiçbirisi avukatlık mesleğinin öncülleri değildir. Bir diğer deyişle, bu mesleklerle avukatlık mesleği arasında yapısal bağlantı kurmaya çalışmak yanıltıcıdır. Olsa olsa halkın bu mesleklerle ilgili olarak kullandığı bazı sıfatların daha sonra hatta Cumhuriyet döneminde de avukatları değerlendirirken ödünç alındığı söylenebilir. Cumhuriyet öncesine damgasını vuran ilk olumsuz avukat tipi "Karamanlı avukat" tipidir. Özkent'in deyişi ile bunlar; "Türk avukatlık tarihinde tezvirle işe başlamış, ruhları ve kafaları tezvirle yoğrulmuş, ilimden ve adalet duygusundan ve doğruluktan uzak, gözlerinin önünde yalnız kavga ve münazaa ve onun zamanında para ve mürabaha parıldayan utanmaz, cahil ayak takımlarının hepsine birden verilmiş bir addır. Bunlar avukatlığı bezirganlıkla karıştırır ve pis bir işadaminin yapacağı ve hatta yapmayacağı her işi üzerlerine alır ve yapar süsünü verirlerdi."⁽³⁾

Yazımıza Tanzimat dönemine ilişkin değerlendirmelerle başlamamız raslantı değildir. Yaşadığımız dönemde "Türk

Toplumunun" bunalmı içinde olduğunu söylemek hatta daha da ileriye giderek toplumu oluşturan unsurların bir çözülme sürecini yaşadığı ifade etmek abartı olmayacaktır. Tıpkı Tanzimat döneminde olduğu gibi.⁽⁴⁾

Bugün de ülkemizde avukatlar hakkında olumsuz değerlendirmeler gündemdedir. Avukatların olumsuz değerlendirmelere konu olmasında en önemli aktör olarak "devlet" ön planda görünmektedir. Sonra da manipüle edilmiş "basın"⁽⁵⁾ gelmektedir. Toplumun çözülme hatta çürüme içinde olduğunu ifade ettikten sonra avukatların bu çürümeden nasibini almadığını söylemek çok zor. Hemen savunmaya geçmek de çok anlamlı değil. Ancak avukatlara bakarken çok ciddi bir haksızlık yapıldığını da hemen belirtmek gerekiyor. Bu toplumda bir savcının bir hakim, bir cezaevi müdürünün suç işleme oranı, olasılığı ne ise avukatunki de o kadardır. Tüm adli sorunlarda, skandallarda avukatların gündeme getirilmesi aslında, çürüyen yargı mekanizmasını gizlemeyi sağlamaya yöneliktir. Bu konudaki bir örnek, olayın vehametini ortaya koyacaktır. Hakimlikten, savcılıktan çıkarılan veya çıkarılma aşamasına gelip istifa edenler, avukat olmak için başvurduklarında; "barolara" kabul edilmediğinde alınan kararlar, Adalet Bakanlığı tarafından bozulmaktadır. Bir anlamda "hakim, savcı olma niteliğini" kaybedenler devlet tarafından "ekmek kapısız" bırakılmamakta, mevcut "ayıplı" haliyle avukatlık yapabileceği varsayılmaktadır. Devletin/resmi ideolojinin bu konuda avukatlara bakışı ve uygulaması arasında tam bir ironi mevcuttur.

Bugün bir yanda mesleki pratik sorunlar, diğer yanda mesleği ifa ettiği yargı alanının sorunları, Türk avukatını boğmuş durumdadır. Özellikle, son on yılda açılan ve sayıları 30'a varan hukuk fakültelerinin, nitelik düzeyi tartışmalı hukukçular mezun etmeye başlaması meselenin tuzu biberi olmuştur. Bugün İstanbul Barosu'na yılda 1100, Ankara Barosu'na 800, İzmir Barosu'na 300 civarında hukuk fakültesi mezunu staj için başvurmaktadır. Bu üç şehirde bir yıl içinde staj için başvuran yeni avukat adaylarının sayısı orta ölçekli bir Avrupa devletindeki toplam avukat sayısı kadardır.

Pratik sorunlar

Sabah mesaisine başlayan avukatlar, metropol bir kentte oraya buraya savrulmuş bazen kiralık bazen kaçak adliye binalarına ulaşmaya çalışmakta ve zamana karşı yarışmaktadır. Yıllardır söylenen İstanbul'a üç merkezi adliye vaadi, artık ifade bile edilmez olmuştur. Adı adliye sarayı olan

köhne binalarda görev yapmak başlı başına utanç verici bir duruma dönüşmüştür. Son depremde sonra bazı adliyelerde hakim, savcı ve avukatlar açık kolon demirlerinin yanında görev yapmaktadırlar. Avukatların kendilerini kötü hissetmeleri için faaliyet gösterdikleri alanda her türlü olumsuz koşul mevcuttur. Tabi aynı değerlendirme, hakim ve savcılar için de geçerlidir.

Bu sorunların yanında çok basit bir biçimde halledilebilecek bazı dava türleri (karşılıksız çek davaları, icra ceza davaları vb.) sanki yargı sistemini çalıştırmamak için icad edilmiş gibidir. Bir hakim günde 60-70 davaya bakar. Nerede ise bir davaya 1 dakika düşer. Bu ülkenin adaleti de "bir dakikalık adalet" dönüşmüş durumda. Ne hakim ne savcı ne de avukat yaptığı işe, adalet artık inanmıyor. İnancın olmadığı yerde yozlaşma başlıyor, işin içine rüşvet giriyor.⁽⁶⁾ İstanbul Barosu tarafından yapılan bir araştırmada ankete katılan avukatların % 94.9'unun adli yargıda yolsuzluk olduğunu düşündüğü ortaya çıkıyor.⁽⁷⁾

Bu sorunlara bir de toplam süresi olağan dönemden daha fazla olan olağanüstü dönemlerdeki sıkıyönetim yargı sorunlarını veya Devlet Güvenlik Mahkemesi yargı sorunlarını, Güneydoğu'da yıllardır süren olağanüstü hal sorunlarını eklersek, avukatların aslında çözümünü çok zor bir sorunlar yumağı ile karşı karşıya olduğu ortaya çıkıyor.

Avukat - müvekkil- işadamlı ilişkisi

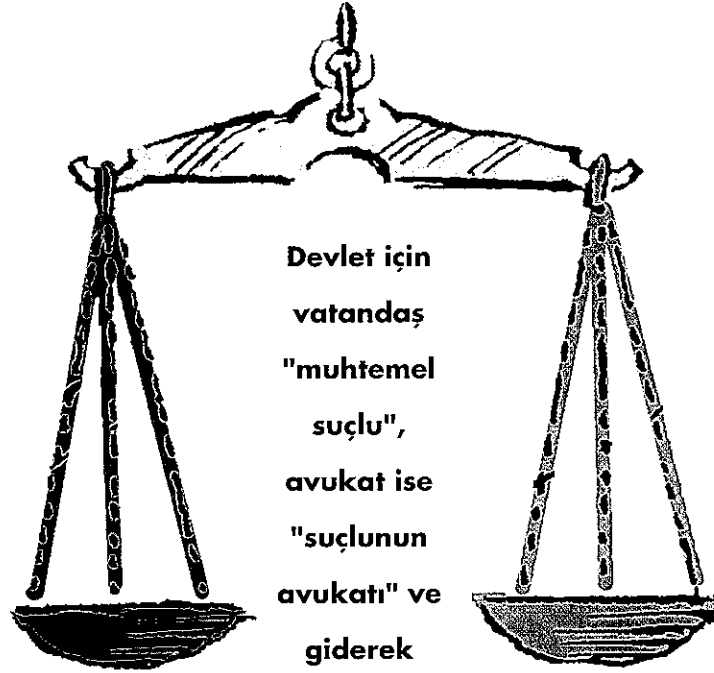
Böyle kötü bir manzara ortasında avukat - müvekkil ilişkisinin nitelikli olarak kurulabileceğini söylemek doğaldır ki, safdillik olur. Avukattan beklenmesi gerekli "adalet yardım", "hukuki yardım" görevi, belirttiğimiz toplumsal çözülme ile birlikte "iş yapmaya" dönüşmüştür. Artık işadamlarımız, müvekkillerimiz "iş bitiren" avukat aramaktadır. Güzel güzel konuşan, topluma önerilerde bulunan, zaman zaman politik kurumlarda, sivil toplum kurumlarında gördüğümüz ve "temiz bir toplum" için çalışan insanlar, işadamları, somut bir avukat ihtiyacı karşısında "avukat" değil, "iş bitiren hukuk teknisyeni" aramaktadır. Zevahiri kurtarmak için "ama çoğunluğu böyle değil" diye bir cümle eklemeyeceğim. Ters yok mu? Var tabi. Ama nitelikli müvekkil sayısında ibre azalma yönündedir.

Bu ifade, "avukatlık mesleğinde" nitelik, düzey düşüklüğü eğilimi görülüyorsa, bunun önemli bir toplumsal kaynağının da müvekkil, iş hayatı, işadamları ve devlet söyleminin, davranışının nitelik düşüklüğü ya da daha doğru ifade ile "nitelik dönüşümü" olduğuna işaret ediyor.

Küreselleşme sürecin- de avukatlık

Aslında avukatlık mesleğinde ortaya çıkan bu durum, tüm diğer serbest meslekler için de geçerlidir. Ölen hastasına "ex oldu" ya da "anahtar teslimi ameliyat yaptım" diyen doktorlar (tıp teknisyenleri), bir öğrenci adayı gördüğünde gözünde dolar işareti parlayan öğretmenler (eğitim teknisyenleri), inşaat deyince kibrit kutusu gibi beton yığınları yapmayı marifet sayan, şehircilik, plancılık, göz kirlenmesi, estetik gibi konulardan bihaber mühendisler/mimarlar (inşaat ve tasarım teknisyenleri) vb. için yapılabilecek tespitler, avukatlar için yaptığımız tespitlerle ortak özellikler içermektedir. 19. yüzyıl, serbest mesleklerin altın çağıydı. 21. yüzyılın serbest mesleklerin bunalım çağı olacağı ise önceki yüzyılın sonunda belli idi.

Bu tespitler maddi temellerini, aslında "küreselleşme" sürecinde bulmaktadır. Küreselleşme ile ilgili çok eser yazıldı. Daha çok da yazılacağı benziyor. Ancak bu aşamada şunu söylemek mümkündür. Dünyada her şey uluslararasılaşmakta, tüm mal ve hizmet dolaşımının önündeki engeller kaldırılmakta, tüm hizmetler standartlaştırılmaktadır. Hatta "yeni taylorist" düşünce; "en küçük iş parçasının en küçük sürede yapabilme ilkesi" 80'li yıllardan itibaren serbest mesleklerin de içinde olduğu hizmet sektörünü de ele geçirmiştir. Bu çerçevede standartlaşan bir şeyin teknik yönünün ön plana çıkması doğaldır. Ancak teknik süreç öyle derinleşmiş ve uzmanlık adına öyle ayrılmıştır ki, toplumsal olanın uzağına sürüklenmiş, arada uçurum doğmuştur. Artık her şey bu tekniğin bizzat kendisi için yapılabilecek dönüşmüştür. Serbest meslekler

**Devlet için
vatandaş
"muhtemel
suçlu",
avukat ise
"suçlunun
avukatı" ve
giderek
suçlunun
örgüt
mensubudur.

Bugün
sayısı
40 bine
varan
avukat,
varlığını
"hukuk
devletinin",
demokratik
toplumun
teminatı
olarak
görebilecek
bir devlet
anlayışının
çok uzağında
duruyor.**

de bu çerçevede tamamen teknik süreçlere dönüşme, indirgenme eğilimi içermektedir. Teknik süreçlerin ön plana çıkması yapılan toplumsal faaliyetleri teknik bir işe dönüştürmekte ve toplumsal değerlerden arındırmaktadır. Bu anlamda teknik iş; hiçbir sosyal değerle bağlı olmaksızın tek başına "iş" olabilmektedir. Bu çerçevede avukatlara kendisinden istenilen "tek-

nik hukuki" işleri yapan kişi; parası verildikten sonra her şeyi yapabilecek kişi olarak bakılması, süreçle doğru orantılı olarak gelişmektedir. Ekleme gerekirse, başlangıçta değindiğimiz zihinsel dünyalardaki ülkemize özgü olumsuz değerlendirmelerin maddi temeli de mevcuttur: Küreselleşme.⁽⁸⁾

19. yüzyılın klasik/modern avukatı büyük bir dönüşüm/tehlike içindedir. Mesleğini bağımsız olarak ifa eden, müvekkilinin "hukuka aykırı" talimatları ile bağlı bile olmayan, hukuki değerlendirmede bağımsız, güven ve özen ilkesi ile şahsen ifa edilen avukatlık modelinin galiba sonuna geldi! Üstelik bugünün avukatlık/hukuk teknisyenliği 19. yüzyılın avukatlık anlayışı ile tam bir tezat oluşturmaktadır.⁽⁹⁾

Türkiye'de bu olumsuz maddi süreci tamamlayan yukarıda kısmen değindiğimiz bir başka süreç de bizzat "devletin bakış açısı" ya da resmi ideolojidir. Devlet için vatandaş "muhtemel suçlu", avukat ise "suçlunun avukatı" ve giderek suçlunun örgüt mensubudur. Bugün sayısı 40 bine varan avukat, varlığını "hukuk devletinin", demokratik toplumun teminatı olarak görebilecek bir devlet anlayışının çok uzağında duruyor. Son olarak ortaya çıkan "andıç" olayında da bu

tespitimiz doğrulanır mahiyettedir. Kendi vatandaşlarına suç işlemeyi halde suçlu muamelesi yapma, iftira atma, yargıya müdahale etme yönünde bir uygulamanın devletin bir kurumu içinde planlanabildiğini hep birlikte görmüş olduk. Daha doğrusu görenler gördü. Kendilerini gündemi belirleyen aktörler olarak görenler ise "kör" rolü oynamaktadır. Böyle bir ortamda avukatların hedef tahtası haline getirilmesini pek yadırgamamak gereklidir.

Özellikle siyasi olarak nitelenebilecek avukatlar üzerindeki görünür ve dolaylı baskı, inanılmaz boyutlardadır. Bu tür davalarda müvekkillerine hukuki yardım yapmaya çalışan avukatlar aslında gerçekten hukuk şövalyeleridir. Yukarıda açıkladığımız kötü manzara karşısında siyasi suçluları savunmasız bırakmayan, insanın içini ferahlatan toplumsal aktörlerdir. Bugün devletin resmi söylemde avukatları diline dolması, paralel olarak medyanın bu göreve soyunması bir anlamda bu "son şövalyelerin", dolayısı ile muhalefetin, toplumun sesini kısımaya, sindirmeye, ellerinden gelse yok etmeye yöneliktir.

"Hukuk toplumu, hukuk toplumunu isteyenler, onun için mücadele edenler olduğu zaman vardır"

Çetin Altan "Türkiye ahlaklı mı ahlaksız mı?" konulu toplantıda, çok önemli bir sorunun altını çiziyordu; "Bir toplumda gerçek, insanı hapishaneye kadar götürüyorsa ahlak mümkün müdür".⁽¹⁰⁾ Altan, bu sorudan sonra "Ahlaklı olduğumuzu iddia etmek de ahlaksızlıktır yani. Şimdi hangisi para ediyorsa insanlar onu tercih eder" diyordu. Paralel bir değerlendirmeyi Prof. Bakır Çağlar, hukuk toplumu üzerinde konuşurken yapıyordu. Hukuk toplumu, hukuk toplumunu isteyenler; onun için mücadele edenler olduğu zaman vardır.⁽¹¹⁾ Özetle, eylem içindeki insan, isteyen, talepte bulunan, kaderine sahip çıkmayan, çalışan insan, konumuzun temellerinden birisidir. Şu halde ahlak ve etik "gerçek" ve "iktidar"la da yakından ilgilidir.

Ahlak, etik ve meslek kuralları arasındaki ilişki nedir? Ahlak ve etik, bireyin iç dünyasına yönelik kurallardır. Ahlakın müeyyidesi ahlakidir. Etik bir norm olmadığı için müeyyidesi de yoktur. Bir mesleğin düzenini, düzenini sağlamak, niteliğini yükseltmeyi, disipline etmeyi amaçlayan "meslek kuralları" ise emredicidir. Meslek kuralına uymayanların o meslekte barınmaları mümkün değildir. Ancak yukarıda belirttiğimiz çürüme ve küreselleşme sürecine ve bunun mesleki yansımalarına sadece emredici meslek kuralları ile karşı çıkmak mümkün değildir.

Bugün için Türkiye, içinde bulunduğu süreci değiştirecek örgütlenme pratiğinin uzağında görünüyor. Bu durumda bireyler, yukarıda belirttiğimiz gibi ahlaki kabulleri ve etikle, karşı karşıyadır. Egemen piyasa/toplum ilişkileri içinde varolmaya çalışan öte yandan varsa ahlaki normlarını, mesleki ilkelerini korumaya çalışan eğer yakalayabilmiş ise "etik düzeye" erişmeye çalışan, bireysel eylemini, pratiğini sorgulayan, hastalıklı yapıdan kurtulmaya çalışan "birey", tek umut olarak ortada duruyor. Peki böyle bir hedefle sorunları çözebilir miyiz? Bu sorumuzu sadece avukatlar için değil, tüm serbest meslek mensupları, işadamları, müvekkiller özetle tüm vatandaşlar için de soruyoruz... Evet belki bu aşamada belirttiğimiz sorunları ne avukat olarak ne de bir başka "kişi" olarak çözebilir gözüküyoruz. Ancak hiç olmazsa bu hedefle belki "iki yüzlülüğe", "pislige", "soyguna", "talana" "acımasızlığa" giderek "insan dışılığı" mümkün olduğu kadar az bulaşarak, yaşamak mümkün. Belki bu mümkünü gerçekleştirmeye çalışan insan sayısı arttığında bir şeyler yapabileceğiz. En azından ufak ve uzak olsa da bir umudumuz var.

Haluk İnanıcı
Avukat / İstanbul Barosu Etik Kurul Üyesi

Dipnotlar:

- 1- Şer'i mahkeme başkatibi
- 2- Ali Hayder Özkent; Avukatın Kitabı, s.50
- 3- Özkent, age, s. XVI
- 4- Bu kaba paralelliğin dışında AB dolayımında demokratikleşme hedefi açısından bakıldığında toplumun dönüm noktasında olduğunu söylemek mümkündür.
- 5- Manipüle edilmiş diyorum. Çünkü "basın" avukatlarla ilgili olumsuz değerlendirmelerine çoğu zaman "objektif kanıt" gösterememektedir. Örneğin içeriye silah sokan kaç avukat vardır sorusuna Adalet Bakanlığı, "yoktur" diye cevap verirken bu konuda tevatur haberler çoktur.
- 6- Hırsızların, mafya babalarının, suçüstü yakalanan bürokratların, milletvekillerinin, savcılarının vb. yakalandıklarında hep "bağımsız adalete güveniyorum demesi" de aslında "adaletin olmadığını" gösteren bir ironi değil midir?
- 7- İstanbul Barosu Çevresi, Adli Yargıda Yolsuzluk Araştırması, Hayrettin Ökçesiz, 1999, İstanbul Barosu Yayını
- 8- Küreselleşmeyi doğrudan karşı çıkılacak bir olgu olarak görmüyorum. Ama küreselleşmenin getirdiği yıkım ve faturalar hep gelişmekte olan ülkelere çıkarılmaktadır. Küreselleşmenin hem Kuzey hem de Güney'in müşterek hedefi haline gelmesi talebi doğaldır ki, bu sürecin olumsuz yönlerini ön plana çıkarmayı gerektirecektir.
- 9- Haluk İnanıcı, 3. Bin Yıla Girerken Avukatlık Mesleği, İstanbul Barosu Dergisi, 2000-1
- 10- Yedi Fiil Etik ve Haklar, sy.223
- 11- Prof. Dr. Bakır Çağlar, HFSA Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi Yayınları, sy. 82

Ahilik ve yükselen değerler

Galip Demir

Ulusların tarihi birikimleri, kültürel ve sosyal yönden olduğu kadar ekonomik alandaki zenginlikleriyle de önem kazanır. Türk tarihi bu açıdan değerlendirildiğinde karşımıza Ahilik çıkmaktadır. Ahilik, hem sosyo-kültürel hayatın düzenlenmesinde, hem de çalışma hayatının kurallarının koyulup korunmasında etkin rol oynamıştır. Ahi kurumunun yönetimindeki fertler; çalışma, bilgi, akıl, ahlak gibi kavramların bilinci içerisinde toplumsal hayatın gönencini sağlamışlardır.

Bir taraftan toplumun inanç ve gelenekleri diğer taraftan ise çalışma, ahlak ve bilginin erdemi... iki kaynağın bileşkesi olarak şekillenen Ahilik, gücünü ve etkisini günümüze kadar sürdürmüştür.

O halde Ahilik nedir? Ne zaman kurulmuştur? Kurucuları kimdir? Kaynakları, kuralları, faaliyetleri nelerdir? Ahi sözcüğünün çeşitli anlamları vardır.

Ahilik kurumunun doğuşu

Ahilik, Türklerin Anadolu'da karşılaştıkları sosyal ve ekonomik sıkıntılara çözüm getirmek ve yerli Bizans ekonomisine karşı rekabet edebilmek ihtiyacından doğan özgün bir kuruluştur. Başlangıçta Anadolu'daki Türk esnaf, sanatkar ve üreticiler birliği olarak faaliyette bulunan örgüt, daha sonra toplumun tüm katmanlarını içine alacak biçimde gelişme göstermiştir. Ahiliğin gelişmesine katkı sağlayan en önemli etken, kurumun ortaya koyduğu ilkeleridir. Ahilik düşüncesini meydana getiren ilkelerin kaynağı, çok daha eski tarihlere dayanmakla beraber kurumun asıl faaliyetlerinin XII. yüzyılda başladığı tesbit edilmiştir.

Değişik ülkelerde farklı amaçlarla tesis edilen dernekler, cemiyetler, korparasyonlar Ahilik kurumuna benzetilmekte ve Ahiliğin kuruluş kökeninde bu derneklerin etkisi olduğu söylenmektedir. Bunlar, İhvanü's-safa, Fütüvvet teşkilâtı, Melamilik, bazı tarikatlar, Mason dernekleri, Avrupa'nın eski esnaf loncaları, şövalyelik kuruluşlarıdır. Bu kuruluşlar ile Ahilik mukayese edildiğinde, aralarında önemli farklılıklar

tespit edilmekle birlikte bu kuruluşların bazı ritüelleri Ahiliğe benzemektedir.

Ahi Evran

Ahilik teşkilatının kurucusu iktisatçı, filozof Ahi Evran'dır. Ahi Evran, 1171'de Azerbaycan'ın Hoy kasabasında doğdu. Ahi Evran ilk tasavvuf terbiyesini, Hoca Ahmet Yesevi'den, ilmini de Fahreddin-i Razi'den almıştır.

Selçuklu Sultanı I. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında Anadolu'ya gelen Ahi Evran, Konya'da Sultan'a ithafen Letaif-i Gıyasiye adındaki kitabını sunar. Kitabın I. cildi felsefe, 2. cildi ahlak ve siyaset, 3. cildi fıkah (İslam Hukuku), 4. cildi dua ve ibadetler hakkındadır. İbni Sina hayranı olan hükümdar, kendisine sunulan kitapları beğenmekle kalmaz, eserlerine ve önerilerine önem verir. Çalışma hayatıyla ilgili önerilerini hayata geçirmesi için de kendisine yardım eder.

1205 yılında Kayseri'ye giden Ahi Evran, burada bir deri imalathanesi kurar. Kayseri'de devletin desteği ile deblağları ve diğer sanatları da içine alan büyük bir sanayi sitesinin kurulmasına öncülük eder.

İzzetin Keykavus'dan sonra başa geçen Alaeddin Keykubat, babası gibi Ahi üretim birliklerini desteklemeye devam eder. Kayseri örneği üretim birlikleri ve sanayi siteleri diğer şehirlerde de kurulmaya başlar.

Sultan Alaeddin Keykubat'dan sonra başa oğlu II. Gıyaseddin Keyhüsrev geçer. Ahiler, Alaeddin Keykubat'ın öldürülmesinde oğlunun parmağı olduğunu öğrenmeleri ve yeni sultanın devlet yönetimindeki başarısızlıkları nedeniyle onu kabullenemezler. Ahi Evran'ı çekemeyenler ise, bu fırsattan yararlanarak sultanla onun arasını açarlar.

Ahi Evran, bu yüzden Konya'dan ayrılmak zorunda kalarak Denizli'ye oradan da Kırşehir'e gelerek Ahi birliklerinin teşkilâtlandırılmasına hız verir.

Kırşehir'e eşi Fatma Ana ile yerleşen Ahi Evran, eşinin kurduğu Anadolu Kadınlar Birliği (Bacıyan-ı Rum) teşkilâtını da himaye ederek, her iki teşkilâtın (Ahiyan-ı Rum) ge-

lişmesi için çaba sarfeder. Anadolu Kadınlar Birliği, dünyada kurulan ilk kadın teşkilâudır.

Ahi Evran kendi mesleği olan debbağlık dalından başka 32 çeşit esnaf ve sanatkârın lideri olmuştur. Ahi Evran'ın Anadolu'da kurduğu Ahilik Teşkilatı'nın asıl amacı, ilim ve bilgiyi insanlığın hizmetine sunmaktır. Türkler Anadolu'ya yerleşirken, dönemin bilim adamları pozitif ilimlerin gündelik hayatta kullanılmasını ve insanların da bundan faydalanmasını öngörmektedir.

İlmin tekniğe uyarlanmasına örnek olarak, Cizreli İsmail

Ahiliğin iktisadi kalkınmadaki rolü

Selçuklu devleti döneminde, kaliteli, bol ve ucuz üretim metodunu benimseyen ve uygulayan Ahi Birlikleri, kısa zamanda halkı refaha ve huzura kavuşturmuştur. Osmanlı devleti kurulduktan sonra da Ahi Üretim Birlikleri faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Osmanlı'nın iktisaden gelişmesinde sistemin önemli rolü olmuştur. Nitekim 15. ve 16. yüzyılda bile Türkiye'nin Avrupa karşısında dış ticaret açısından daha avantajlı bir durumda olduğu görülür. Türkiye'nin toplam ihracat tutarı bu dönemde ithalatından fazladır. Ülkedeki

İhtisab Ağaları çarşı pazar denetimi yaparak, halkın aldatılmasına engel olurlardı

B. Rezzaz isimli bilim adamının kitabında, birçok otomatik makinanın projelerinin çizildiği ve tariflerinin yapıldığı, hatta bazı projelerinin uygulandığı bilinmektedir. Bu makina ve robotlara örnek olarak, su saati, otomatik musluk, el yıkama ve abdest alma esnasında kendiliğinden su döken makina, kendi kendine müzik çalan makina, otomatik su tulumbaları, su fişkırtan fiskiyeler, şifreli anahtarlar, değişik hareketler yapan robotlar yer alır. Ahi Evran, tercümelere dahil yirmiyeye yakın eser bırakmıştır.

üretilen her türlü mamül, ihtiyacı karşılayacak kapasitededir. İpekli dokuma, deri işleri, dikiş iğneleri gibi mamüller dış piyasalarda çok aranan mallar arasındadır. Sanayinin geliştiği Türkiye'de, el sanatları ileri durumdaydı. Bazı kaynaklardan edinmiş olduğumuz bilgilere göre Fransa Kralı'nın Osmanlı devletinden iki milyon düka borç para ve askeri yardım istemiş olması, İtalya'nın buğday ihtiyacını Türkiye'den karşılama durumunda kalışı, İngiliz Kraliçesi Elizabeth'in Türkler'in yün boyama tekniğini öğrenmek için gizli sanayi

casusu göndermiş olması, Osmanlı devletinin iktisadî açıdan Avrupa'dan ileri olduğunun göstergesidir.

Ahi Birlikleri'nde eğitim

Ahi Birlikleri'nde eğitimin amacı, ferdin ahlaki, mesleki bilgi ve becerilerini arttırmak ve onu bu yönde yetiştirmektir. Ahilikte, meslek ve ahlak eğitimi bir arada verilirdi.

1- İş dışındaki eğitim:

Genel eğitim niteliğinde olup, ferdi geliştirmeye yöneliktir. Dini ve ilmi bilgiler yanında konuşma, edebiyat dersleri verilir. Gençlerin yeteneklerini geliştirmek için güzel yazma, musiki dersleri, davranış kaideleri, askeri bilgi ve spor eğitimi dersleri konulmuştu. Zaviyelerde eski Türk destanları Kutadgu Bilig ve Ahi Evran'ın kitapları yanında fütüvvetname denilen, Ahiliğin ahlak nizamnamesi olarak bilinen kitaplar okutulurdu. Fütüvvet kitapları bir bakıma İslâm tasavvufunun geliştirdiği Kur'an ve hadislere dayanan güzel ahlak ve ideal insan tipini belirleyen kitaplardı. Bu eserler yalnız gençlerin değil toplumun tamamının uyması istenilen ahlaki kuralları içerirdi. Burgazi Fütüvvetname-si'nde iş ahlâkını meydana getiren kurallar şöyle sıralanmaktadır:

- Ahiler birkaç iş veya sanatla değil yeteneklerine en uygun olan bir iş veya sanatla uğraşmalıdır.

- Ahinin emeğini değerlendirecek ve onurunu koruyacak bir işi, özellikle bir sanatı olmalıdır.

- Ahi, doğru olmalı, emeğiyle hakettiğinden fazlasını kazanma yoluna sapmamalıdır.

- Ahi, işinin ve sanatının geleneksel pirllerinden kendi ustasına kadar bütün büyüklere içten bağlanmalı, sanatında, davranışlarında onları örnek almalıdır.

- Ahi, bilgi sahibi olmalı, bilginleri sevmeli, onlara karşı küçük düşmemeli, aldığı bilgileri yerinde ve zamanında kullanmalıdır.

Ayrıca Ahiliğin açık ve kapalı olmak üzere 6 şartı vardır.

Açık Olanlar: Cömertlik, tevazu sahibi, konuksever ve sofrası açık olmak, yani aç geleni tok yollamaktır.

Kapalı Olanlar: Dilini tutmak, dedikodu yapmamak, kötü söz söylememek, kimsenin ayıbını görmemek, kimseye kötü gözle bakmamak, kimsenin onuruna, namusuna göz dikmemektir. Ancak bu şartları taşıyanlar Ahi olabilmekteydi.

Ahi Evran'ın, Ahi Sanat Birlikleri'nde okutulan kitaplarında insanların ihtiyaçlarının görülmesi için çeşitli mesleklerin yaşatılması ve yeni sanat dallarının da araştırılması önerilmiştir. Esnafıkta doğruluk, şarttır. Doğru çalışmayan, hile

yapan esnaf derhal cezalandırılır ve böyle esnaftan alışveriş yapılmaması için halka duyuru yapılır. Bu gelenek, Ahi Birlikleri'nde uygulanmıştır.

Allah, akılla donattığı insanları mutlu yaşatmak üzere yaratmıştır. Devlet yöneticilerinin görevleri ise, ülkesinde yurttaşlarının çeşitli ihtiyaçlarını karşılayacak bol mal ve hizmet üretimini yapmak ve adaletle dağıtımını sağlamak, toplumdaki insanların mutlu yaşamalarını temin etmek ve devamını sağlamaktır.

Ahi zaviyelerinde muallimler (öğretmen) yanında iş sahibi ustaların, yüksek öğrenim gören alimlerin, kadıların, hatiplerin, yüksek devlet adamlarının gelip ders vermeleri, Ahi zaviyelerinde eğitime verilen önemi göstermektedir.

Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Gazi'nin Şeyh Edebalı zaviyesinde eğitim gördüğü bilinmektedir. Medreselerde ders zamanlarının haricinde müderrisler ile öğrenciler arasındaki diyalogun yok denecek kadar az olduğu bilinmektedir.

2- İşbaşında eğitim:

Şehir ve kasabalarda mal ve hizmet üretimi ile uğraşan kimseler üretim veya ticaretin türüne göre isim alırdı. Baş tarafına Esnâf kelimesi gelerek (Esnâf-ı Nakkaşân şeklinde söylendiği gibi) iş grubunun bütününe içine alacak şekil-

Ahi Evran'ın temsili resmi

de Esnâf-1 Sanat, Erbab-1 Sanat veya Esnâf-1 Sınai, Erbab-1 Sınai de denirdi. Üretim, genelde, sanayi sitelerinde aynı iş kolundaki Erbab-1 Sınai'nin faaliyet gösterdiği yerlerde yapılır, her iş kolunun ayrıca bir birliği olurdu.

İşyeri sahibi usta (öğretmen) olup, daha önce çalıştığı işyerinden ve mesleğini öğrendiğine dair birliğinden, icazet (diploma) ve işyeri açma izni almış olan kimseydi. Bir gencin usta olabilmesi ve kendi işyerini açabilmesi için değişik öğrenim kademelerinden geçmesi gerekirdi. Bir gencin Ahi Birliği'ne üye olabilmesi için mutlaka geçimini temin edebilecek bir iş veya bir sanatının olması aranır.

Sanat eğitimi

İşyerinde gençlere ahlak ve sanat eğitimi birlikte verilirdi. Gençlere yaşlarına ve öğrenim sürelerine göre verilecek bilgiler de programlanmıştı. Ancak öğrenci olgunlaştıkça ve yetenekleri arttıkça bilgiler belirlenen ölçülerde arttırılırdı. Mesela yamaklık ve çıraklık süresince en az 124 usül ve erkan kaidesi öğretilirken, ustalık, pirlık, üstadlıkta ya-

Ahi Birlikleri'nde yönetim

Anadolu Selçuklu devleti zamanında, Osmanlı'nın ilk yıllarında kurulan Ahi Birlikleri, askeri ve yönetici sınıfını temsil eden resmî otorite dışında halk tarafından kurulan sivil toplum kuruluşlarıydı. Bu kuruluşların başında, sanat birliklerinin seçtikleri Ahi Babalar vardı. Aynı zamanda mahalli sivil idarenin başkanı durumunda olan Ahi Babalar, 16. yüzyıla kadar bu statülerini korudular. Daha sonra resmi otoritenin tasdik ve tayin ettiği (Kethüdalık) kurumuna dönüşen Ahi Babalık, böylece yarı resmi kurum haline geldi.

Ahi Birlikleri'nde iki çeşit üye bulunurdu. Birinci grupta çırak, kalfa, ustadan oluşan; yönetilen grup, ikincisinde Ahi Baba, Yigitbaşı, Kethüda'dan oluşan yöneticiler grubu vardı. İşyerlerinde, çırak, kalfa ve usta hiyerarşisi içinde çalışan ve üretim yapan birinci gruptakiler aynı zamanda birliğin maddi gelir kaynağını sağlıyorlardı.

Yönetim kurulu

Ahi Sanat Birlikleri, Yönetim Kurulu ve Büyük Meclis olmak

Ahilik sisteminde para amaç değil, araçtır. Bu bakımdan işyerlerinde imal edilen herhangi bir ürünün fiyatı, o üründe kullanılan hammaddenin ve işçilik değerlerinin toplamından ibarettir...

Ahilikte, meslektaşlarının ürünlerini taklit etmek şöyle dursun "ben siftah ettim, komşum siftah etmedi" diyerek, bir satıcı müşterisini, rakibine rahatlıkla gönderirdi.

ni mesleğin en üst kademesine gelindiğinde 740 usül ve erkanın bilinmesi gerekirdi. Aynı kaide, sanat ve teknik öğreniminde de geçerli idi. Sonuçta usta, mesleğin tüm sırlarını öğrenmiş olurdu.

Çıraklıktan kalfalığa, kalfalıktan ustalığa geçişte mutlaka tören yapılırdı. Çırağın veya kalfanın bağlı olduğu Ahi Birliği'nden böyle bir tören için o işyerinin ustası izin isterdi. Bu tören için gerekli hazırlıklar, o iş kolunun birlik başkanlığı tarafından yapılırdı. Birlik Başkanı, oluşturduğu heyete sanatın en tanınmış üstadlarını ve şehirdeki tüm Ahi Birlikleri'nin başkanı olan Ahi Baba'yı davet ederdi. Bu heyet, çırak ve kalfanın o güne kadar ürettiklerinden örnekler alarak kalite ve işçiliğini inceledikten sonra, ahlakına, dürüstlüğüne kanaat getirilirse çırak ve kalfa bir üst makama terfi ettirilirdi. Bu terfi merasimine "Şed Kuşanma Merasimi" (Diploma Töreni) denirdi. Cerrahpaşa Fakültesi Tıp Tarihi mezuniyetinde bu gelenek sürdürülmektedir.

üzere iki kurul tarafından yönetilirdi. Birlik Yönetim Kurulu, her sanat kolundan kendi üyeleri arasında seçtikleri beş temsilciden meydana gelirdi. Bu seçilenler de kendi aralarında "Kethüda" denen bir Yönetim Kurulu Başkanı seçerdi. Yönetim Kurulu teşkil edildikten sonra birinci görevi, eski yönetim kurulundan tüm evrakları ve hesap defterlerini kontrol ederek almak ve son durumu Büyük Meclis'e bildirmekti. Yönetim Kurulu'nun diğer görevleri de şöyle sıralanmaktadır:

- Her ayın ilk üç günü toplanmak,
- Birlik üyelerinin sorunlarını görüşmek; onların sorunlarına çareler bulmak,
- Yönetim Kurulu'nun çözemediği problemleri bir üst kurul olan Büyük Meclis'e göndermek,
- Birlik üyelerinin kurdıkları "Orta Sandık" denilen Kredi ve Yardımlaşma Fonunu denetlemek,
- Birliğe ait binaların bakımını yaptırmak, bu binaları kiraya vermek veya teşkilat mensuplarına kullanırmak,

- Teşkilatta çalışanların maaşlarını ödemek, ihtiyaca göre işe yenilerini almak,
- Çırak ve kalfaların terfi töreni olan Şed Kuşanma Törenlerini düzenlemek.

Kethüdalık (Ahi Babalık): Yönetim kurulu başkanı ve yönetimin en kıdemli üyesiydi. Kethüdaların görevi, birlik üyelerinin ürettikleri mamüllerin, yönetimce tespit edilen fiyatlarını, hükümete bildirmektir. Kethüdaların diğer görevleri ise birliğin orta sandığına ait gelir, vergi ve aidatlarının hesaplarını kontrol etmek, Şed Kuşanma Töreni'ni düzenlemek ve devlet ile birlik üyeleri arasında arabuluculuk görevi yapmaktır.

Yiğitbaşı: Kethüda'dan sonra gelirdi. Birliğe, sanat kolunda çalışan personelin bir üst sınıfa geçmesi teklif edildiğinde, Yiğitbaşı, adayın ahlak ve meslek bilgisini araştırır, esnafı denetlerdi.

İşçibaşı: Birlik işyerlerinde üretilen mamüllerin sağlamlığını, zerafetini, fiyatını kontrol ederdi

Hakem heyeti: Birlik mensupları arasında doğabilecek geçimsizlikleri tatlıya bağlar, tüketici ile üretici arasında doğan ihtilaflarda, hakem heyeti görevi yaparlardı.

Büyük Meclis:

- Yönetim Kurulu kararlarını inceler, aylık toplantıların zamanında yapılıp yapılmadığını kontrol ederdi.

"Ahi Ahlakı"nın 124 kuralının bazıları şunlar:

- 1- İyi huylu ve güzel ahlaklı olmak,
- 2- İşinde ve hayatında doğru, güvenilir olmak,
- 3- Ahdinde, sözünde ve sevgisinde vefalı olmak,
- 4- Sözünü bilmek, sözünde durmak,
- 5- Hizmette ve vermede ayırım yapmamak,
- 6- Yaptığı iyilikten karşılık beklememek,
- 7- Güler yüzlü olmak,
- 8- Tatlı dilli olmak,
- 9- Hataları yüze vurmamak,
- 10- Dostluğa önem vermek,
- 11- Kötülük edenlere iyilikte bulunmak,
- 12- Tevazu sahibi olmak,
- 13- Hiç kimseyi azarlamamak,
- 14- Anaya ve ataya hizmet etmek,
- 15- Dedikoduyu terk etmek,
- 16- Komşularına iyilik etmek,
- 17- İnsanların işlerini içten, gönülden ve güleryüzle yapmak,
- 18- Başkasının malına hıyanet etmemek,
- 19- Sabır ehli olmak,
- 20- Cömert, ikram ve kerem sahibi olmak,
- 21- Daima hakkı kullanmak,
- 22- Öfkesine hakim olmak,
- 23- Suçluya yumuşak davranmak,
- 24- Sır saklamak,
- 25- Gelmeyene gitmek, dost ve akrabayı ziyaret etmek,
- 26- İç, dışı, özü, sözü bir olmak,
- 27- Kötü söz ve hareketlerden sakınmak,
- 28- Maiyetinde ve hizmetindekileri korumak ve gözetmektir...

- Yönetim Kurulu'nda çözülemeyen anlaşmazlıkları, resmi makamlara intikal ettirmeden karara bağlardı.

- Büyük Meclis kararlarını hükümete bildirerek, hükümetin esnaf hakkında aldığı kararları üyelerine duyururdu.

- Devletin, esnaf ve şehir halkı aleyhine aldığı kararları müzaker ederek hükümetin ileri gelenleri ile temas kurup bu konuda görüş bildirirdi.

- Ahi Birlikleri Yönetim Kurulu üyeleri arasında çıkan anlaşmazlıklara çözüm getiren Büyük Meclis, her ayın son cumasında toplanarak gündemdeki konuları görüşerek karara bağlardı.

Ahi Birlikleri'nin mali ve sosyal kurumları

Esnafın ihtiyacı olan İşletme Kredisini temin eden Sanayi Kredi Bankası niteliğindeki müesseselere Orta

Sandığı, Esnaf Sandığı veya Yardımlaşma Sandığı denilmiştir.

Orta Sandığı: Her Ahi birliğinin bir Orta Sandığı vardı. Orta Sandık Gelirleri:

- 1- Üyelerin aidatları,
- 2- Çıraklıktan kalfalığa, kalfalıktan ustalığa geçişte işyeri sahibinin verdiği terfi harçları,
- 3- Teşkilata ait mülklerin gelirleri,
- 4- Askere alınan kalfa veya ustanın eşi ve çocukları için birlikçe toplanan paralar,
- 5- Diğer bağışlar.

Orta Sandık Giderleri:

1-Orta Sandık'ta biriken kredi fonu hesabından, usta olarak işyerinde asgari üç yıl çalışan ve birlikçe yeni işyeri açma izni olan üyeye faizsiz kredi verilirdi. Verilen kredinin bir bölümü yeni işyeri sahibine yardım olarak verildiğinden geri istenmezdi.

2- Birlik üyesinin ani, küçük nakit ihtiyacını karşılamak üzere borç para verilebilirdi. Bu paranın verilmesinde kefil aranmazdı.

3- Birliğe kayıtlı üyenin orta ve uzun vadeli sermaye ihtiyaçlarını karşılamak üzere Yönetim Kurulu'nun kararı gerekirdi. Bu kararda Orta Sandık'ta üye olan iki kefilin imzası istenirdi.

4- Aynı sanat kolunda faaliyet gösteren birlik üyelerinin, üretim yaptıkları malların maliyetlerini düşürüp, fiyatlarını ucuzlatmak için toptan hammadde alınır. Alınan hammadde belli kuralara göre üyelere tevzi edilirdi. Öncelik, sanatında en eski en çok usta yetiştirmiş kıdemli işyeri sahibine verilirdi.

Hammadde ihtiyacını temin eden işyeri sahibi, geri ödemeyi hemen yapabileceği gibi hammaddenin mamül haline getirildikten ve satışı yapıldıktan sonra da ödeyebilirdi. Ancak sandıktan çekilen paranın vadesinden dolayı önemli bir kazanç sağlandıysa bu kazancın bir bölümünü

hibe etmek üzere kredi borcuyla birlikte sandığa öderdi.

Ahilikte yardımlaşma

Ahi Birlikleri'nde "Hariciler ve Dahililer" olmak üzere iki grup üye bulunurdu.

Hariciler: Emekliler, düşkünler, sakatlar ve fiilen çalışmayanlardı.

1- Emekliler: Bunlar, çalışamayacak kadar yaşlı ustadlar olup, işyerlerine gidip gelemeyecek durumda olan kimse-lerdi. Bunların işyerleri kapatılmayıp daha önce yetiştirdikleri ustalardan birisi tarafından işletilirdi. Bu gruptakilere sandıktan herhangi bir para ödenmediği gibi bunlar sandık aidatlarını ödemeye devam ederlerdi.

2- Düşkünler: Bunlar da çalışamayacak kadar yaşlı olan ustadlardı. Lakin bunların işyerleri ve herhangi bir gelirleri olmadığı için aralarında sıkıntıya düşenler çıkabilirdi. İhtiyarlığında böyle güç duruma düşen ustaya, sandıktan yardım yapılır.

3- Sakatlar ve hastalar: Bunlar, birli-

ğin daimi üyesi iken bir kaza sonucu sakat kalıp çalışamaz durumda olanlar veya herhangi bir hastalığa yakalanarak iş göremez hale gelenlerdi. Bunlar da Orta Sandığın yardım fonundan yararlanırlardı.

4- Dahililer: İşyerlerinde fiili olarak çalışan çırak, kalfa ve ustalardan müteşekkil olup birliğe gelir getiren grubu oluşturulardı.

Tüketicinin korunması

Ahilik sisteminde para amaç değil, araçtır. Bu bakımdan işyerlerinde imal edilen herhangi bir ürünün fiyatı, o üründe kullanılan hammaddenin ve işçilik değerlerinin toplamın-

Osmanlı devlet adamları, esnafı kontrol altında tutarak, ihtiyaç maddelerinin halkın eline kolaylıkla geçmesini sağlıyorlardı

dan ibarettir. İşçiliğe, işyerinde yapılan masraflar ve çalışanların ücretleri dahil edilirdi. Tüketicinin temel ihtiyaçları olan birçok ürün, aracı kullanılmadan doğrudan doğruya üretim yapan işyerinde pazarlanırdı.

İşyerleri, aynı sanat dallarında faaliyet gösteren esnafların bir yerde toplandığı arasta veya çarşılardı. Tüketici ihtiyaç duyduğu ürünü buralarda daha çabuk bulmakta hem de aynı cins veya kalitedeki ürünleri aynı fiyatla, gönül rahatlığı içerisinde alabilmekteydi.

Dayanıklı tüketim malları cinsindeki çeşitli demir, bakır gibi madeni eşyalar üzerine, üreticinin bir işareti kazınırdı. Bu amblem o ürünün adeta kalite belgesiydi. Çünkü bu ürün, onu yapan ustanın, çalışanların ve işyerinin övünç kaynağı ve şerefiydi.

Üretim esnasında çırağın veya kalfanın herhangi bir hatası derhal ustasına bildirilir ve yapılan hata düzeltilirdi. Üretim esnasında sıkı bir oto kontrol sistemi geliştirilmişti. Ahilik'te kaliteli ve standart üretim elde edebilmek için geliştirilen usul ve kaideler, bugünkü Toplam Kalite Denetimi ve oto kontrol sisteminin ilk hayata geçirilişidir. Bir bakımdan TSE (Türk Standartları Enstitüsü) Kurumu'nun, o tarihlerdeki ilk uygulamasıdır. İşyerinde çalışanlar ve çalıştırılanlar iş ahlakı kurallarına riayet etmeye mecbur tutulmuş aksini yapanlar önce ikaz edilmiş sonra ufak para cezasına çarptırılmıştır. Bu cezalara rağmen kurallara uymayan iş sahibinin pabucu, işyerinin damına atılmak suretiyle meslekten ihraç cezası verilmiştir. İkaz, teşhir, para ve kapatma ceza usülleri, bugün, 4077 sayılı "Tüketiciyi Koruma Kanunu" kapsamına alınarak, ilk defa bir Ahilik geleneği T.C. Ticaret Kanunu'na girmiştir.

Ahi üretim birliklerinde meslektaşların ürünlerini taklit etmek, kötülemek şöyle dursun, "ben siftah ettim komşum siftah etmedi" diyerek müşterisini rakibine gönderen bir dayanışma örneği sergilenmiştir.

İşyerlerinde çalışan usta ve çıraklar arasında, baba-oğul ilişkisi mevcuttu. Çırak, işyerini kendi babasının işyeriymiş gibi temiz tutar, hammadde ve malzemeyi ölçülü kullanırdı.

İşyeri sahibi olan usta, çırak ve kalfasının ihtiyaçlarını şefkatle karşılar ve onların diğer sıkıntılarının çözümünde yardımcı olurdu. Çırakların ve kalfaların yetişmesi için sanatla alakalı tüm bilgilerini onlara öğretirdi. Kalfalıktan ustalığa geçişte tüm masrafları ödeyerek tören yapılmasına, eğer ihtiyaç varsa o iş dalında dükkân açmasına da yardımcı olurdu.

İşyerindeki iş disiplini ve iş ahlakı, çırak, kalfa, usta arasındaki sıcak ilişkiler, üretimde sanatın ön planda tutulması, o işyerinde ürüne yansiyarak onun kusursuz ve en iyi şekilde üretilmesini sağlardı. Bu yolla tüketiciler kendiliğinden korunurdu. Müşteriye kibar davranmak onu "velinimet saymak", bin yıl sonra bugün gelineen noktada "müşteri memnuniyeti" olarak tanımlanmaktadır.

Ahilik ve demokrasi

Demokratik toplum, örgütlü toplum demektir. Demokrasi katılımcılıktır. Demokratik toplum, bilinçli bireylerden, tüketici hakları korunan insanlardan, en önemlisi sivil insiyatifin güçlenmesinden geçer. Birincisi, Ahilik kurumları devlet kontrolünde olan ya da devlet eliyle tesis edilen yapılar değildir. Buna karşın Ahilik, toplum hayatının düzenlenmesinde etkili ve katılımcı bir kurum özelliği taşır. İkincisi, toplumun tüm fertlerini içine almaktadır. Herkesin çalışma hayatında yer alması, çalışmayacak durumda olanların ise Ahilik fondan yararlanarak öngörülmektedir. Ustaları çırak yetiştirmeye zorlamaktadır. Üçüncüsü ise, Ahilik'te bilinçli insan yetiştirmeye özel bir önem verilmektedir. Ahiler, gündüzleri çalışır, geceleri ise, büyüklerden birinin kurduğu konuk evinde toplanıp ilim-irfan ve biraz da eğlence içeren sohbetlere katılırlar. Ahilik'te, çalışmak öğrenmek ve iyi insan olmak için çaba gösterilmiş ve birinin diğersiz olamayacağı öğretilenmiştir. İş, ahlak ve bilgi birlikte düşünülmüştür.

İçinde bulunduğumuz yüzyılın en önemli değerlerinden birisi olan yerel demokrasi ve yönetime katılımın çok daha gelişmiş örneğini bin yıl önce Ahilik kurumunda rastlamaktayız.

Ahiliği, yüzyıllarca bu topraklarda yaşayan, doğruluğu ve isabetliliği asırlarca kanıtlanmış bir ahlak okulu, bir sanat ve üretim birliği, toplum refahını ve sosyal barışı sağlayan bir model, toplumsal sorunları tedavi edebilecek bir reçete ve en önemlisi evrenselleşmemizin kaynağı olarak kabul etmek durumundayız. Ahiliği, Ahilik ilkelerini araştırmadan sosyal ve ekonomik alandaki çalışma ve ticari sıkıntıları çözmeye kalkışmak sağlıklı gözükmemektedir. Bu nedenle tarih ve uygarlığımızdan gelen bu değerlerimizi Atatürk Türkiye'sinin bugünkü imkanlarına eklememiz gerekmektedir. Ülkemizin kalkınması ve huzura kavuşması için çaba sarfeden herkesin bu çağrımızı dikkate almasını temenni ederiz.

Galip Demir

Ahi Kültürünü Araştırma ve Eğitim Vakfı Başkanı

Hız kontrol altında.

Club
NOKIA

NOKIA
6210

Nokia 6210'la eskisinden çok daha hızlı -network ve operatör desteğine bağlı- olarak 28.8 kbps hızla data transferi yapabilirsiniz. Çabuk ve zaman yitirmeden elektronik posta gönderin ya da uyumlu bir bilgisayara Internet sayfalarını indirin. WAP browser sayesinde bankacılık, elektronik posta, haberler ve tarifeler gibi mobil Internet hizmetlerinden yararlanın. Üstelik, geliştirilmiş batarya sayesinde 55-260 saate kadar bekleme süreniz var. Tüm bu özelliklere sahip olmak, kullanımı kolay, küçük bir telefonla mümkün. Kontrolü ele geçirmek için Nokia 6210 elinizde olmalı!

Nokia 6210'un, Club Nokia üyelerine özel kolaylıklarını keşfedin: Özel WAP hizmetlerinden yararlanmak için yeni Nokia 6210'unuzu kaydettirin, ücretsiz rozetinizi alın ve Nokia'nızı kişiye özel hale getirin. Bugün üye olun: www.club.nokia.com.tr

NOKIA
CONNECTING PEOPLE

www.nokia.com.tr

İŞ ETİĞİNDE

gelenegi ve yeniligi
harmanlayabilmek

Salim USLU

Son yıllarda hemen her kesim değişime yurgu yapıyor. Ancak yine de Türkiye'de çok şeyin değişmediğini görüyoruz. Bu sonucun nedenlerini incelerken bulabileceğimiz önemli bir faktör, değişimin içselleştirilememiş olmasıdır. Yani değişim hepimizin ağızda sihirli bir sözcüktür ama gerçekten çevremizi, alışkanlıklarımızı, iş anlayışımızı, dünyaya bakışımızı, kendimizi değiştirmeye ya da tekamül ettirmeye sıra gelince, o kadar istahlı davranmıyoruz. Görünüş bir miktar değişse bile öze ilişkin ciddi devrim ve devinimlerin, hatta kıpırdamaların bile olmadığını sonuca bakarak kolayca söyleyebiliriz.

İş ahlakı ya da iş etiği serüvenimize baktığımız zaman da değişim ya da ilerleme açısından ideal bir noktada olmadığımız kolayca görülecektir. İş ilişkileri, endüstri ilişkileri, çalışma hayatının tüm kavramları, ekonomiler ve sistemler değişirken, devrim yaşarken, ya da tarihin derinliklerinde kaybolurken, ahlak ve etiğin durağan kalması düşünülemez. Ahlakın değişimi, tartışılmaz bir sorundur. Bazıları ahlakın durağan olduğunu iddia ederken bir başka kesim ahlakın değişkenliğini bir ilkesizlik ve ahlak yoksunluğu olarak hayatlarına taşımışlar ve bu şekilde de bir kutuplaşma ortaya çıkmıştır.

Ahlakın temelinde din, kültürel yapı, çevre, toplumsal yapı ya da gelenekler belirleyici olmakla birlikte salt belirleyici değildir. Bu noktadan hareket edildiğinde ahlak değişkendir ancak kendisini vareden faktörlerden, öğelerden de bağımsız değildir. Öyleyse iş ahlakı ya da iş etiği kavramlarını tartışırken, işyerindeki ahlaki değerlerimizi, geleneksel ahlak anlayışımızı devraldığımız öğeleri dikkate almak, öte yandan da dünyadaki her boyutlu değişimle bunu harmanlamak zorundayız.

Sadece geçmişe dayanan bir iş ahlakı anlayışı, yeni açılımları engelleyeceği gibi sadece günlük değerlerle kodlanmış bir ahlak anlayışı da temelsiz olacak ve ilkesizliği, yani kendi deyimiyle ahlaksızlığı getirecektir.

İş ahlakı

İş ahlakı, uygulamalı bir ahlak bilgisidir ve iş hayatında karşılaşılan tüm ahlaki sorunları inceler. Bu sorunlar, çalışanlar arasında, çalışanlarla yöneticiler arasında, işletme ve işletmeyle alışverişte bulunanlar ya da işletmeyle çevresel faktörler arasında olabilir. Yolsuzluk, rüşvet/hırsızlık, kayırmacılık ve çetçilik gibi konularla her gün yüz yüze kalan ülkemizde iş ve meslek ahlakının önemi daha çok artmaktadır.

İş ahlakının amacı, yalnızca felsefi analizler yapmak değildir. İktisadi faaliyetlerin toplum için hayati önemde olması iktisadi hayatta ahlaki sorunların önemini daha da artırmaktadır.

Son günlerde ahlak ya da iş ahlakı gibi terimler yerine etik ve iş etiği gibi terimlerin kullanılma eğiliminin arttığını görmekteyiz. İş ahlakı yerine iş etiği terimini kullanmak yanlış olmamakla birlikte, kavram kargaşası yaratmakta ve bir takım işlevsel sorunlara yol açmaktadır. Ahlak kelimesi hem cari ahlak kuralları hem de ahlak felsefesi anlamında dilimizde yerleşmiş bir terimken etik teriminin kullanılması, özellikle iş ahlakı alanında halkımızın önemli bir kesiminde herhangi bir çağrışım oluşturmayacaktır. Örneğin, Batılı bir toplumda etik değerlerden yoksun bir işletme denince, iş ahlakına uymayan bir işletme anlaşılır ve ona göre bir toplumsal tepki gelişir. Türkçe'de "iş ahlakı" yerine "iş etiği" terimi kullanılırsa "etik olmayan iş uygulamaları" gibi bir ifade, toplumun geniş kesimlerince anlaşılmayacak, dolayısıyla beklenen toplumsal yaptırım da ortaya çıkmayacaktır. Böylesine bir durum ironik bir şekilde ahlaki duyarlılığı artırmak amacıyla ortaya çıkan bir disiplinin ahlaki duyarlılığı azaltmasıyla sonuçlanacaktır. İstenen toplumsal tepki, Türkiye'de ancak "iş ahlakı" teriminin kullanılmasıyla mümkündür.

İş ahlakı neden gereklidir

İş ahlakı neden gereklidir, diye bir soruya, küreselleşen

dünya ekonomisini dikkate alarak verilecek pek çok cevap vardır. Bunları şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Dünya nüfusu giderek artmakta ve bu artışla beraber yeni istihdam ihtiyacı da giderek büyümektedir. Yeni iş imkânları oluşturulamazsa işsiz ve yoksul kesimler zenginlikten pay almak için sosyal ve siyasal şiddete başvuracak, bu da medeniyeti tehdit edecektir.

- Yeni geliştirilen biyolojik ve askeri teknolojiler, iş dünyasının kontrolündedir. Eğer bunlar belli bir sorumlulukla ele alınmazsa dünyayı yok edebilecek bir tehdit ve tehlike söz konusu olacaktır.

- Küreselleşme sonucunda, değişik kültürlerden gelen insanların çokuluslu firmalarda çalışması, yeni ahlaki sorunları da beraberinde getirmiştir. Bu tür ortamlarda insanlar, birbirlerini anlamalı ve bir diğ erinin kültürüne saygı göstermelidirler.

- Tüm dünyada daha fazla demokrasi ve insan haklarına talep vardır ve iş hayatında da bu ilkeler, önemli hale gelmektedir. Etnik köken, dil, din, cinsiyet gibi konularda iş hayatında ayrımcılık yapılmamalıdır.

- Artan çevre kirliliği çevreye duyarlı bir iş dünyasını zorunlu kılmaktadır.

- Farklı dinlerin iş dünyasındaki kültür ve değerleri nasıl etkilediği de iş ahlakı disiplini tarafından araştırılmaktadır.

- Gelişmekte olan ülkeler, yolsuzlukla mücadele ederek temiz bir ekonomik hayat için uğraş vermelidirler.

- İşletme örgütleri iş e aldıkları bireylerin ahlaki donanımlarını kontrol edemedikleri gibi, ahlaki felsefelerini de kontrol edemezler. Burada örgütsel değerler sistemi önem kazanmaktadır.

Çalışma ahlakı

İş ahlakı terimi, çalışma ve meslek ahlakını da içermektedir. Çalışma ahlakı dendiğinde, bir toplumda iş e ve çalışmaya karşı tutunulan tavırlar anlaşılmaktadır. Bir toplumun iş e yönelik tutumu bir başka toplumdan farklılıklar gösterebileceği gibi toplumun çeşitli katmanları arasında da farklı yaklaşımlar söz konusu olabilmektedir. Bazı toplumlar ya da toplumsal kesimler iş e yönelik olumlu bir tutum geliştirirken bazıları iş ten çok, dinlenme ve eğlenceyi ön plana alabilmektedirler. Örneğin bazıları için çalışma, yaşamının başlı başına bir amacıdır. Bu tür insanlar tutumlu, dakik, çalışkan, dürüst, sade bir hayat süren ve öz-disiplini olan kişilerdir. İş e ve çalışmaya bu tür bir yaklaşım göstermeye Püriten ahlakı ya da Protestan çalışma ahlakı ya da kısaca çalışma ah-

lakı adı verilmektedir. Protestanlığın özellikle Calvinist kolu, çalışmayı bir ibadet olarak kabul edip bir ruhsal kurtuluş yolu olarak yüceltmıştır. İslam dini de çalışmayı bir ibadet olarak görmesine rağmen siyasi ve çevresel faktörler bunun yeterince gelişmesini engellemiştir. Çalışma disiplini, verimlilik, kalite, etkililik gibi kavramlar çalışma ahlakının içinde yer alan hususlardır. Ülkemizde Osmanlı İmparatorluğu'nun yükselme döneminde çok yüksek olan çalışma ahlakı, Kanuni Sultan Süleyman'dan sonra düşüş e geçmiş, ancak Atatürk ve Cumhuriyet reformlarıyla birlikte, bu konuda bir dönüşüm yaratılmak istenmiştir. Kanuni dönemindeki Hollanda Büyükelçisi'nin, Kralı'na gönderdiği ve Türklerin çalışkanlığını ve iş ahlakını överek Avrupa için karamsar bir tablo çizen bir mektup, çalışma ahlakının ülkemizde ne kadar dejenerasyona uğradığına iyi bir örnektir.

Meslek ahlakı

Bir meslek sahibi olmak sosyolojik olarak çeşitli sonuçlar doğurur. Toplumda tanınan bir meslek sahibi olmak, bir çok prestiji beraberinde getireceği gibi üyelerine pek çok ayrıcalık, sosyal, ekonomik, yasal ve politik üstünlükler sağlar. Bu yüzden yeni ortaya çıkan iş grupları bir meslek olarak tanınmak için önemli çabalar sarfederler.

Klasik olarak meslek denince genellikle hukuk, tıp, ilahiyat ve akademisyenlik kapsanır. Ancak zamanımızda diğer başka iş grupları da meslek kapsamında değerlendirilmektedir. Bir iş in meslek sayılabilmesi için bazı koşullar vardır.

- Mesleklerin entellektüel bir boyutu vardır ve belli bir akademik eğitim süresini gerektirirler. Bu akademik eğitim ihtisaslaşmayı da zorunlu kılar.

- Meslekler, mensupları için özgeci yani fedakarca davranışlar beklerler. Başka bir deyimle, bir mesleğin mensuplarının amacı birinci olarak kendilerine ihtiyaç duyanlara hizmet etmektir. (hastalar, öğrenciler, müvekkiller) Başkalarına ve topluma hizmet etmek, meslek olmanın esasını teşkil eder.

- Bir meslekte bütün meslek üyelerinin yer aldığı organize bir meslek örgütünün varlığı gereklidir. Bu meslek örgütü, özerk ve kendi kendini yöneten kolektif bir özelliğe sahip olmalı ve ehliyet sahibi üyelerini kontrol etmek, mesleki eğitim için rehberlik yapmak, mesleki uygulamalar için kabul edilebilir standartlar geliştirmek gibi sorumluluklar taşımalıdır.

- Son olarak, meslekler toplumda çok özel bir ilişki içindedirler. Bu özel ilişki, belirli meslek sahiplerine bazı güç ve ayrıcalıklar verir. Bu tür ayrıcalıkların ardında yatan neden,

genellikle tekel özelliği taşıyan bu mesleklerin topluma karşı görevlerini etkili bir şekilde yerine getirebilmeleri ve mesleklerinin gereklerini yapabilmeleri için bu tür ihtiyaçlara ihtiyaç olduğudur. Bunun yanında toplum, bazı meslekler için ek imkanlar da sunar, eğitim yardımları, kütüphaneler, hastaneler, araştırma faaliyetleri gibi. Bir mesleğin toplumdan sağladığı avantajlarla, toplumun o meslekten sağladığı avantajlar, bir meslek ile toplum arasında bir tür sosyal sözleşmenin varlığına işaret etmektedir. İşte bu sözleşme, belli bir meslek ile toplum arasındaki ilişkilerde ahlaki bir altyapı oluşturmaktadır ve meslek sahiplerinin topluma karşı özel bir ahlaki sorumlulukları olduğunu göstermektedir.

Meslek ahlakının temelinde yatan düşünce, meslek sahiplerinin mesleklerini icra etmek suretiyle kendilerine ihtiyaç duyanlara hizmet ederek kamu yararına çalıştıklarıdır. Başka bir deyişle, bir mesleğin icrasından kaynaklanan, maaş, gelir, güç, statü gibi kişisel faydalar, ikinci planda gelmelidir.

Meslek ahlaki ilkeleri

Belli bir mesleğin üyelerinin uyacağı standartları belirten kurallar bütününe, meslek ahlaki ilkeleri diyoruz. Bu ilkeler bir örgütün veya mesleğin temel değerlerini ve çalışanların izlemesi beklenen kuralları içerir. Meslek ahlaki ilkeleri, mesleklerle ve örgütlere göre farklılık gösterir ve doğrudan ahlak felsefesiyle ilgili değildir. Bir çok Batılı firma, ahlak ilkeleri listesine sahiptir. Örneğin ABD'deki 650 firma, ahlak ilkelerini belirlemiştir ve bunun ahlaki karar almada faydalı olacağına inanmaktadır. Bir işletme kendi ahlak ilkelerine sahip olmasa da orada çalışan meslek sahiplerinin bu tür meslek ahlaki ilkeleri olabilir.

Meslek ahlaki ilkelerini belirlemek önemli ve faydalı ise de bu ilkeleri yazmış olmak için yazıp bir kenara bırakmak önemli değildir. Son zamanlarda yapılan bir araştırma göstermiştir ki, meslek ahlaki ilkelerinin varlığı, ahlaki karar vermek için tek başına yeterli değildir. Bu ilkeleri işletmede hayata geçirebilmek için şu unsurlara dikkat etmek gerekir:

- Ahlaki sorunlara yer veren örnek olaylarla zenginleştirilmiş hizmet içi eğitim programları geliştirmek,
- Ahlaki olmayan davranışları etkin bir cezalandırma ve dengede tutuma sistemiyle önlemeye çalışmak,
- Ahlaki olmayan davranışlar için verilecek cezaların çalışanlarca bilinmesini sağlamak,
- İş arkadaşlarının ve üstlerin ahlaki davranış üzerindeki etkisini tespit etmek,

- Politika ve kuralları oluşturacak bir etik kurul oluşturmak,
- Ahlaki politika ve ilkeleri içeren bir liste geliştirmek,

İş ahlakının oluşumunda tarafların rolü

İş ahlakı olmadan iş barışının, dolayısıyla toplumsal barışın sağlanması mümkün olmayacaktır. Günümüz işletmelerinde işçi ve işveren tarafları ele alındığında, her iki tarafın da çeşitli yazılı ve sözlü akıdın yanı sıra, kaliteyi, üretimi, verimliliği, gelir düzeyini, çalışma şartlarını iyileştirmeyi sağlamak amacıyla iş etiği konusunda da bir mutabakata varması, bu konuda aynı frekansı tutturmaları gerekmektedir.

Yani yazılı olmayan ancak her iki tarafın da onayladığı, konsensus sağladığı bir iş ahlakı çerçevesinin ortaya çıkarılması, yaygınlaştırılması ve uygulanması konusunda ülkemiz geç kalmaktadır.

Sabotaj kelimesi, işyerindeki makinaları parçalayarak üretimi durdurmak isteyen işçilerin sabo denilen ayakkabılarını makinalara atmaları sonucunda ortaya çıkmıştır.

Bugünün işletmelerinde, bugünün endüstriyel ilişkilerinde ve çalışma ortamının ilişkilerinin geçmişten farklı olması beklenmektedir. Ancak burada yalnızca makinaları parçalayarak işi durdurma gibi onaylanmayacak bir eylemi gerçekleştiren işçilerden iş etiğine uymalarının beklenmesi yanlış olacaktır. Nitekim işçi kesiminin gelir düzeyi ve geldiği çevre itibarıyla geliştirilebilecek bir ahlak anlayışı olduğu doğrudur. Bu ahlak anlayışı, çağdaş denilebilecek ve gelir düzeyi yüksek kesimlerin ahlak anlayışına göre daha muhafazakar, gelenekçi ve sınırları daha belirgindir. Bu özelliğiyle Türkiye örneğinde işçi kesiminin ahlak anlayışının sömürülmesi kolaylığı ortaya çıkmaktadır. İşçinin saygısı ve korkusunu suistimal ederek sömürmeye dayanan bir yönetim anlayışı da kuşkusuz çok gerilerde kalmıştır.

Sendikalar açısından mücadelenin anlamı değişmemiş, ancak şekli oldukça değişmiştir. Zaten mücadelesinin şeklini değiştirmeyen, kendini yenilemeyen, değişimi yakalayamayan sendikaların hayatta kalma şansı da azalmaktadır.

Kısacası işçilerin de işverenlerin de değişimi yakalamaları kaçınılmazdır. Bu değişim, sadece yeni makinalar, yeni tesisler, ücretlerde düzenlemeler vs. olarak değil, aynı zamanda oturmuş, uzlaşıya varılmış, yaygınlaştırılmış ve karşılıklı olarak suistimal edilmeyecek bir iş etiği ve iş ahlakını da kaçınılmaz kılmaktadır.

Salim USLU
Hak-İş Genel Başkanı

GRAF VON FABER-CASTELL

MASA SETİ:

GÜMÜŞ KAPLAMA KAPAĞIYLA
İNCE KANALLI KIZILAĞAÇ KUTU.
SEDİR AĞACINDAN YAPILMIŞ CEP KALEMLERİ;
İÇİNDE SİLGİ BULUNAN
GÜMÜŞ KAPLAMA KALEM KAPAĞI
VE ETKİLEYİCİ ÇİZGİLİ DOKUSUYLA
GÜMÜŞ KAPLAMA KALEMTRAŞ.

Dünya Gençlik Merkezi: Akmerkez (0 212) 282 05 87, Carrefour (0 216) 448 00 22, Capitol (0 216) 333 45 96, Ankara (0 312) 541 13 85
• Edwards of Nişantaşı (0 212) 233 17 71, Edwards of Hisar (0 212) 257 33 49, Edwards of Köşk/Ankara (0 312) 441 75 73 • Karum: Nişantaşı
(0 212) 241 79 88, Mayadrom (0 212) 278 49 48 • Temizocak: Karşıyaka/İzmir (0 232) 369 38 38, Alsancak/İzmir (0 232) 421 25 72

ANADOLU GRUBU

ADEL KALEMCİLİK TİCARET VE SANAYİ A.Ş. ANKARA ASFALTI SOĞANLIKKÖYÜ KARŞISI KARTAL 81420 İSTANBUL
TEL: (0 216) 389 58 84 (PBX) FAX: (0 216) 389 60 79, www.grafvonfaber-castell-tr.com, www.gvfc-tr.com

Kuralsızlaşan bürokrasi

Siyami Erdem

"Etik" toplumsal hayatın hemen her alanında önem taşıyan ve olumlu değerlere atfen kullanılan, göreceli bir kavramdır. İş etiği denildiğinde ise gerek işçiler gerekse işverenler açısından değişik açılardan kapsamlı bir değerlendirmeye ihtiyaç vardır.

Toplumsal faydayı gözardı eden, sadece ve sadece kar mantığıyla bakılan bir üretim süreci, doğal olarak "etik" olmayan birçok unsuru bünyesinde barındırır. Dolayısıyla ekonomik sistem, toplum yararına kurallarla ve yaptırımlarla düzenlenmelidir.

Ekonomik sistemin "kuralsızlaşması", sadece "daha çok para kazanma" noktasında kilitlenmesi, son dönemlerde ülkemizde de açığa çıkan birçok olumsuzluğa yol açmaktadır. Bir ekonomik sistemde üretken sermaye yerini, spekülâtif sermayeye bırakırsa, bunun "toplumsal fayda" ile bir ilgisi yoktur. Eğer şirket karları, büyük ölçüde üretim dışı faaliyetlerden elde ediliyorsa, bunun da bir bütün olarak "toplum yararına" olduğunu söyleyemeyiz. Diğer yandan "kayıt dışı ekonomi"nin hemen her alanda yer edinmesi, buna karşı önlem alınamaması, hatta kimi zaman ekonominin motor gücü olarak görülebilmesi de genel olarak "etik" kavramından uzaktır. Yine gündemimize gelen "hayali ihracat" gibi olayların, sadece kişilerden değil sistemin kendisinden kaynaklandığını kabul etmek gerekir. Son dönemde de açığa çıkan "banka batırma" skandallarının ana kaynağı sistemdir. Öylesine bir çıkar ilişkileri ağı var ki; bu ağ, siyaseti, medyayı ve diğer kesimleri içine alabilmektedir. Devleti soyma mantığı ve buna yol açan sistem, üretken sermayeyi bu

alandaki sıkıştırmakta, vergisini ödeyen çalışanlar ile üreticiler açısından adaletsiz bir hayat yaşanmaktadır. 80'li yıllarda daha da ortaya çıkan ve aslında "iş etiği"ni önemli ölçüde zedeleyen ve bu zedelenmeyi meşrulaştıran bir zihniyet, egemenliğini ilan etmiştir. Turgut Özal'ın rüşvet iddiaları ortaya çıktığında "Benim memurum işini bilir" yaklaşımı, bunun en çarpıcı örneğidir. Üretmeden kazanma, köşe dönme, "adam kayırma", yeni değerler olarak yükselmiş, kabul görmüştür. Milletvekillerine yönelik yolsuzluk, vurgunculuk iddiaları hiçbir dönemde bu kadar yoğun olmamıştır. Ama esas tehlikeli olan bu durumun "olağan" kabul edilerek, kanıksanmasıdır. Böylelikle, vergilerimiz, ülke kaynakları pervasızca, toplum zararına harcanmıştır. Dolayısıyla öngörülen ekonomik ve siyasal sistem, "iş etiği" tartışmalarının nedeni de olabilmektedir.

"Etik" kişilerin iradesine bırakılmamalı

Bu tablo, sermaye açısından çoğu zaman yanılsamaya yol açmaktadır. Haksız rekabet ya da üretimin duracağı iddiasıyla, iş güvencesi, vergilendirme, sendikal hak ve özgürlükler, asgari ücret gibi kimi konularda, "etik" kabul edemeyeceğimiz tutumlar söz konusu olmaktadır. Üretken sermaye, öncelikle yatırım dışı kazançların bir ülke ekonomisinde bu kadar geniş yer tutmasını sorgulamak ve basınç yaratmak zorundadır. Yatırımlara yönelmeyen sermayenin işsizliği ve yoksulluğu, gelir dağılımı dengesizliğini sadece kişisel kar hırsı temelinde artırdığı görülmektedir. Gelir dağılımındaki dengesizliği, düşük ücretleri, yoksulluğu ise "etik" olarak göremeyiz. Dolayısıyla yatırımlara

dönük bir ekonomik model hızla ele alınmalıdır ki; "etik", "toplumsal yarar" gibi değerler, kişilerin iradesine bırakılmamalı, kurallar ve yaptırımlarla güvence altına alınmalıdır. Bu durum sadece özel kesim açısından değil, kamu kesimi açısından da böyledir. Eğer bütçenin neredeyse yarısı, faiz ödemelerine gidiyorsa ve eğitime, sağlığa ve yatırımlara ayrılan pay her yıl biraz daha düşüyorsa, bunun çok geniş kesimler açısından haksız, adaletsiz ve "etik" olmayan bir yönü vardır. Eğitim, barınma, sağlık, çalışma hakkı, örgütlenme hakkı gibi en temel insan hakları güvence altına alınmalıdır. İnsanca yaşayacak asgari bir standardın sağlanamaması, temel insan haklarıyla çelişmektedir. Ancak bunun yolu kuralı, denetimsiz, yaptırımsız, tek başına kara dayanan bir ekonomik modelden geçmez.

"İş etiği" kavramının çalışanları ilgilendiren yanını da gözden kaçırılmamalıdır. İşverenlerin evrensel demokratik normlara uygun bir çalışma mevzuatı ve uygulamalarına engel olmamaları gerekmektedir. Çalışanını üretimin sadece bir vitlasından ya da klavyesinden ibaret gören, söz hakkı tanımayan yaklaşımların verimliliği artırmayacağı açıktır. İş dünyasında çokça söz edilen "ekip çalışması" ya da "kollektif çalışma"nın yolu, kişinin yaratıcılığının, işyerinde söz ve denetim sahibi olabilmesinin kapılarının açılmasından geçer. Bu da çalışanlar arasında rekabet yaratarak değil, onların sorunları etrafında örgütlenmesinin engellenmemesiyle söz konusu olabilir. Ancak ne yazık ki, sadece ve sadece sendika üyesi oldukları gerekçesiyle binlerce işçi işten çıkarılmıştır. Bu korku ve baskı, gerek çalışanların diğer çalışanlarla ilişkilerine, gerekse işverenle ilişkilerinde, etik olmayan tutumları getirebilmektedir. Ücretlerin ve diğer çalışma koşullarının sendikalarla toplu sözleşme yaparak belirlenmesi; objektif kriterlere göre davranılması, çalışanların yabancılaştırılmasını, haksızlık yapılmasını, kayırmaları, yükseltmek için gösterilen tatsız tutumları ya da torpili önleyecektir.

Avrupa ile aramızdaki fark

Sendikalaşma olgusu aynı zamanda "kollektif çalışma" bilincinin gelişmesine de yol açacak, verimliliği yükseltecektir. Bugün Avrupa'da sendikal hak ve özgürlükler konusunda ülkemizdeki yasalar ve uygulamalarla kıyaslandığında önemli bir uçurum söz konusudur. Eğer işverenler Avrupa Birliği'ne girilmesi konusunda samimi iseler, hak ve özgürlükler konusunda da yükselen çıtaya tahammül göstermeleri gerekmektedir. Kamu kesiminde de benzer durum söz konusudur. Kamu çalışanlarının toplu sözleşmeli-grevli sendikal hak ve özgürlüklerini güvence altına alan bir sendika yasası hala çıkmamıştır. Kamu kesiminde yaşanan soygunu, vurgunculuğu gözönünde bulundurduğunuzda; örgütlü kamu çalışanının bu soyguna göz yummayacağını bilinmesini isterim. Konfederasyonumuzun ve sendikamızın örgütlü bulunduğu bir çok işkolunda yaşanan siyasi-kadrolaşma, yolsuzluk ve benzeri sorunlar gündeme getirilmiş; bu çürümeye direnç gösterilmiştir.

Çalışma hayatında yapılacak köklü bir demokratikleşmeyle birlikte, ekonomik ve siyasal sistemin demokratikleşmesinin "iş etiği" değerlendirilmelerinde önemli açılımlar sağlayacağına inanıyorum. Kuralı, denetimli ve yatırımlara yönelik bir ülke ekonomisinin oluşması; vergi kaçaklarının önlenmesi, adaletli bir vergi dağılımının sağlanması; kayıtdışı ekonominin kayıt altına alınması; gelir dağılımındaki bozulğun giderilmesi; asgari ücret, iş güvencesi, sendikal hak ve özgürlükler konusundaki taleplerin karşılanması önemlidir. "İş etiği"ni sadece kişiler özelinde değerlendirmek; karşılaştığımız sorunların çözümünü perdeleyen bir yaklaşım olacaktır. Bunun sistemden kaynaklanan bir sorun olduğu bilince çıkarılırsa; siyasette, medyada, ekonomide, sosyal hayatta yaşanan kirlenmenin de önemli ölçüde azalacağı açıktır.

Siyami Erdem
KESK Genel Başkanı

S İ V İ L T O P L U M Ö R G Ü T L E R İ

Arı Düşünce ve Toplumsal Gelişim Derneği

Telefon : 0212 266 46 28-75
E-mail : ariofisi@superonline.com
Misyona : Türkiye'nin yeni dünya düzeninde yerini alabilmesi ve 21. yy. bilgi toplumuna yetişebilmesi için değişim ve reform ilkelerini ortaya koy- masını sağlayacak toplumsal vizyonun oluşturulmasına; Türkiye'de ve dünya- da barış ve demokrasinin güçlenmesi- ne; bilgiye dayalı sivil toplum kurulu- şlarıyla işbirliğine girip toplumu bil- gilendirmek ve katılımcı olmasına ça- lışmak.

Aydınlık İçin Yurttaş Girişimi

Telefon : 0 212 245 56 02-03
Web adresi: www.yurttaş.org.tr
Misyona : 3 Kasım 1996'da Susur- luk'ta meydana gelen kaza sonucunda ortaya çıkan, devlet-siyaset-çete ilişkile- rine karşı toplumda oluşan tepkiyi ör- gütmek ve böylece yurttaşların temiz toplum, şeffaf hukuk devleti özlemleri- ni dile getirmek.

ÇareSiz Hareketi

Telefon : 0212 272 74 94/273 12 98
E-mail : caresiz@turk.net
Misyona : Siyasal sistemi sorgula- mak, siyasal kadroların kalitesini yük- seltmek, yaşanan olumsuzluklara karşı tavır almak için yurttaşları siyasal katkı- ma çağırmak.

Helsinki Yurttaşlar Derneği

Telefon : 0212 292 68 42-43
E-mail : hyd-hcatr@superonline.com
Misyona : Barış, demokrasi, çoğulcu- luk, temel hak ve özgürlükler, sorunla- rın karşılıklı anlayış içinde ve diyalog yoluyla çözümünü alanlarında çalışmalar yapmak.

Kadın Adayları Destekleme ve Eğitim Derneği (KADER)

Telefon : 0212 273 25 35
Misyona : TBMM ve yerel yönetim- lerde kadınların temsilini teşvik etmek ve bu organlarda kadın görüşlerinin yansımaları sağlamak.

Kadının İnsan Hakları Projesi

E-mail : www.hrist@superonline.com
Misyona : Demokrasi ve barışçıl top- lum düzeninin kurulması ve korunması sürecinde, kadının özgür bireyler, eşit yurttaşlar olarak katılımlarını destekle- yen bağımsız, hükümet dışı bir kuru- luştur.

Türkiye Bankalar Birliği

Telefon : 0212 282 09 73
Web adresi: www.tbb.org.tr
Misyona : Bankacılık mesleğinin ge- lişmesini; bankaların dayanışma, birlik ve bankacılık mesleğinin gerektirdiği vakar ve disiplin içinde ekonominin ih- tiyaçlarına uygun olarak çalışmalarını sağlamak ve haksız rekabeti önlemek üzere gerekli kararları alan ve uygula- maya çalışan bir kuruluştur.

Türk Demokrasi Vakfı

Telefon : 0312 438 83 46
Web adresi: www.demokrasivakfi.org.tr
Misyona : Serbest piyasa ekonomisi- nin büyümesi ve yerleşmesine, demok- ratik değerlerle demokratik kurumların gelişmesine, demokratik düşünce ve ideallerin Türkiye ile yurtdışında bütün insanlık için ortak ideal ve hayat tarzı haline gelebilmesine katkıda bulunan bir kuruluştur.

Türkiye Eğitim Gönüllüleri Vakfı

Telefon : 0216 492 32 32
Web adresi : www.tegv.org

Misyona : İlköğretim çağındaki öğ- rencilerin cumhuriyetin temel ilke ve değerlerine bağlı, akılcı, sağduyulu; öz- güven sahibi; düşünen; sorgulayan; kendi iç yaratıcılığını harekete geçirebi- len; barışçı; farklı düşünen ve inançlara saygılı; insan ilişkilerinde cinsiyet, ırk, din, dil farkı gözetmeyen bireyler ola- rak yetişmelerine katkıda bulunacak okul dışı eğitim ve öğretim programla- rını oluşturmak ve uygulamak için ça- lışan bir kuruluştur.

TESEV

(Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etütler Vakfı)

Telefon : 0212 287 32 13 (3 hat)
Web adresi: www.tesev.org.tr
Misyona : Toplumun karşı karşıya bulunduğu sorulara çözüm seçenekleri oluşturmak hedefiyle araştırmalar yü- rüten üretim merkezli bir kuruluştur.

Türk Tabipler Birliği

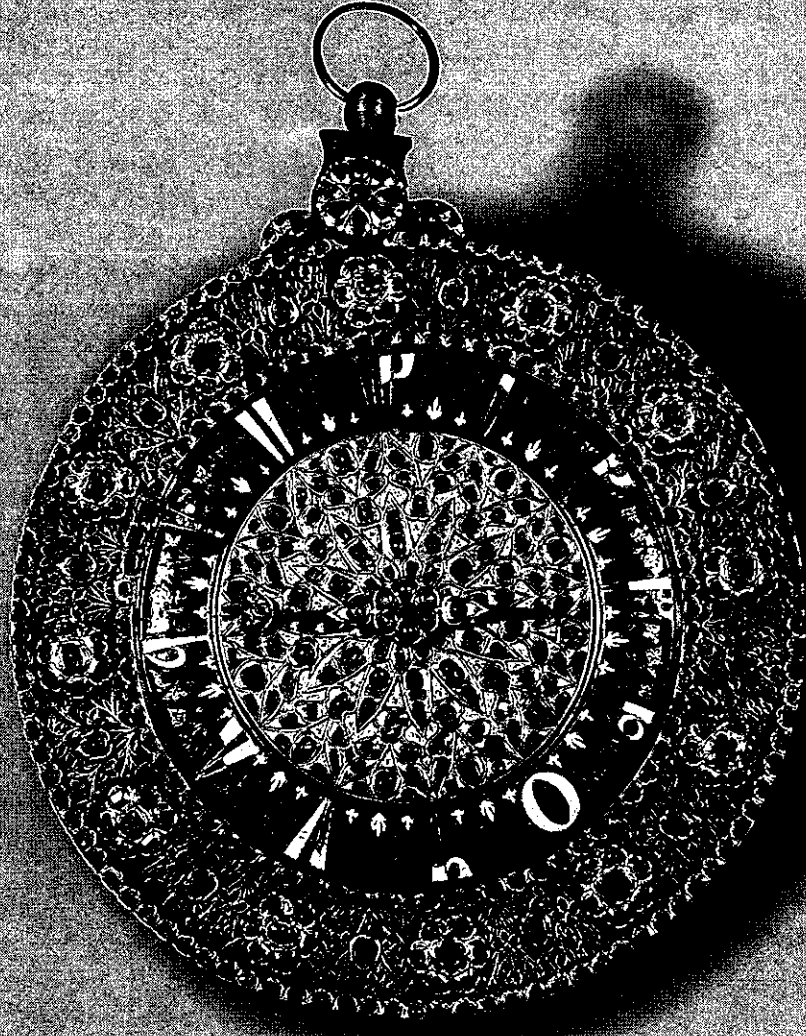
Telefon : 0312 231 31 79
Web adresi: www.ttb.org.tr
Misyona : Türkiye halkının sağlığını koruyan, geliştiren, herkesin kolay ula- şabileceği kaliteli ve uygun maliyetli sağlık hizmeti için çalışan; meslek ahlakı en iyi şekilde korumayı hedefle- yen; hekimlik mesleğinin çıkarını her platformda dile getiren bir kuruluştur.

Umut Çocukları Derneği

Telefon : 0212 297 61 05-07
Misyona : Aile ortamından kopmuş, sokaklarda yaşayan, maddi ve manevi yardıma muhtaç olup, kötü koşullarda çalıştırılan, evinden kaçmış, madde ba- ğımlısı olan çocuk ve gençleri bu olumsuz davranış ve alışkanlıklarından arındırıp, topluma ve ailelerine kazan- dırmak için çalışan bir kuruluştur. /

**Yalnızca
mükemmel olan kalıcıdır...**

**Kurulduğumuz günden beri
mükemmeli arıyoruz.**

* Osmanlı yapımı saat. Fotoğraf Ara Güler arşivinden alınmıştır.

ARÇELİK

Hayata.

Toplam ahlak yönetimi

Ahlakta kalite vurgusu

Coşkun Can Aktan

"Yakınlarımı bahtsızlığa sürüklemedim.
Gerçek evinde alçaklık etmedim.
Kimseyi gücünün dışında çalıştırmadım.
Benim yüzümden kimse korku duymadı,
yoksulluk ve acı çekmedi, bahtsız olmadı.
Tanrıların kötü gördükleri şeyleri hiçbir zaman yapmadım.
Kölelere kötü muamele etmedim ve ettirmedim.
Kimseyi aç bırakmadım.
Kimseye gözyaşı döktürmedim.
Kimseyi öldürmedim ve kimsenin
kahpece öldürülmesini emretmedim.
Kimseye yalan söylemedim.
Hiç bir utandırıcı davranışta bulunmadım.
Zina etmedim.
Yiyecekleri pahalı ve eksik satmadım.
Terazinin dirhemi üzerine hiçbir zaman elimi bastırmadım.
Teraziyle tartarken hiçbir zaman hile yapmadım.
Süt çocuklarının ağızlarından sütü uzaklaştırmadım.
Hayvanları çalmadım.
Tanrının kuşlarını avlamadım.
Ölmüş balığı tutmadım.
Hiçbir arkın suyunu başka yöne çevirmedi.
Ben temizim, temizim, temizim..."

Ölümler Kitabı

Eski Mısır yazıtlarından Ölümler Kitabı'nda yeralan şu dizeleri okuyunca "temiz toplum" için toplumu oluşturan tüm kesimlerin ahlaki davranışının ne denli önemli olduğunu kavramak daha kolay olur. Gerçekten de, yukarıdaki metinde "temiz toplum" için birey ahlakının, aile ahlakının, iş ahlakının, çevre ahlakının önemini belirten ve vurgulayan ifadeler hemen dikkatimizi çekiyor. Ölümler Kitabı'nda yer alan "kimseye yalan söylemedim" ifadesi ile "birey ahlakı"; "zina etmedim" ifadesi ile "aile ahlakı", "terazinin dirhemi üzerine hiçbir zaman elimi bastırmadım" ifadesi ile "ticaret ahlakı", "ölmüş balığı bile avlamadım" ifadesi ile "çevre ahlakı"nın ne derece önemli olduğu vurgulanıyor.

İşte buradan hareket ederek temiz toplum için tüm toplumsal yapı ve kurumların ahlaka uygun davranış ve eylemlerde bulunmasının önemli olduğunu söyleyebiliriz. Ülkemizde genel olarak "temiz toplum" sloganı ile özellikle siyasal alanda ortaya çıkan kirlilik ve yozlaşmaların ortadan kaldırılmasının gerekli olduğu vurgulanmaktadır. Halbuki, yukarıda da belirttiğimiz üzere kirliliğin sadece kamusal alan (devlet) değildir. Birey ve aileden başlayan ve yayılan kirlilikler söz konusudur. Tüm meslek alanlarında pek çok kirlilik ortaya çıkabilmektedir. İşte bu yüzden "temiz toplum için toplam ahlak" önemlidir.

Ahlak kavramı

Ahlak, kelimesinin etimolojik açıdan kökeninin Arapça "hulk"; Yunanca "ethos" ve Latince "mos" kelimelerine dayandığı bilinmektedir. Arapça "hulk", "huy" anlamına gelmektedir. Arapça "ahlak-ı hamide" ve "ahlak-ı hasene" iyi ahlak; "ahlak-ı zemime" ve "ahlak-ı seyyie" ise kötü ahlak anlamlarına gelmektedir.

İngilizce'de ahlak kelimesinin karşılığı olarak kullanılan "ahlak" (ethics) kelimesinin kökeni ise Yunanca "ethos"dan gelmektedir. Yine İngilizcede ahlak kavramını ifade etmek üzere kullanılan "morality" kelimesi Latince "mos" kelimesinden türetilmiştir.

Ahlak, bir sosyal bilim dalı olarak toplum içerisinde oluşmuş örf ve adetlerin, değer yargılarının, normların ve kuralların oluşturduğu sistem bütünüdür. Bu sistem bütünü; bir bireyin, bir grubun ya da tüm toplumun doğru ve yanlış davranışlarını belirler ve yönlendirir.

Ahlak bilimi içerisinde incelenen başlıca konular ise şunlardır:

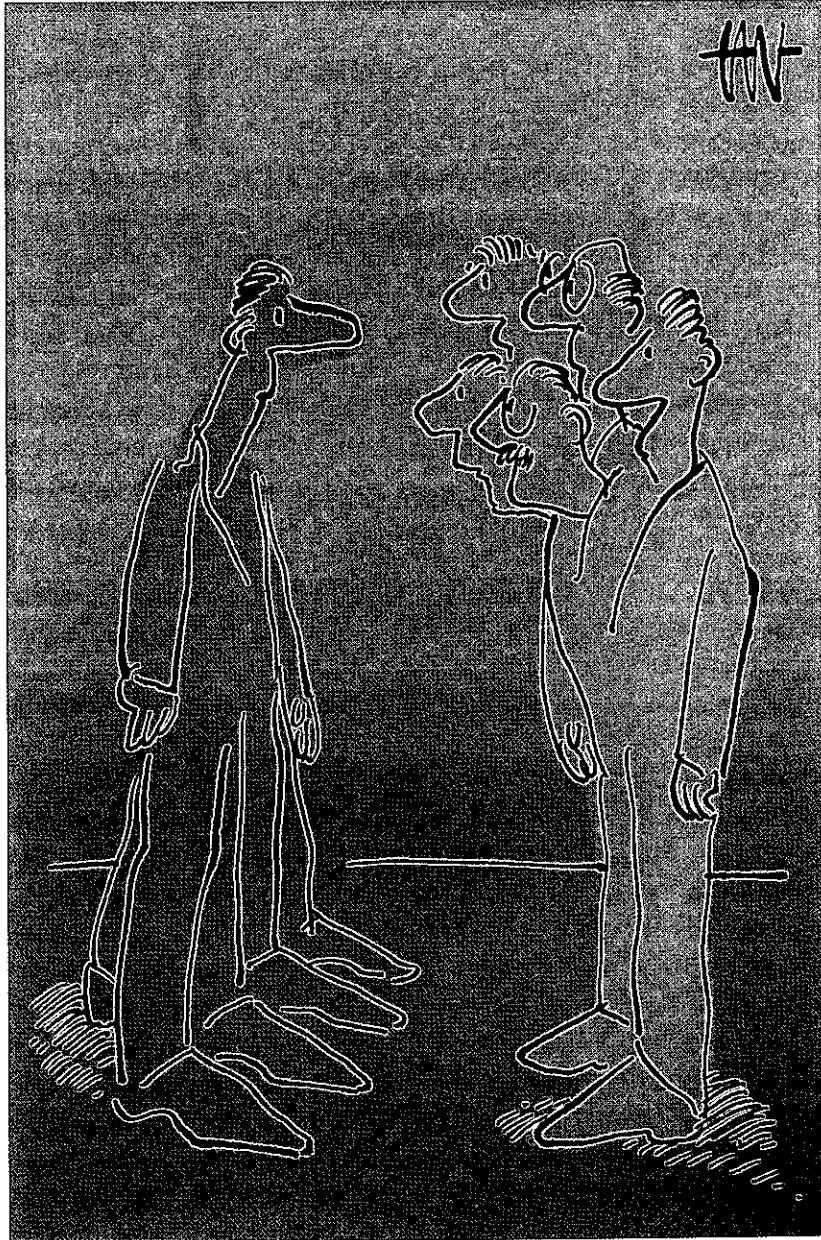
- İyi ve kötü-nün ayırtılması,
- Doğru ve yanlışın belirlenmesi,
- İnsanın yapması gereken ya da insanlardan yapılması beklenen davranış ve eylemlerin tespit edilmesi,
- İnsanların yapmaması gereken ya da insanlardan yapılmaması istenen davranış ve eylemlerin tespit edilmesi,

Ahlak bilimi özetle, ahlak kurallarını ele alan bir disiplindir. Ahlak kurallarının temel özelliklerini ise şu şekilde özetlemek mümkündür:

• Ahlak kuralları, belirli bir kişi, grup ya da toplum için geçerli olan değer yargılarıdır. Ahlaki kurallar genel geçerliliğe sahip değildir. Bir başka ifadeyle, neyin doğru, neyin yanlış, neyin iyi ya da kötü olduğu kişiden kişiye, gruptan gruba ve nihayet toplumdan topluma değişebilir. Örneğin, bir kişi için doğru olan, diğeri için doğru olmayabilir. Özetle, ahlak kuralları subjektif , yani kişiden kişiye değişen değer yargılarını ifade eder.

• Ahlak kuralları, belirli bir yerde geçerli olan değer yargılarıdır. Herkes için genel geçerliliğe sahip ahlaki kurallar olmadığı gibi her yerde genel geçerliliğe sahip ahlaki kurallar da yoktur. Bununla birlikte, bazı davranış ve eylemlerin (örneğin, yalan söyleme, hırsızlık yapma vs.) herkes tarafından ve her yerde kabul edildiğini söylemek mümkündür. Burada ifade edilmek istenen tüm ahlak kurallarının her yerde geçerli olmadığıdır.

• Ahlak kuralları, belirli bir zamanda geçerli olan değer yargılarıdır. Bugün geçerliliği olan bir ahlak kuralı, önemi zamanla kay-

bedebilir, hatta değersiz olabilir.

Ahlak, insanlararası ilişkilerde nasıl davranılması (ya da nasıl davranılmaması) gerektiğini gösteren kendiliğinden oluşmuş (spontan) ve hazır bir değer yargıları sistemidir. Ahlak kuralları kendiliğinden oluşur, ancak daha sonra "hukuk kuralı" haline dönüşebilir.

Bu açıklamalarımız çerçevesinde ahlak kavramını daha bilimsel olarak şu şekilde tanımlamamız mümkündür. Ahlak, toplumsal yaşamda, belirli kişi, grup ya da toplum için belirli zamanda ve belirli bir yerde geçerli olan (ya da geçerli olması beklenen) değer yargılarının, örf, adet, norm ve kuralların oluşturduğu bir sistem bütünüdür.

Ahlak felsefesi

Ahlak felsefesi (moral philosophy), insan yaşamının ahlaki boyutu ile ilgilenen bilim ve felsefe disiplini. Bir başka ifadeyle, ahlak felsefesi, insan yaşamındaki değerler, ilkeler ve yargıları inceleyen felsefe dalıdır.

Ahlak felsefesi ile ahlak arasındaki farklılığı açıklamakta yarar vardır. Ahlak felsefesi, ahlak konusunu inceleyen bir bilim dalı ya da felsefe disiplini. Daha önce de belirttiğimiz gibi, ahlak, insanların birbirleriyle ya da devletle olan ilişkilerinde or-

taya çıkan ve insanlardan "yapmaları istenen" davranışlar ve eylemlerdir.

Ahlak felsefesi kendi içerisinde çeşitli açılardan sınıflandırılabilir. İlk olarak, inceleme konusu bakımından ahlak felsefesi "normatif ahlak" ve "pozitif ahlak" olmak üzere ikiye ayrılır. Her iki alan "meta-ahlak" (meta ethics)'in konusunu oluşturur. Meta-ahlak, felsefi açıdan ahlaki ilkeleri, normları ve değer

yargılarını inceler. Normatif ahlak, yapılması istenen (beklenen) davranış ve eylemler ile yapılmaması istenen (beklenen) davranış ve eylemleri ifade eder. Pozitif ahlak ise "olması gereken" değil, toplumda mevcut ahlaki normlar, kurallar ve değer yargılarıdır.

Ahlak kuralları "evrensellik" açısından da "objektif ahlak" ve "subjektif ahlak" olmak üzere ikiye ayrılır. Objektif ahlak, bir toplumda herkes tarafından kabul

edilebilecek evrensel ahlaki normların olabileceğini savunurken, subjektif ahlak, herkes tarafından kabul edilebilecek evrensel ahlak kurallarının geçerli olamayacağını savunur. "Evrensellik", ahlak felsefesi alanında oldukça tartışmalı konulardan birisidir.

Ahlak felsefesinde yapılan bir diğer sınıflama ise "mutluluk ahlakı" (eudaimonism) ve "ödev ve sorumluluk ahlakı"dır. Mutluluk ahlakı, insanın mutluluğunu esas alan ve bu yönde ahlaki değer yargıları oluşturmaya çalışan bir ahlak felsefesidir. Ödev ve sorumluluk ahlakı ise, insanların sadece kendi mutluluklarının peşinde koşmalarının ahlaki bir davranış olamayacağını, toplumdaki sorunlara karşı da ilgili ve duyarlı olmaları gerektiğini savunmaktadır. Mutluluk ahlakı, bir tür "egoist ahlak"; ödev ve sorumluluk ahlakı ise "alturist ahlak" felsefesidir.

Ahlak felsefesi alanında yapılan diğer bir sınıflama ise "dinsel ahlak" ve "laik ahlak" şeklindedir. İleride daha ayrıntılı olarak ele alınacağı üzere dinsel ahlak, ahlak kurallarının kaynağını Tanrı'da ve Tanrı'nın kutsal kitaplarında ararken; laik ahlak, ahlak kurallarının kaynağını insanda ve insan aklında arar. Laik ahlak, aynı zamanda "rasyonalist ahlak"; dinsel ahlak ise "ilahi ahlak" olarak adlandırılmaktadır.

Toplam ahlak kavramını, toplumu oluşturan tüm birey ve kurumların "bütünsel olarak" ahlaki ilke ve standartlara uygun hareket etmesi anlamında kullanıyoruz. Toplumda ahlaki tesis etmek için de toplam ahlak yönetiminin uygulanması gerektiğine inanıyoruz.

Ahlaki düzen ve toplam ahlak

Ahlak İlkeleri (The Principles of Ethics) adlı eserinde Herbert Spencer (1820-1903) "herkes ahlaklı olmayınca hiç kimse ahlaklı olamaz" diye yazar. Yani birinin ahlaka uygun olmayan davranışlarda bulunması diğerlerinin de ahlak-dışı (gayri ahlaki) davranmasına neden olabilir. 19. yüzyılda yaşamış büyük liberal filozoflardan biri olan Spencer'in ahlak konusunda verdiği mesaj oldukça açıktır; bir kişinin ahlaklı olması yetmez!... Ya da bir tek alanda ahlaka uygun olan davranışların bulunması yeterli değildir, tüm alanlarda ahlaka uygun ilkelerin ve standartların yürürlükte olması gerekir.

Toplam ahlak kavramını tanımlamaya geçmeden önce burada evrensel düzeyde kabul görmüş bir atasözünü de konunun daha iyi anlaşılması için belirtmekte yarar görüyoruz. "Balık baştan kokar" atasözünün verdiği mesaj şu şekilde yorumlanabilir. Örneğin, bir şirket yönetiminde ya da devlet yönetiminde eğer lider ve üst yöneticiler ahlaka uygun davranmazlarsa o zaman şirket ya da devlet kuruluşunda görev yapan diğer çalışanların ahlaka uygun davranması sözkonusu olmayabilir ya da en azından üst yönetim, kendi altlarında çalışanlardan ahlaka uygun davranış ve eylemlerde bulunmalarını bekleyemez. Özetle, liderlik ve yönetim ahlakı, organizasyon ahlakı için gerekli bir şarttır. Fakat, yeterli bir şart değildir. Bir organizasyonda ahlaktan sözdebilmek için liderlik ve yönetim ahlakı yanısıra başlıca şu ahlaki altyapıların da mevcut olması gerekir:

- Sistem ahlakı (organizasyonda kuralların, normların, standartların ahlaka uygun olması),
- İnsan ahlakı (organizasyonda tüm çalışanların ahlaka uygun davranışlarda bulunması),

Özetle, organizasyonel ahlakı tesis etmek için; liderlik ahlakı, yönetim ahlakı, sistem ahlakı, insan ahlakı vs. ahlaki altyapıların bütün olarak organizasyonda mevcut olması gerekir.

Konuyu çok daha geniş olarak da ele alabiliriz. Örneğin, bir toplumda ahlakın tesis edilmesi, bir organizasyonda ahlakı tesis etmekten çok daha geniş bir alan olarak düşünülmelidir. Peki, toplumda ahlakı tesis etmek için ne(ler) gereklidir?

Temiz toplum ya da ahlaki toplum düzeni oluşturmak için başlıca şu alanlarda ahlakın tesis edilmesi şarttır:

- En başta toplumu oluşturan ailelerin ve bu ailede yetişen bireylerin ahlaklı olması gerekir.
- Toplumun yönetildiği siyasal sistem ve aynı zamanda ekonomik sistemin ahlaki olması gerekir.
- Toplumda mevcut tüm organizasyonların (kamusal organizasyonlar, özel organizasyonlar ve gönüllü organizasyonlar) ahlaki ilke ve standartlar dahilinde faaliyette bulunmaları gerekir.
- Toplumda mevcut tüm mesleklerde (ticaret, sanayi ve hizmet sektöründeki tüm meslekler vs.) mesleğini icra eden kişilerin ahlaka uygun davranışları gerekir.
- Toplumu oluşturan tüm bireylerin ve kurumların ödev ve sorumluluk ahlakına uygun hareket etmeleri gerekir.

Tüm bu açıklamalar çerçevesinde asıl vurgulamak ve ulaşmak istediğimiz noktaya gelmiş bulunuyoruz:

Temiz toplum (ahlaki toplum) düzeni oluşturmak için tüm bireylerin, kurumların ve sistemin ahlaki ilke ve standartlara uygun davranışları gerekir. Temiz toplum amacına ulaşmak için başlıca şu alanlarda ahlakın tesis edilmesi gerekir:

- Toplum ahlakı,
- Sistem ahlakı,
- Meslek ahlakı,
- Organizasyon ahlakı,
- Ödev ve sorumluluk ahlakı,

Tüm bu alanlarda ahlaki ilke ve standartlar oluşturulmadan ve ahlaka uygun davranış ve eylemler olmadan, toplumda ahlaki düzenin tesis edilmesi çok güç olur. Zira, bir alandaki ahlaki erozyon ve çöküntü, diğer alanları da kolayca etkisi altına alabilir. Bu anlamda ahlaksızlığı bir tür salgın hastalığa benzetebiliriz.

Yukarıdaki açıklamalarımızdan hareketle toplam ahlak (total ethics) adını verdiğimiz kavrama ulaşmış bulunuyoruz. Toplam ahlak kavramını, toplumu oluşturan tüm birey ve kurumların "bütünsel olarak" ahlaki ilke ve standartlara uygun hareket etmesi anlamında kullanıyoruz. Toplumda ahlakı tesis etmek için de toplam ahlak yönetiminin uygulanması gerektiğine inanıyoruz.

Toplam ahlak yönetimi

Toplam Ahlak Yönetimi, tüm organizasyonlarda ve tüm mesleklerde ahlaki ilke ve kurallara uygun davranışlarda bulunmak ve aynı zamanda toplumda ödev ve sorumluluk ahlakını kurumsallaştırmak için gereklidir.

Toplam Ahlak Yönetimi'nin üç temel boyutu bulunmaktadır. Bunlar sırasıyla; organizasyon ahlakı, meslek ahlakı, ödev ve sorumluluk ahlakıdır.

Bilindiği üzere, organizasyon, insan ihtiyaçlarını karşılayacak mal ve hizmet üretmek için faaliyette bulunan bir örgüte verilen isimdir. Organizasyonlar amaçlarına göre "kamu organizasyonu", "özel organizasyon" ve "kar amaçlı gütmeyen gönüllü organizasyon" olmak üzere gruplara ayrılabilir. Buradan hareketle, organizasyon ahlakını kendi arasında şu şekilde sınıflandırabiliriz:

- Devlet ahlakı: Kamusal organizasyonlarda ahlaki ilke ve standartları ifade eder. Devlet ahlakına "siyasal ahlak" ya da "piyasa dışı ahlak" adı da verilir.

- Şirket ahlakı: Özel organizasyonlarda ahlaki ilke ve standartları ifade eder. Şirket ahlakı, aynı zamanda "firma ahlakı", "işletme ahlakı" olarak da adlandırılmaktadır.

Organizasyon ahlakından söz edince doğal olarak "liderlik ve yönetim ahlakı"na da değinmek gerekir. Zira, lider ve yönetim olmadan, organizasyon olmaz. Gerek devlet yönetiminde, gerekse özel organizasyonların yönetiminde liderlik ve yönetim ahlakı son derece önem taşımaktadır.

Toplam ahlak yönetiminin ikinci boyutu meslek ahlakıdır. "Profesyonel Ahlak" olarak da adlandırılan meslek ahlakı, herhangi bir mesleğe ilişkin ahlaki ilke ve standartları ifade eder. Her mesleğin kendine özgü özellikleri ve dolayısıyla ahlak ilkeleri mevcuttur. Tica-

ret, sanayi, vs. alanında faaliyet gösteren kimselerden; serbest meslek faaliyetini icra eden avukat, doktor, diş hekimi, mühendis gibi meslek sahiplerine kadar tüm mesleki alanlarda ahlaki kuralların olması gereklidir. Bugün sayısız meslek bulunmaktadır ve tüm bu mesleklerde ahlaki ilke ve standartlar gereklidir.

Meslek ahlakını iş ahlakı ile karıştırmamak gerekir. İş ahlakı, iş dünyasındaki ahlak ilke ve standartlarını

ifade eder. İş ahlakı, dar anlamda "ticaret ahlakı" olarak da adlandırılmaktadır.

Meslek ahlakının türleri olarak "medya ahlakı" ve "akademik ahlak"dan da söz etmek gerekir. Medya ahlakı, kitle iletişim araçlarının (radyo, televizyon, gazete vs.) kullanımındaki ahlaki ilke ve standartları ifade eder. Akademik ahlak ise eğitim-öğretim alanındaki ahlaki ilke ve standartlardır.

Toplam ahlak yönetiminin bir üçüncü boyutu ise, "ödev ve sorumluluk ahlakı"dır. Toplumda yaşayan bireylerin ve tüm organizasyonların (kamusal ve özel organizasyonlar) yaptıkları işleriyle ilgili sorumlulukları ve bunun yanı sıra iş dışında topluma karşı olan sorumlulukları bulunmaktadır. Örneğin, işletmelerin vergilerini doğru ve eksiksiz olarak ödemeleri, doğayı ve çevreyi korumaları vs. sorumluluk ahlakına örnekler teşkil etmektedir. Aynı şekilde vatandaşların devlete karşı;

devletin de vatandaşlara karşı ödev ve sorumlulukları bulunmaktadır.

Toplam ahlak yönetimini başarı ile uygulamak için sırasıyla şu işlerin yapılması gereklidir:

1. İlk olarak toplam ahlak felsefesi konusunda üst yönetimin bilgi sahibi olması önem taşımaktadır.
2. İkinci olarak, toplam ahlak felsefesine üst yönetimin inancı ve bu konudaki kararlılığı gereklidir.

**Toplam ahlak felsefesi,
temiz toplum
(ahlaki toplum)
düzeni oluşturabilmek
için sosyal yapıyı
oluşturan tüm bireylerin,
mesleklerin ve kurum-
ların bütünsel olarak ah-
lak ilke ve standartlara
uygun hareket et-
melerinin önemi üzerin-
de durmaktadır. Sosyal
düzenin sadece bir
alanında ahlaki tesis et-
mek yeterli değildir.**

Bu iki şart "vizyon" ve "misyon" olarak adlandırılabilir. Daha açık olarak ifade etmek gerekirse, öncelikle organizasyonda ahlak konusunda bir vizyona ve bu vizyona ulaşma kararlılığını ortaya koymuş olan bir "misyon"a ihtiyaç vardır. Her ikisi olmadan toplam ahlak yönetimini organizasyonda başarı ile uygulamak mümkün değildir.

3. Üçüncü olarak toplam ahlak yönetiminin organizasyonda ne şekilde uygulanacağına ilişkin planlamanın yapılması gereklidir. Bu üçüncü aşama "strateji oluşturma" aşamasıdır. Toplam ahlak yönetimi konusunda stratejik planlama son derece önem taşımaktadır.

4. Dördüncü olarak, toplam ahlak yönetimi konusunda organizasyonda kurumsal yapılanmanın (örgütlenmenin) gerçekleştirilmesi gerekir.

5. Tüm bu işlemlerin ardından toplam ahlak yönetiminin organizasyonda uygulanmasına başlanılmalıdır.

6. Son aşama ise ahlak konusunda sürekli gelişme ve iyileştirme çalışmalarının olduğu aşamadır. Ahlak, sadece bazı yasalar ya da kurallar ile sağlanamaz. Organizasyonda ahlak konusunda sürekli bir çabanın olması gerekir.

Temiz toplum için toplam ahlak

Toplam ahlak felsefesi, temiz toplum (ahlaki toplum) düzeni oluşturabilmek için sosyal yapıyı oluşturan tüm bireylerin, mesleklerin ve kurumların bütünsel olarak ahlak ilke ve standartlara uygun hareket etmelerinin önemi üzerinde durmaktadır. Sosyal düzenin sadece bir alanında ahlaki tesis etmek yeterli değildir. Örneğin, bir toplumda iş ahlakının oluşturulması tek başına çok anlamlı olmayabilir. Eğer sosyal yapı içindeki diğer kurumlarda ahlaki yozlaşma söz konusu ise bu, ister istemez diğer alanlara da yayılma tehlikesi gösterir. Bu nedenle amaç, toplumu oluşturan tüm birey, meslek ve kurumlarda ahlaki tesis etmektir.

Toplam ahlak yönetimini uygulamaya geçmeden önce "toplam ahlak felsefesi"ni anlamak ve kavramak büyük önem taşımaktadır. Toplam ahlak konusunda başlıca şu ilkelerin benimsenmesi gerekir.

- Ahlak, toplumun temelidir. Ahlak ve erdemin ol-

madığı yerde toplumda dejenerasyon başlar.

- Ahlakın tek bir boyutu değil, tüm boyutları aynı derecede önemlidir ve toplumda ahlaki tesis etmek için gereklidir. Ekonomik ahlak, siyasal ahlak, sosyal ahlak, ekolojik ahlak ve sorumluluk ahlakı boyutlarının dikkate alınması son derece önemlidir.

- Birey ve aile ahlakının yüksek olduğu toplumlarda eğer sistem ahlaki tesis edilmemiş ise o takdirde bireylerin zaman içerisinde gayri ahlaki davranış ve eylemlere yönelmeleri kaçınılmaz olabilir. Örneğin, mülkiyet özgürlüğünün olmadığı bir toplumda bireyler ortak mülkiyeti kötü kullanabilir ya da şartlar elverdiği ölçüde ortak mülkiyetin bir bölümünü ya da tamamını gizli yollardan kendi mülkiyetlerine geçirmeye çalışabilirler. Aynı şekilde temel hak ve özgürlüklerin güvence altına alınmamış olduğu bir toplumda devlet adına güç ve yetki sahibi olan kişilerin ve bazı nüfuz sahibi özel kişi ve kurumların gayri-ahlaki davranışlarda bulunmaları söz konusu olabilir.

- Liderlik ahlakının tesis edilmemiş olduğu bir toplumda bireylerin ahlaka uygun davranışları beklenebilir. Liderlik ahlakının olmadığı herhangi bir organizasyonda, organizasyon üyeleri de (hissedarlar, yöneticiler, çalışanlar vs.) zamanla ahlaka uygun olmayan davranışlara yönelebilirler.

- Organizasyonda liderlik ahlakı, yönetim ahlakı, insan ahlakı ve sistem ahlakı bir bütündür. Birinin mevcut olmaması, organizasyon ahlakının bozulmasına neden olabilir. Tüm bu saydığımız unsurların tamamı önemlidir ve birbirini etkiler.

Prof.Dr.Coşkun Can Aktan

Dokuz Eylül Üniversitesi

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Öğretim Üyesi

Kaynaklar

- 1- AKTAN, Coşkun Can., Ahlaki Yeniden Yapılanma ve Toplam Ahlak Doğru (1) : Ahlak ve Ahlak Felsefesi, İstanbul: Arı Düşünce ve Toplumsal Gelişim Derneği, 1999.
- 2- AKTAN, Coşkun Can., Ahlaki Yeniden Yapılanma ve Toplam Ahlak Doğru (2): Meslek Ahlakı ve Sosyal Sorumluluk, İstanbul: Arı Düşünce ve Toplumsal Gelişim Derneği, 1999.
- 3- AKTAN, Coşkun Can., Ahlaki Yeniden Yapılanma ve Toplam Ahlak Doğru (3): Siyasal Ahlak, İstanbul: Arı Düşünce ve Toplumsal Gelişim Derneği, 1999.
- 4- AKTAN, Coşkun Can., Ahlaki Yeniden Yapılanma ve Toplam Ahlak Doğru (4): Toplam Ahlak Yönetimi, İstanbul: Arı Düşünce ve Toplumsal Gelişim Derneği, 1999.

Zaman üzerine

Başımıza pek çok olay birden geldiğinde, onun eksik olduğunu fark ederiz

Cem Çobanlı

“İnsanların çok yüksek meçhul bir kulede hep daha yukarıya çıkma çabalarını anlatan bir hikâye okumuştum. İlk kuşak, beşinci kata kadar çıkabilmiş, ikinci kuşak yedinciye ulaşırken, üçüncü kuşak onuncu kata tırmanmıştı. Zamanla, sonraki kuşaklar yüzüncü kata kadar gelmişler, ardından merdivenler çökmüştü. Yüzüncü katta kalan insanlar, burayı bir güzel döşeyip yaşamaya başlamışlar, atalarının alt katlarda geçirdikleri ömürleri ve onların uğraşa uğraşa yüzüncü kata kadar çıktıklarını unutup gitmişlerdi. Gerek kendilerini gerekse de dünyayı bu yüzüncü katın perspektifinden görürken, insanların buraya kadar nasıl ulaştıklarını bilmiyorlardı. Hatta, kendi katlarının perspektifi üzerinden kurdukları ilişkileri ve düşünceleri, bütün insanlığa maletmeye kalkıyorlardı...”

Türk okurla yeni tanışan, Alman düşün adamı, sosyolog Norbert Elias, “Zaman Üzerine”* (Über die Zeit) adlı kitabında böyle diyor.

Bana zamanın ne olduğu sorulmadığı sürece zamanın ne olduğunu biliyorum; ama sorulduğunda bilmiyorum, demiş yaşlı bir bilge...

Zaman, üretilmiş ve türetilmiş bir olgudur. Nesnel olarak yoktur o. Zamanı ölçen, zamanı ayarlayan dilimiz bile, onu bu durumuyla varolan bir nesne olarak sunup bizi aldatmaktadır. Aslında ne yıllar geçer, ne de haftalar birbirini izler. Yalnızca biyolojik organizmamız dönüşmektedir o kadar. Felsefe bile, tıpkı fizik gibi, zamanı “nesnelleştirerek” yanılsatıcı bir zaman anlayışının ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Zaman kültürel dir. Binlerce yıl önce, ayın, güneşin hareketleri, süre dilimlerine ayrıla ayrıla, sekanslara bölüne bölüne, sonra bu dilimler gündelik hayatımıza uygulanı uygulanı günler, haftalar, aylar, yüzyıllar oluşmuştur. Şaşılacak yan, insanın, güneşin

hareketi gibi doğal-fiziksel bir süreçten alınan birimleri, sosyo-kültürel süreçlere uygulamış olmasıdır ki, bu da uygarlaşmanın bir sonucu ve parçasıdır.

“Zamana ayak uydurma”da hâlâ güçlük çeken, kahvehanelerde, hasat arası dönemlerde adeta zamansız yaşayan, hatta zamanı ayak üstü tüketen ya da türlü gerekçelerle “hiç zamanım yok” diyebilen insanların üzerinde yaşadığı ve ona en az itibar eden bir kültürel coğrafyada, bu doğal olmayan zaman baskısına gösterdiğimiz tepkiler, belki de uygarlaşmaya, sanayileşmeye direnme olarak bir anlam taşımaktadır. Tıpkı “muasır medeniyetler”e yetişme idealini tarihin mantığı gereği kaçınılmazlık olarak sunan bir Cumhuriyet deneyimine, medeniyetten ürken halimizle zaman zaman verdiğimiz tepkilerin de üzerinde durulması gereken çekinceler olarak bir anlam taşıması gibi.

“Zaman Üzerine”nin çevirmeni Veysel Atayman şöyle diyor: “Elias’ın yapıtlarının başlıca teması olan ‘uygarlaşma süreci’, tarihin hep ileriye yönelen bir hareket olduğu teziyle anlam kazanır. Bu anlamda uygarlaşma, tarihin içsel mantığı gereği nasıl önlenemez bir süreçse, uygarlaşmanın belirtisi ve koşulu olan bastırma, kısıtlama, sınırlama alışkanlıkları da o ölçüde engellenemez sosyo-kültürel davranışlar olarak anlaşılırlar. Elias’a göre, uygar olmak, vazgeçmek, bastırmak, kendini disiplin ve denetim altına almaktır.”

Norbert Elias’ın “uygarlaşma süreci” kavrayışı, cumhuriyetin en temel ideolojik güvencesi bakımından, daha doğrusu “ilerleme”yi ideolojik bir kavram olarak tartışmaya açması bakımından Türk okura önemli referanslar sunuyor. Elias’ın “zaman” kavrayışı da, bir yandan “uygarlaşma” ile kurduğu bağ, bir yandan da, “bizim burada zamanı yaşıyış” özel-

* Zaman Üzerine, Norbert Elias, Çev. Veysel Atayman, Ayrıntı Yayınları, 2000

liklerimiz; diğer deyişle “zaman bilincimiz” bağlamında herkesi kafa yormaya yöneltiyor.

Sözgelimi, sofradaki yemek yeme alışkanlığımızdan, utanmaya, mahrem dünyamızı genelden ayırmaya değin, mekânları kullanışımızdan duygudurumlarımızı denetlemeye değin her düzlemde bir baskıdır uygarlaşma. Uygarlaşmanın en temel baskısı ise “zaman”dır. Modern sanayi toplumu-na geçişle birlikte, hayatımız, gündelik yaşantımız dilim dilim edilmiş, zaman parçalarına bölünüp adeta elimizden alınmıştır. Ne var ki, biz, çoktan bu baskıyı içselleştirdiğimiz için, onu fark etmeyiz bile. Vapura ya da servis aracına dakikası dakikasına yetişir, mesai zili çalarken üstümüze başımıza çeki düzen vererek masamıza çöker, iki dakika için kaçırdığımız uçağın stresini yüklenir, günler, haftalar, aylar sonrasına kılı kırk yaran randevular veririz. Elbette ki insanın uygarlık öncesi hayatında hiç de doğal olmayan davranışlarından birisidir bu “uyum”.

Yazar, zamanın “varolan bir şey” olmadığını, onun bizim toplumsal, tarihsel bir eserimiz olduğunu öne sürüyor. Peki de, “varolmayan” bir şey, nasıl oluyor da algımızda dogallık, somutluk kazanıyor? İnsanı metafiziğin girdaplarına götürecek gibi görünen bu soru, Elias’ın elinde tümüyle maddi açıklamalara, basit gibi görü-

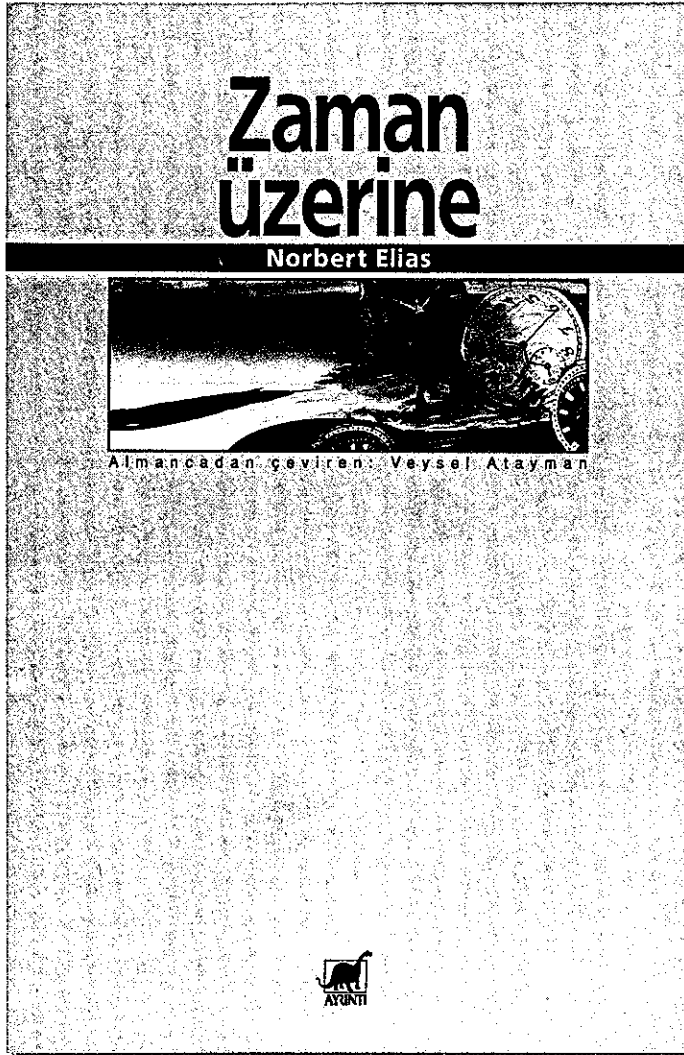
nen açıklamalara bürünüyor. Basit ama, günümüz toplumunun insanların kavramakta zorlandığı basitlikte sorunlara...

Elias’ın zaman incelemesi aynı zamanda bir uygarlaşma incelemesi de. Kitapta, zamanın bugünün toplumu açısından yapısal özelliklerini ve geçmiş toplum formasyonlarının “zamansız” yaşamlarının

ne demek olduğunu görmekle kalmıyoruz; zaman üzerine düşünmek, kendi algılarımız üzerine düşünmek, uygarlaşma meselesine göreceli bakmak ve bireysel özgürlüğün toplumsal belirlenmişlikten bağımsız düşünülmemeyeceğini görmek anlamına da geliyor. Batılılaşma çabası içerisinde olan toplumumuzun işinin niçin zor olduğunu bu kitapta yapıldığı biçimiyle, zaman incelemesi üzerinde düşünerek biraz daha iyi anlayabiliriz. Zaman kavramının toplumun işleyişiyle ve bireylerin toplumsal rolüyle ilişkisi ortaya çıktıkça, Batı’nın zamanla kurduğu ilişkilerin, bizim gibi yarı feodal kültürel yapısından kurtulamamış bir topluma niçin birebir

aktarılamayacağı da daha iyi anlaşılıyor.

Elias şöyle diyor: “Aslında zaman gibi o kadar basit bir sorunun çözümü için gösterilen bunca çabanın boşa çıkması, sosyal geçmişimizin unutulmasına iyi bir örnektir. Bu geçmişi hatırladığımızda, kendimizi de keşfetmiş olacağız.”

Meksika

Nisan 1911

Ortadoğu'da İsa Peygamber'in dünyaya geldiği yıllarda, dünyanın öteki ucundaki bir coğrafyada, odağında kentlerin yer aldığı toplumsal ve siyasal/dinsel örgütlenmelerin yanı sıra mimari, el sanatları, yazı ve takvim gibi alanlarda oldukça önemli ilerlemelerin yaşandığı bir coğrafya, burası Meksika. Yüzyıllar boyunca uygarlık tarihine yön veren, kökeni gizemli bilgi ve inanç sistemleriyle, Aztekler'in, Toltekler'in, Olmekler'in ve nihayet Mayalar'ın yurdu...

Ayaklanmalar coğrafyası: Chiapas

Meksika'nın güneydoğusunda yer alan Chiapas bölgesi, aynı zamanda yüzyıllardır bir ayaklanmalar coğrafyası niteliğinde. Ülkenin en yoksul yöresi olan Chiapas, görkemli tapınaklarıyla ve gelenekleriyle tam bir Maya yurdu. Chiapas'ın, dünya çapında eşsiz bir özelliği de yaklaşık beşyüz değişik türde orkidesiyle ünlü olması.

Onaltıncı yüzyılda iki yıl boyunca İspanyol işgaline ve Hristiyanlaştırılmaya direnen Mayalar, sonraki yüzyıllarda bu dini, tümüyle benimsiyorlar hatta bu din adına bir ayaklanma bile başlatıyorlar. 1712'de Chiapas köylerinden birinde yaşayan Maria Candelaria adında bir kız çocuğu Meryem Ana'yı gördüğünü iddia ediyor. Katolik Kilisesi bu "mucize"yi tanımıyor ve o köye inşa edilen sunağı yıktırmaya kalkıyor. Bunun üzerine altı bin Maya kökenli köylü, bir ayaklanma başlatıyor. Bundan sonraki ayaklanma ise, 1868'de gerçekleşiyor. Bu da dinsel gerekçeli bir isyan. Bu kez de Agustina Gomes Checheb adında bir genç kadın, köyünün yakınlarında bulunan taşların Tanrı'nın sesiyle dile gelip kendisiyle konuştuğunu iddia

ediyor. Bu söylentiler Chiapashlılar'ın bölgeye akın etmesine ve taşlara tapınmaya dayalı bir tür hacca dönüşüyor. Taşlarla konuştuğunu öne süren genç kadın hapse atılıyor. Ayaklanma ise silahlı bir şekilde bastırılıyor.

İki efsane: Zapata ve Marcos

Yirminci yüzyıla gelindiğinde ise, Meksika köylülerinin geleneksel ayaklanmasının adı bu kez Zapata'ya dönüşüyor. Maya kökenli bir Mestizo olan Emiliano Zapata, sonradan Meksika Devrimi'nin önde gelen bir halk kahramanı olarak tarihteki yerini alıyor. Yüzyılın sonlarına doğru bu kez "komutan yardımcısı" Marcos çıkıyor ortaya; kimilerine göre bir eşcinsel, bir Maya yerlisi, bir rockçı, Shakespeare hayranı üniversiteli bir edebiyatçı, şair ve gazeteci... EZLN lideri Marcos...

Rakamlar

Coğrafyanın tam adı "Meksika Birleşik Devletleri" (Estados Unidos Mexicanos). Yönetim biçimi, 1917'den beri yürürlükte olan anayasaya bağlı olarak Federal Cumhuriyet. Ülke nüfusu 2000 yılında

99 milyona ulaşmış durumda. Nüfusun yüzde 60'ını İber-Yerli karışımı Mestizo'lar, yüzde 30'unu ise yerliler oluşturuyor. Nüfusun yüzde 95'i resmi dil olan İspanyolca'yı, geriye kalanlar ise 50'nin üzerinde yerli dili konuşuyor. Toplam nüfusun yüzde 20'si, coğrafyanın dört büyük kenti olan Mexico City, Guadalajara, Ciudad Netzahualcoyotl

ve Monterrey'de yaşıyor. Katolikliği benimsemiş yerlilerin büyük çoğunluğu, geleneksel inanç ve adetlerini sürdürüyorlar. Protestanlar ise nüfusun yüzde 3'ünü oluşturuyor ki, bu inanç sahipleri, özellikle kentli yoksullar arasında yaygın.

Çelişkilerin yaşandığı her coğrafyada olduğu gibi burası da bir göçler coğrafyası. 1960'larda nüfusun yüzde 50'si kırsal kesimde yaşarken, iç göçlerden ötürü bu oran günümüzde yüzde 30'a inmiş durumda. Öte yandan pek çok filme de konu olan, Meksika'dan ABD'ye göç dalgası, 1970'lerin sonunda hızla yükselmiş. Yalnızca 1970-1985 yılları arasında yaklaşık 8 milyon Meksikalı'nın, daha güzel bir yaşam umudu adına ABD'ye göç ettiği sanılıyor.

Meksika'da okur yazar oranı yüzde 90. Altı yıllık ilköğretim ve 3 yıllık ortaöğretim parasız ve zorunlu. Sayıları 50'yi aşan üniversitelerin

beşte biri başkent Mexico City'de bulunuyor. Her 6,7 kişiye bir televizyon, 5,2 kişiye bir radyo düşüyor. Her 8 Meksikalı'dan birisinin telefonu var. Her 1000 kişiden 127'si gazete okuyor. Yazılı basın özel sektörün, radyo ve televizyonlar ise, devletin denetiminde bulunuyor.

Meksika'nın ulusal geliri, 1997'de 694.3 milyar dolara ulaşmış durumda ki, bu da kişi başına yıllık gelirin 7.760 dolar olduğu anlamına geliyor. Ulusal gelirin yüzde 8'ini tarım, yüzde 33'ünü sanayi ve yüzde 59'unu ise hizmet sektörü oluşturuyor. İşsizlik oranı ise, yüzde 3,7.

İki dönüm noktası

2 Ocak günü, ajanslar tüm dünyaya Meksika ile ilgili iki haber geçiyordu. İlki, Meksika'nın uzun uğraşlardan sonra Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi'ne (NAFTA), diğer deyişle Amerikan Gümrük Birliği'ne kabul edilmesiydi. İkincisi ise, ülkenin güneydoğusundaki Chiapas eyaletinde yaşayan Maya kökenli köylülerin, o zamana kadar adı hiç duyulmamış bir hareketin, Zapatista

Ulusal Kurtuluş Ordusu'nun (EZLN) önderliğinde ayaklanmasıydı.

Tarih, kimbilir kaçınıcı kez tekerrür ediyordu: Toplumsal çürümeye, giderek derinleşen bir mali kriz, üst düzey yöneticilerin yolsuzlukları, hükümet krizi, politikacıların bir türlü gerçekleşmeyen "ekonomik refah" söylemleri, yüzde 20'ye ulaşan işsizlik, devalüasyon, 7 gün içinde çöken bir ülke ekonomisi ve 1920'lerden beri görülmemiş bir sosyal patlama... Sonuç: Meksika tarihinin en büyük ikinci köylü ayaklanması...

Ve barış

Meksika tarihinin bir diğer dönüm noktası ise geçtiğimiz yıl Aralık ayı başlarında yaşandı. Kasım ayında yapılan genel seçimlerde, yıllardır sürmekte olan yolsuzluk rejiminden ve yoksulluktan bıkan milyonlarca Meksikalı, Vicente Fox'u devlet başkanı olarak seçti. Yetmişbir yıldır ülkeyi yöneten Kurumsal Devrimci Parti (PRI) iktidarına son vererek devlet başkanı seçilen Fox, göreve gelir gelmez "Meksika'nın güneydoğusu sorunu"na el atarak barış girişiminde bulundu ve bölgedeki askeri birliklerin geri çekilmesini emrini verdi. Vicente Fox'un 1 Aralık 2000 tarihindeki sokak çocuklarıyla yaptığı kahvaltudan sonra katıldığı yemin töreninde kullandığı bir cümle ol-

dukça dikkat çekiciydi: "Siz olmadan Meksika da olmaz." 1994 yılbaşında ayaklanan Maya kökenli yaklaşık 10 milyon Chiapas yerlisine yönelik bu ifadeler, "yeni bir gün"ün başlangıcı olarak nitelendiriliyor.

Dünyanın, ekonomik sıkıntılarla, iç savaşlarla boğuşan tüm yörelerinde "yeni günler"in hemen başlaması dileğiyle...

ABONET; řu an elinizdeki yayın dahil, tüm periyodik yayınları (dergileri, katalogları vs.) en kolay takip edebileceğiniz Türkiye'nin ilk abonelik sistemidir.

A radiğınız,

B ulamadığınız,

O kuduđunuz,

N e kadar dergi varsa

E linize

T eslim.

Form doldurmadan, bankaya gitmeden,

bir telefonla abonelik.

İster 1 aylık, ister 1 yıllık.

Kredi kartıyla veya adreste nakit deme.

Abone bedeli, derginin kapak fiyatı üzerinden.

Yayının durması; yayınevinin kapanması

vb. hallerde abonelik ücretinde garanti.

Gecikmeden, aksamadan, "**Aktif Dağıtım**"

güvencesiyle imza karşılığı teslim.

Abonet ile abone olabileceđiniz dergi ve katalogları öğrenmek için...

www.abonet.net Tel: **0212.210 0 110**

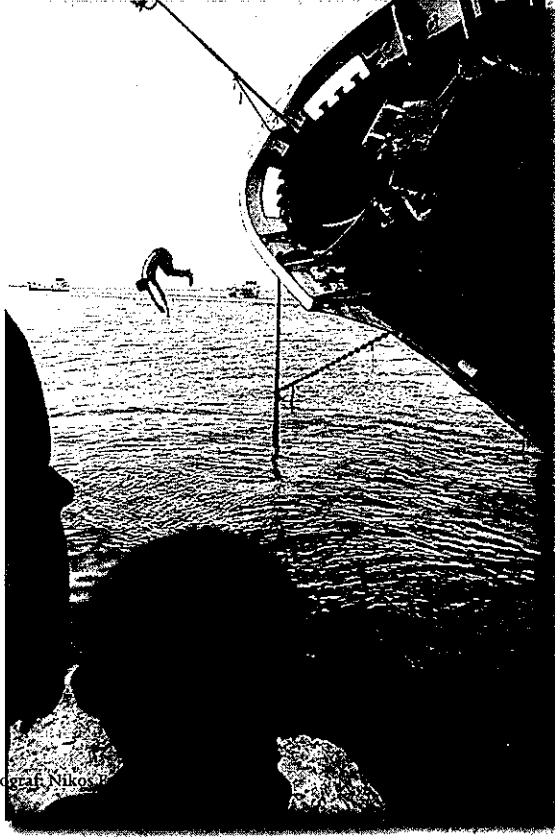
abonet

merhaba Atina, here İstanbul

Pamukbank ve Tarih Vakfı işbirliği ile gerçekleştirilen "merhaba Atina, here İstanbul" fotoğraf sergisi, geçtiğimiz aylarda TÜSIAD Brüksel Temsilciliği'nde sanatseverlerle buluştu. Sergi, 5 Türk fotoğraf sanatçısının Atina'ya, 5 Yunanlı fotoğraf sanatçısının da İstanbul'a yaptığı yolculuklarında objektiflerine takılanları aktarıyor.

Fotoğraf

Fotoğraf Niko

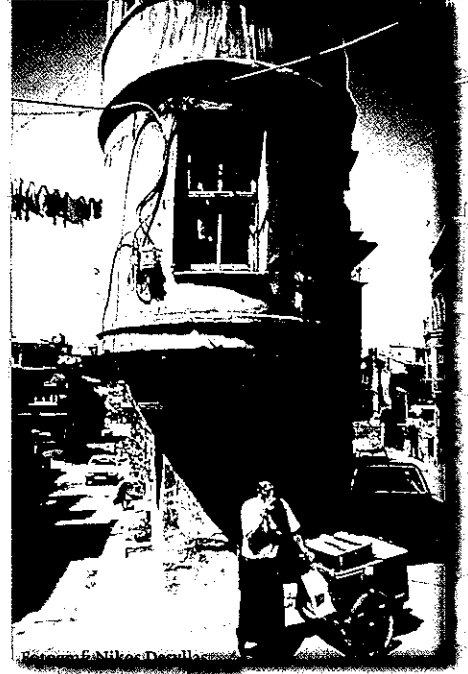
Fotoğraf

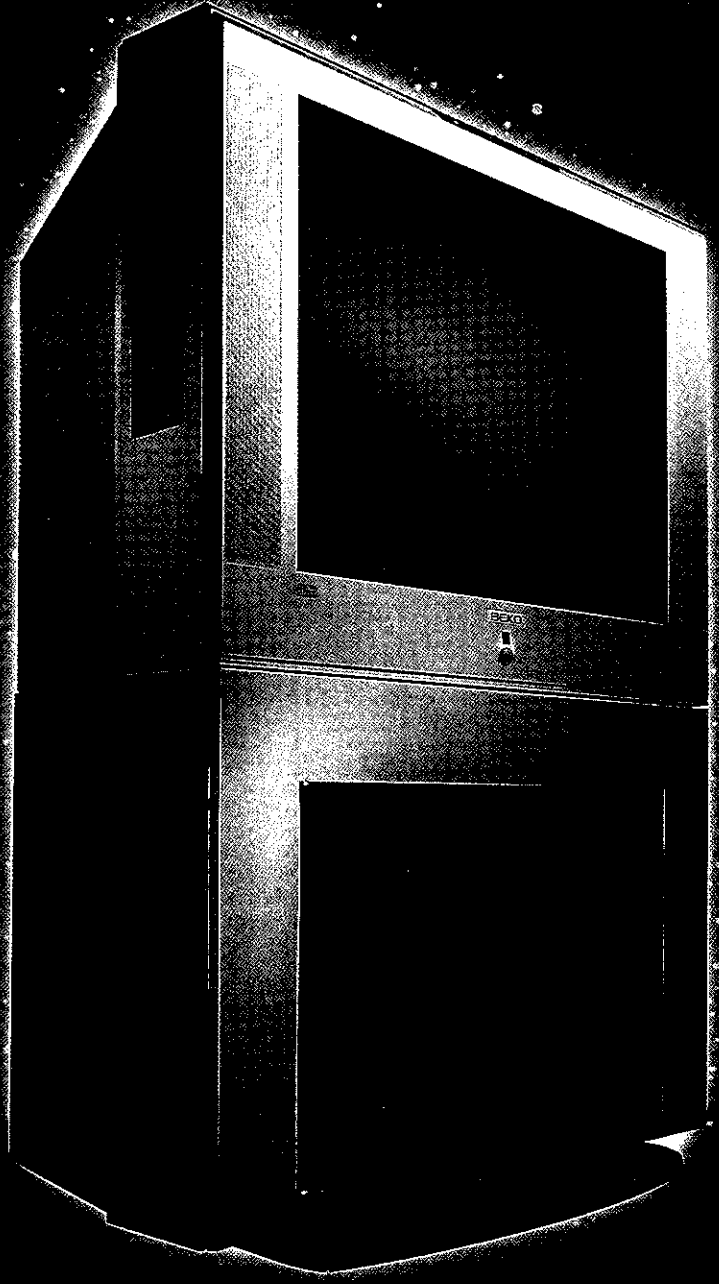
Fotoğraf

Fotoğraf İbrahim Koçaslan

DÜNYA ARTIK YUVARLAK DEĞİL.

YENİ BEKO FLAT TV
HER AÇIDAN MÜKEMMEL GÖRÜNTÜ.

ÜCRETSİZ TÜKETİCİ
DANIŞMA HATTI
0800 261 85 15

DİĞER HAT
0216 423 42 07
www.beko.com.tr

BEKO
Bir dünya markası